

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER, DR. BELYÓ PÁL, DR. FAZEKAS KÁROLY, DR. HARCZA ISTVÁN,
DR. JÓZAN PÉTER, DR. KARSAI GÁBOR, DR. LAKATOS MIKLÓS (főszerkesztő), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
DR. OBLATH GÁBOR, DR. PUKLI PÉTER (a Szerkesztőbizottság elnöke), DR. RAPPAI GÁBOR,
DR. ROÓZ JÓZSEF, DR. SPÉDER ZSOLT, DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY

85. ÉVFOLYAM 8. SZÁM

2007. AUGUSZTUS

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Lakatos Miklós
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Pukli Péter
2007.281 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: Farkas János (társadalomstatisztika),
dr. Hajdu Ottó (módszertan), Laczka Sándorné dr. (gazdaságstatisztika)
Szerkesztők: Polyák Andrea, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág (1008 Budapest, Orczy tér 1).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Fényes Elek u. 14-18. Telefon: 345-6789

Tartalom

Tanulmányok

Az indikátorok, indikátorrendszerek jellemzői és statisztikai követelményei – <i>Havasi Éva</i>	677
Tevékenységsztályozási rendszerek az időmérlegvizsgálatokban – <i>Falussy Béla</i>	690
A Fővárosi Statisztikai Hivatal szervezete és működése a XIX. század utolsó harmadában – <i>Kígyósi Attila</i>	715
A társadalom és a gazdaság főbb folyamatai 2006-ban ...	727

Fórum

Népesedési folyamatok a XX. század második felében, a XXI. század elején. Ötvenéves a <i>Demográfia</i> folyóirat – <i>Őri Péter</i>	744
Területi egyenlőtlenségek. Beszámoló az MST Területi Statisztikai Szakosztályának konferenciájáról – <i>Kormos Zoltán</i>	749
Hírek, események	752

Szakirodalom

Folyóiratszemle

Nivorozhkin, A. – Nivorozhkin, E.: Segíti-e az államilag támogatott szakmai képzési program a munkanélküliek elhelyezkedését? – (<i>Kovács Rita</i>)	757
Teodos, B. – Bednarzik, R.: Kereseti mobilitás és alacsony bérű munkások az Egyesült Államokban – (<i>Sánta József</i>)	759
Boyd, J.: A természet nem piaci hasznossága – a „zöld GDP” tartalma – (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	762
Kiadók ajánlata	766
Társfolyóiratok	768

Az indikátorok, indikátorrendszerek jellemzői és statisztikai követelményei

Havasi Éva

a KSH vezető főtanácsosa

E-mail: eva.havasi@ksh.hu

A szerző az indikátor fogalmi meghatározása mellett ismerteti az indikátorokkal, indikátorrendszerekkel kapcsolatos statisztikai követelményeket. Osztályozza és tipizálja a gyakorlatban leggyakrabban használt indikátorokat. A tanulmány árnyalt képet ad az indikátorhasználat előnyeiről és korlátairól egyaránt. Felhívja a figyelmet arra, hogy az indikátorok segítik ugyan a statisztikai számok sokaságában történő eligazodást, azáltal, hogy összegezve mutatják be egy-egy jelenség legfontosabb jellemzőit, ugyanakkor csak egy meghatározott nézőpontból számszerűsítik a valóságot. Minél több érdek kapcsolódik egy indikátorhoz, annál fontosabb, hogy az indikátorok követése kiegészüljön a jelenség komplex vizsgálatával, figyelembe véve az érdeklődésünkre számot tartó terület indikátorral nem vizsgált oldalait is.

TÁRGYSZÓ:

Társadalmi jelzőszámok.

Ha arra lennénk kíváncsiak, hogy fúj-e a szél vagy sem, akkor a fű, vagy a fa „hajladozása”, operacionalizálva: dőlésszögének megváltozása, megfelelő indikátornak bizonyulna. Ráadásul a szél a maga valójában láthatatlan, megfoghatatlan, de a fűszálon keresztül megragadhatóvá válik. Az indikátorok szerepe is hasonló a statisztikában. Természetesen egy elhajló fűszál, vagy fa koronájának hajladozása érdeklődéstől függően sokféle jelentéstartalmat hordozhat. Van, akinek azt jelenti, hogy sapkát kell vennie, ha kimegy az utcára, másoknak azt, hogy be kell hozniuk a virágokat a teraszról, mert az erős szélről elpusztulnak a friss hajtások. Az indikátor jelentése attól függ, hogy *kik* vagyunk, és *mit akarunk*. Arra a kérdésre azonban, hogy *miért* fúj a szél egyetlen indikátor sem ad választ. Jelzi a változást, annak mértékét, sajátosságait, de nem alkalmas arra, hogy az okokról számot adjon (*Signposts of development* [2007]). Az indikátor egy jelzés, „jelzőszám”, amely leegyszerűsíti a világban való eligazodásunkat, a számunkra fontos jelenség lényegére világít rá.

Az utóbbi évtizedben Magyarországon is egyre szélesebb körben használnak indikátorokat. Indikátorokkal mérjük egy-egy projekt sikerét, a munkavállalók, a munkahelyek teljesítményét, egy-egy ágazat, területi egység, régió, ország eredményességét. Kiemelt szerephez jutottak a mutatószámok a kormányzati döntések előkészítésében, meghozatalában és véghezvitelében is. A Nemzeti Fejlesztési Tervek (NAIR1, NAIR2), az egyes ágazatok Nemzeti Cselekvési Tervei (NCST) kiemelt szerepet szánnak a megfogalmazott célok, a megvalósításukhoz vezető intézkedések, a kitűzött eredmények indikátorokkal történő mérésére, mérhetőségére. EU-csatlakozásunkkal a nemzetközi összehasonlíthatóság alapkövetelmény lett, mely szintén egységes szemléletben, azonos módszertan alapján készített, s ily módon összehasonlítható adatokat, indikátorokat követel. Az Eurostat, a felhasználók dolgát megkönnyítendő, az EU-országok gazdasági teljesítményének, bizonyos kiemelten kezelt gazdasági-társadalmi jelenségeinek a bemutatására, illetve követésére standard mutatókat, mutatószámrendszereket, indikátorokat alkalmaz. Ilyenek például a strukturális indikátorok, az ún. euroindikátorok, a fenntartható fejlődés indikátorai, közöttük a Laekeni-indikátorok (lásd a 4. fejezetet).

Míg mi az „eredeti indikátor-felhalmozás” korát éljük, a nyugat-európai országokban a társadalmi-gazdasági jelenségek mérhetővé tételére irányuló elburjánzó, esetenként szélsőséges indikátorgyártási kísérletek kritikájaként Franciaországban, a Sorbonne-ról ún. poszt-autista mozgalom indult el, mely az Egyesült Királyságban is követőkre talált. (A mozgalom részletesebb ismertetésére David Boyle „A számok zsarnoksága” c. könyvének bemutatásával későbbi számunkban visszatérünk.)

Boyle 2002-ben megjelent könyvében (Boyle [2002]) e mozgalom gyökereit és okait kutatva szellemesen kritizálja a „világ varázstalanítására” tett kísérletet, s a

számautizmust. Az autizmus kifejezés – utalva a kóros betegségre – a számokba történő megszállott belefeledkezésre utal. Arra az érzésre, hogy a célszámok és az indikátorok, jelzőszámok özöne által elveszítjük a valósággal való kapcsolatunkat, kiszakítjuk magunkat a reális világból. A posztautista mozgalom a neoklasszikus közgazdaságtan dogmatikus tanításai és a matematika „kontroll nélküli használata” ellen irányult. Ez – teszi fel a kérdést a szerző – a vég kezdetét jelentheti a mérési, statisztikai kultúra számára, a célszámok, az indikátorok világára, melyek a modern élet meghatározó sajátosságaiá váltak nemcsak a Blair-kormányzat számára, hanem az egész világon? *Michael Power* a London School of Economics professzora szintén az általa „audit culture”-nek nevezett jelenség veszélyeire hívja fel a figyelmet (*Power* [1997]). A Blair-kormányzat működésének kezdeti időszakában 8 ezer célszámot, indikátort vezetett be a kormányzati program hatékonyságának mérésére a nyitottság, az átláthatóság, a vizsgálhatóság-elemezhetőség és a demokrácia nevében.¹

A demokrácia megerősödése mindenütt, így Magyarországon is, gyarapítja a statisztikák megrendelőinek és felhasználóinak körét, növelve az adatigényt és egyben bővítve is a statisztikák használati körét. Különösen akkor, ha nemcsak az állam és a nagy gazdasági szervezetek, hanem a civil szféra is a fizetőképes megrendelővé válik. Egyre több egyszerű, érthető, könnyen értelmezhető indikátorra lesz szükség. Az „auditkultúra” küszöbén állunk. Ezt erősítik a nemzetközi szervezetek indikátorigényei, élükön az EU-intézményekkel, és az Európai Statisztikai Hivatallal. *McKinsey* szlogenje hamarosan nálunk is aktuális: Minden megmérhető, és ami meg van mérve, az meg van oldva.²

Az indikátorok használata veszélyeket is rejt magában, így jogos a kritikai viszonyulás (lásd a 3. fejezetet). Hiszen az indikátorok a mérhetővé tett valóság leegyszerűsített mutatói. Normatív jellegűek, meghatározott érdek- és értékrendszerrel bírnak. Amit a valóságból egy indikátor(rendszer) formájában kiemelünk, mérünk, kontroll alatt tartunk az reflektorfényt kap, s az árnyékban maradó dolgokkal „bármilyen” történhet. Az adatok sokaságából, a különböző felhasználási célokat szem előtt tartva, az indikátorok végzik el az adatredukciót az adatfelhasználók számára.

Összefoglalva az indikátorok (jelzőszámok) a statisztikai adatok, a számok tengerében történő eligazodást segítik. Egy adott jelenségre vonatkozóan, legtöbbször összegezve mutatják be a jelenség legfontosabb jellemzőit, módot nyújtva az időbeli, térbeli, társadalmi-gazdasági csoportok, rétegek közötti összehasonlításokra is. A fejlődést, a változást egy meghatározott nézőpontból mutatják. Minél több érdek kapcsolódik egy indikátorhoz (pénz, lehetőség, elismerés), annál fontosabb, hogy az in-

¹ Boyle egy másik szellemes példáját a beteges számmániára egy japán multinacionális cég gyakorlatából vette. A cég olyan WC-t fejlesztett ki dolgozói számára, amely hasznosítva az ott eltöltött időt és a végterméket, méri a dolgozók súlyát, súlyfeleslegét, hőmérsékletét, protein- és glukózsztintjét, és az eredményeket automatikusan megküldi az orvosnak.

² Everything can be measured, and what gets measured gets managed.

dikátorok követése kiegészüljön a jelenség komplex vizsgálatával is, figyelembe véve az érdeklődésünkre számot tartó terület indikátorral nem vizsgált oldalait is.

Az indikátoroknak, a felhasználási célok bővülésével, egyre több fajtája különböztethető meg. A következőkben az indikátor fogalmának, az indikátorokkal szemben támasztandó követelmények számbavétele után, a főbb indikátortípusok bemutatására is kísérletet teszünk. Hangsúlyozzuk az indikátorok előnyeit, de felhívjuk a figyelmet egyoldalú használatuk veszélyeire is.

1. Az indikátor fogalma

Az indikátor olyan paraméter vagy érték, amely rámutat, információt vagy leírást nyújt valamilyen kapcsolódó jelenségről, a környezet vagy a terület állapotáról, helyzetéről.

Az indikátorok *közvetítők a statisztikai megfigyelések és a gazdasági, társadalmi jelenségek között*. A jelzőszámokkal kapcsolatban az egyik legfontosabb szempont az időbeli vagy a különböző gazdasági, társadalmi aggregátumok, csoportok közötti összehasonlítás, összehasonlíthatóság (Bukodi [2001]). Az indikátorok sommás, összefoglaló mérőszámok, amelyek a vizsgálni kívánt jelenség kulcskérdéseihez kapcsolódva, képesek a jelenségek pozitív és negatív változásainak bemutatására. Az indikátorok a társadalom, gazdaság, környezet, projekt, stb. mérhető aspektusai, s a jelenségek fejlődését és irányát monitorozzák. Fő funkciójuk, hogy csökkentsék a figyelembe veendő információk mennyiségét a döntéshozók számára (Új-Zélandi Statisztikai Hivatal [2007]). Az indikátorok a statisztikai rendszerben egy magasabb feldolgozottsági szintet jelentenek. Az indikátorok „... olyan statisztikai sorok és minden egyéb formái a bizonyítékoknak, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy megállapítsuk, hol állunk most, és merrefelé tartunk értékeink és céljaink tekintetében.” (Bauer definícióját idézi Bukodi [2001] 10. old.).

Míg a statisztikai adatok leíró jellegűek, addig az indikátorok egy meghatározott nézőpont, normarendszer szerint kiválasztott, értelmező mutatók. Az indikátoroknak, ahhoz, hogy eleget tudjanak tenni korábban megfogalmazott feladatainknak, számos követelményt kell teljesíteniük, erről lesz szó a következő fejezetben.

2. Az indikátorral szemben támasztott követelmények

Az indikátorokkal szemben megfogalmazott követelmények közül a szakirodalom a *specifikus jelleget*, a *mérhetőséget*, az *elérhetőséget*, a *megbízhatóságot*, és a

behatárolt időszakra vonatkozó jelleget hangsúlyozza. Az indikátor egyik fő funkciója az *adatredukció*, az a követelmény, hogy csökkentse a figyelembe veendő információk mennyiségét a döntéshozók számára. Az indikátor paraméter, eszköz, tulajdonság, útjelző és visszajelző, hangsúlyozza *Szűcs Ildikó* egyik előadásában (*Szűcs* [2006]). Ezeknek csak akkor tud eleget tenni, ha számos kritériumnak eleget tesz.

Az indikátorokkal szemben támasztandó követelményeknek kimerítő összefoglalását adja egy, az Új-Zélandi Statisztikai Hivatalban, készült tanulmány (*Új-Zélandi Statisztikai Hivatal* [2007]). Mely szerint a jó indikátor.

1. Legyen érvényes és jelentéssel bíró (releváns).
2. Legyen érzékeny és specifikus a vizsgált jelenség szempontjából. (Az érzékenység arra utal, hogy a vizsgált jelenség változására képes legyen érzékenyen reagálni, mégpedig gyorsan és megbízható módon.)
3. Legyen kutatásokkal megalapozott.
4. Legyen statisztikailag is helytálló, megbízható.
5. Legyen érthető és könnyen interpretálható.
6. Mondja el a viszonyát a kapcsolódó indikátorokhoz (hogyan illeszkedik a többi indikátorhoz).
7. Tegye lehetővé a nemzetközi összehasonlítást (egyszerre legyen használható hazai és nemzetközi célokra).
8. Legyen alkalmas a mélyebb bontásokra is (nemcsak globálisan, összesítve mondjon valamit a vizsgált jelenségről, hanem területi, társadalmi csoportokra vonatkozó bontásokban is).
9. Legyen hosszabb távra (is) konzisztens (ellentmondásmentes).
10. Legyen időszerű, időben rendelkezésre álló, naprakész.
11. Kapcsolódjon a felmerülő és sürgető társadalmi-gazdasági kérdésekhez, a politikai döntésekhez.
12. Legyen kényszerítő erejű (impozáns), érdeklődésre számot tartó és izgalmas (legyen érzékeny a fontos és érdeklődésre számot tartó kérdésekre).

A fogalmi relevancia előfeltétel, nincs értelme öncélú indikátort alkotni, amelyet senki sem tart hasznosnak, használhatónak a maga számára. *A hasznosságnak* abban is kifejezésre kell jutnia, hogy az indikátor, mint jelzőrendszer, beépül a gazdasági-, társadalmi-, politikai döntéshozatalba, a kutatási eredményekbe, az emberek szűkebb, vagy tágabb világába.

A viszonylag *könnyű kivitelezhetőség, megvalósíthatóság* szintén kulcskérdés, hiszen az indikátorok akkor értékesek, ha rendszeresen előállíthatók. A megvalósíthatóság részét képezi az alkalmazott módszerek, a kiszámítás menetének, költségeinek, a teljesítés egyéb tényezőinek ismertetése is, bemutatva és értékelve az adat-

előállítási folyamat teljes menetét dokumentált, a felhasználók számára is hozzáférhető formában.

Az *interpretálhatóság (értelmezhetőség)* abban jut kifejezésre, hogy az eredmény világos és meggyőző a felhasználók széles köre számára a politikusoktól a kutatókon át a széles közvéleményig.

További fontos követelmény az indikátor *érzékenysége (változási képessége)*. Akkor jó egy indikátor, ha tükrözni képes a vizsgált jelenség apró változásait is, de ezeket a változásokat a felhasználó értelmezni is képes. Lényegi szempont, hogy el tudjuk különíteni egymástól a változékonyság összetevőit, az igazi, valódi környezeti jeleket, hatásokat meg tudjuk különböztetni a külső tényezőktől.³ Mindezek után felvetődik a kérdés, hogy hogyan válasszunk indikátort?

3. Hogyan válasszunk indikátort?⁴

Az indikátorok kiválasztásánál körültekintően kell eljárunk. Ha az általunk fontosnak tartott jelenség lényegi tulajdonságai közül rosszul választunk, akkor hiába mérünk jól, pontosan, megbízható módon, mégis hibázunk. Magát a mérést is elrontathatjuk, különösen akkor, ha a jelenség nehezen, bizonytalanul, bonyolult módon mérhető. Az indikátorok segítségével történő mérés nagy veszélye, hogy a jelenségek mérőszámokban megragadott tulajdonságai, az érdeklődés következtében, megváltozhatnak, s ezáltal téves következtetéseket vonhatunk le belőlük.

Boyle [2002] (43–47. old.) számos példát hoz fel az indikátorokkal történő mérés veszélyeire. Például, hogy *Margaret Thatcher* az iskolák közötti verseny ösztönzésére, és egyben a gyermekek teljesítményének mérésére, az iskolák sikerességét mérve, bevezetett egy standardizált tesztrendszert, mellyel a tanulók tudását három életkorban mérte. Ettől kezdve az iskolák a tesztekben szereplő információk átadására koncentráltak, s az élet szempontjából fontos egyéb tudás átadását háttérbe szorították. Tony Blair ígéretet tett az egészségügy szolgálat javítására, s ennek egyik mutatójaként a várólista radikális csökkentését tűzte ki célul. A hivatalos várólisták valóban rövidültek, de a kórházak titkos belső várólistákat nyitottak, s dupla nyilvántartást kezdtek el vezetni. Plasztikus példa a szegregáció megállítására tett azon kísérlet, hogy a szegénytelepeket felszámolják. Az eredményesség mérése a ledózerolt lakások és az új lakások építésének számával történt. Ennek tudatában nem túl gazdaságos megoldást választva egy-egy telepen a jó és rossz házakat egyaránt felszámolták,

³ Az Egyesült Államok Környezetvédelmi Hivatalának dokumentuma (USAID/CDIE [1996]).

⁴ Lásd erről bővebben a *Signposts of development* [2007] Indikátorok kiválasztása c. fejezetét.

s újakba költöztették az ott élőket, bizonyítva a szegregáció elleni program sikerét, s elköltve sok-sok pénzt fölöslegesen is. Vagyis általában is, az indikátorokhoz kapcsolódó figyelem és érdek, s különösen a rosszul megválasztott mérőszámok, eredményindikátorok, esetenként visszafejlődést is eredményezhetnek a javítani kívánt jelenség egésze szempontjából.

A munkanélküliek száma, a munkanélküliségi ráta a gazdaságpolitika és a társadalompolitika sikerességének is egyik fontos hazai és nemzetközi indikátora. Magyarországon a közelmúltban élénk politikai vita folyt arról, hogy a (nyilvántartott) munkanélküliség növekedésében mekkora szerepet játszott az a tény, hogy a kormány fokozott segítséget ígért a munkanélküliség enyhítésére. S ezzel arra ösztönözte a reményvesztett munka nélkül levő emberek egy részét is, hogy újra regisztráltassák magukat. Így a mérőszám „rosszabbnak mutatta a helyzetet”, mint az korábban volt. Ha egy mérőszám kitüntetett figyelmet kap, akkor ez befolyásolhatja a mérendő jelenséget, esetenként ronthatja is a vizsgált jelenségről alkotott képet.

„Minél bonyolultabb valami, annál kevésbé mérhető” (Boyle [2002] 58. old.). Így a mérhetőbb dolgok háttérbe szoríthatják a lényegesebb, de nehezen mérhető oldalait egy-egy társadalmi-gazdasági jelenségnek. S az „igazán fontos dolgok mérhetetlenek.” (Boyle [2002] 58. old.). Boyle *Buxtont*, a XVIII. századi matematikus zsenit idézve a következőket írja: „Vajon egy élvezetes III. Richárd előadás után mondhatom-e azt, hogy a színészek 12 445 szót használtak?” (Boyle [2002]. 58. old.).

Miután két mutatószám nyilvánvalóan jobb, igazabb, mint egy, s tíz mutató komplexebb képet ad a vizsgált jelenségről, mint kettő, s húsz megbízhatóbb, mint tíz, akkor nehéz jó döntést hozni, hogy hol húzzuk meg az optimális határt. Az adat-redukció azonban áldozatokkal jár. Ha tisztában vagyunk mérésünk, mérőszámaink korlátaival, akkor bátran használhatjuk az indikátorokat, nem tévesztve össze a „valóságot” a mérhető realitással.

A korábban már idézett *Signpost of development* [2007] tanulmány a „SMART” módszert javasolja az indikátorok kiválasztásánál. Az indikátor legyen specifikus (S), mérhető (M), megvalósítható (A – attainable), releváns (R) és hozzáférhető (T – trackable), s ettől lesz értelmes és ötletes (vagyis „SMART”). Az indikátorválasztás szempontjai, mint látjuk, összefüggnek az indikátorokkal szemben támasztott követelményekkel. Ezért erre bővebben itt nem térünk ki újra.

4. Az indikátorok osztályozása, típusai

Az indikátorokat sokféle módon lehet és érdemes osztályozni. A következőkben áttekintést adunk a legfontosabb osztályozásokból.

Az indikátorok összetettsége alapján lehetnek.

1. Egyszerű indikátorok.
2. Összetett indikátorok között:
 - aggregált (vagy összegző) indikátorok,
 - összetett (kompozit) vagy integrált indikátorok.

Az egyszerű indikátorokkal szemben az összetett indikátorok több területről származó információt sűrítnek bele egyetlen mutatóba. Az egyszerű mutatók közé tartozik a szegénységi ráta, az összetett és aggregált mutatók közé például a GDP. Az összetett (kompozit) indikátorok a gazdaság, a társadalom, a környezet különböző területeire, ezek kapcsolataira, egymásra hatására reflektálnak. Az integrált indikátorok esetében nagy figyelmet kell fordítani az egyes összetevők szerepére is. Jó példája ennek az indikátortípusnak az emberi erőforrások fejlettségét mutató HDI- (Human Development Index) index.

Az összetett indikátorok sajátos típusa az ún. *bontott (decoupling) indikátor*. Ez nem más mint a vizsgált jelenség „szétszedése”, megbontása azzal a céllal, hogy egy kívánt célt el tudjunk érni. A megbontott indikátor jó példája az, amikor csökkentett energiafogyasztás mellett kívánunk gazdasági növekedést elérni, vagy amikor hatékonyabbá kívánjuk tenni a gazdaságot a foglalkoztatottsági szint fenntartása mellett.

A legfontosabb indikátorok nem önmagukban állnak, hanem rendszert alkotnak. A rendszerbe foglalt indikátorokon belül vannak:

- tematikus indikátorok,
- vezető (headline), vagy kulcsindikátorok.

A vezető indikátorok célja az összpontosítás a vizsgált összetett jelenség fő területeire, fő összefüggéseire. Ilyen például a szegénység és társadalmi kirekesztődés mérésére szolgáló 18 Laekeni-indikátor, vagy az életminőséget mérő 15 kulcsindikátorból álló életminőség-barométer. A vezető indikátorok között lehetnek összetett indikátorok, vagy egyéb más típusú indikátorok attól függően, hogy miről akarnak információt, komplex képet nyújtani. A Laekeni-indikátorok a szegénység és társadalmi kirekesztődés tematikus indikátorai is egyben.

Az indikátorok érvényességi területét tekintve léteznek:

- területi, regionális indikátorok,
- nemzeti indikátorok,
- nemzetközi (EU-) indikátorok.

Ez a megkülönböztetés arra utal, hogy az indikátor milyen területi egységre vonatkozóan nyújt információt. Az EU-indikátorok többsége úgy épül fel, hogy mind a

három területi szint helyet kap. Jó példa erre a szegénység és társadalmi kirekesztődés mérésére szolgáló Laekeni-indikátorrendszer.

A mérhetőség alapján ismerünk:

- direkt (a jelenség közvetlen mérésére alkalmas), és
- proxy (helyettes, közelítő) indikátorokat.

Ezek az indikátorok azt a célt szolgálják, hogy az érdeklődésre számot tartó jelenséget közvetett módon, áttételesen mérjék. Sokszor a jelenségeket a maguk összetettségükben, bonyolultságukban nem lehet mérni, csak közvetett módon számszerűsíthetjük egyes oldalait.

Egyre nagyobb teret kapnak a statisztikai mérésben az ún. *tematikus indikátorok*. Így megkülönböztethetünk szegénységre és társadalmi kirekesztődésre, lakáshelyzetre, vagy éppen a fenntartható növekedésre, valamint a minőségi életre vonatkozó indikátorokat. Ezek az indikátorok, indikátorrendszerek egy adott problémára, témára vonatkozóan általános képet kívánnak adni. Alkalmasak egy téma komplex vizsgálatára, monitorozására. Ilyen például az eddig még nem említett, a KSH által kidolgozott lakásindikátor-rendszer is (KSH [2006]).

További gyakori osztályozás még a következő (*Signposts of development* [2007]).

- Helyzeti/hatásindikátorok (situational/impact indicator). Egy szélesebb, átfogóbb képet nyújtanak a vizsgált jelenségről.
- Output/kimenet-indikátorok. A tevékenység, döntés, cselekvés kimenetét, az erőfeszítéseket mérik.
- Eredményindikátorok (outcome indicator). A bekövetkezett változás hatását mérik egy meghatározott szempont szerint, a kitűzött célhoz viszonyítva. Lényegében a hatékonyság, hatásosság mérőszámai.

Az indikátorok tartalmát, egymáshoz való viszonyát jól szemlélteti a *Signpost of development* [2007] anyagból vett vízellátásra vonatkozó példa, ahol a kimeneti indikátor „a felszerelt kutak száma és típusa”, az eredményindikátor „a házi használatra tiszta vízzel ellátott népesség száma és aránya”, a hatásindikátor pedig „a betegségek és halálozások csökkenése” volt.

Az indikátorok különleges tulajdonságokkal, dimenziókkal rendelkező változók, amelyeket a vizsgált jelenség alakulására, fejlődésére vonatkoznak egy meghatározott célrendszer szempontjából. Ezek közvetlen, mérhető és megfelelően érzékeny mutatók, amelyek a vizsgált jelenség kisebb-nagyobb változásait is képesek érzékelni. Általában kvantitatív jellegűek, de lehetnek kvalitatív mutatók is.

Az UNESCO további indikátortípusai a következők.

- Gazdasági indikátorok (a költségvetés követésére).

- Hatékonysági indikátorok (indicators of efficiency), melyek a kimenetet, az outputot mutatják az inputhoz képest.
- Eredményindikátorok (indicators of effectiveness), a célok elérésének fokát számszerűsítik.

Az indikátorok tipizálásának egyik gyakori módja a CIPO- (Context, Input, Process, Outputs) modell alkotása. Az input indikátor, a folyamatot, az output indikátor mellett szereplő „context” indikátor tartalmát tekintve a korábban ismertetett helyzeti indikátornak felel meg.

Használatukat tekintve még érdemes megkülönböztetni a következő indikátorokat.

- Tervezési indikátor. Hosszabb időtávra vonatkozik, általában input/output indikátor, jellemzően könnyen mérhető és számszerűsíthető, s a nevében is benne van, hogy tervezési célokat szolgál.
- Monitoring indikátor. Ideális esetben outcome indikátor, de a kitűzött cél eléréséhez vezető út nyomon követésére is szolgál.

Az indikátorok lehetnek:

- objektív indikátorok (például a létminimum), illetve
- szubjektív indikátorok (például az emberek saját egészségi állapotának megítélése). A szubjektív indikátorok szerepe különösen fontos a társadalomstatisztika területén. Sokszor az „objektív” mutatók javulását a „szubjektív” indikátorok nem igazolják vissza. A kettő közötti „disszonancia” megértése, kezelése fontos társadalompolitikai kérdés.

Az indikátorok általában nem önmagukban állnak, hanem rendszert alkotnak. A rendszeralkotás logikájáról lesz szó a következő fejezetben.

5. Az indikátorok indikátorrendszerbe épülése

Az indikátorok megállják a helyüket önmagukban, de gyakran egy tematikus indikátorrendszer részét képezik. A szegénységi ráta (a szegények aránya az össznépesességhez viszonyítva) fontos mutató önmagában is, de a Laekeni-indikátorrendszer elemeként jelentése gazdagodik.

A többlépcsős indikátorrendszerek leggyakoribb felépítése a következő.

1. A célterületek meghatározása (az elérni kívánt társadalmi-gazdasági változások, vagy például a kormányprogramok célkitűzései alapján).
2. Minden célterületen belül dimenziókatalógus (lebontott célok) megjelenítése.
3. A dimenziókon belül aldimenziók kijelölése.
4. Egyedi jelzőszámok konstrukciója: magindikátorok, kiegészítő indikátorok meghatározása (Bukodi [2001] 21–36. old.).

A KSH „Társadalmi helyzetkép” c. kiadványsorozata, valamint a lakástémában kidolgozott lakásindikátor-rendszer is ezt a logikát követi, azaz többszintű, hierarchikus rendszerek, amelyben először a célterületeket jelölik ki, ezeket meghatározott dimenziók megfogalmazásával „lebontják”, majd aldimenziókban pontosítják és ezeket konkrét, könnyen számszerűsíthető indikátorokkal mérik. Például a Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódó (NAIR) indikátorrendszer is ehhez hasonló felépítésű.

Példa egy többszintű, hierarchikus indikátorrendszer felépítésére

Terület	Célterület	Dimenziók	Aldimenziók	Indikátorok
Munkaerőpiac	Foglalkoztatási esélyek javítása	Munkapiaci esélyek és kockázatok	Munkaerő-piaci részvétel	
		Munkakörülmények	Ledolgozott órák	
		Munkaerő-piaci mobilitás	Foglalkozási mobilitás	
		Alulfoglalkoztatás munkanélküliség	Munkanélküliség szintje	Munkanélküliségi ráta
			Munkanélküliség időtartama	Tartós munkanélküliek aránya
			Alulfoglalkoztatás szintje	A preferált ledolgozott órák száma

Forrás: Bukodi [2003].

*

„Az indikátorrendszerek nem intellektuális katedrálisok, hanem közfeladatok ellátását kell hogy szolgálják.” (Szepesi [2003] 3. old.). Ezt a hivatalos statisztika úgy fogalmazza meg, hogy a minőségi statisztika felhasználói igényeket elégíti ki. Szepesi

[2003] szerint, „az indikátorrendszerek kidolgozása, működtetése során a kutatói szféra, az adat-előállítók szolgáltatók és nem hasznélvezők”. Vagyis az indikátoroknak akkor van létjogosultsága, ha a felhasználó szempontjait, céljait követik és mentesek az öncélúságtól.

Az indikátorok minden esetben meghatározott célokhoz kapcsolódnak, tehát normatív jellegűek. Éppen ebből a tulajdonságukból adódóan a statisztika minőségre vonatkozó kritériumai közül a relevancia mellett, az átláthatóság, a transzparencia kiemelt jelentőséggel bír. Bár a jelzőszámok nem értékmentesek, de attól még objektívek. Vagyis azok számára is igaznak kell lenniük, akik eltérő értékrendszerrel rendelkeznek.

Az indikátorok segítik a világban (a számok tengerében) való eligazodásunkat. Hasznos segítői céljaink megvalósításának, lehetővé téve a célhoz vezető út értékelését, eredményeink folyamatos számbavételét, a befektetések és a hozam mérlegelését. A helyzetkép bemutatására alkalmasak, de az okokról nem adnak információt. Ugyanakkor használatuk esetében mindig szem előtt kell tartanunk azt is, hogy csak arról kapunk információt, amit mérünk, de közben a számunkra fontos jelenség nem mért tulajdonságai is változnak, sőt a mért ismérvek sokszor éppen a mérés ténye, a kitüntetett figyelem miatt módosulnak.

Napjainkban az indikátorok egyre fontosabbá válnak. Egyre nagyobb szerephez jutnak az egy-egy országra érvényes indikátorok mellett a nemzetközi összehasonlíthatóságokat is lehetővé tevő nemzetközi indikátorok. Ez a tanulmány azzal a céllal született, hogy tudatosítsa az indikátorhasználat szabályait mind az előállítóknak, mind pedig a felhasználóknak.

Irodalom

- ÚJ-ZÉLANDI STATISZTIKAI HIVATAL [2007]: *Az indikátor fogalma és kiválasztásának kritériumai*.
www.stats.govt.nz/analytical-reports/linked-indicators/default.htm
- BUKODI E. [2001]: *Társadalmi jelzőszámok*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- BUKODI E. [2003]: *Társadalmi jelzőszámok*. METOD konferencia. Munkaanyag.
- BOYLE, D. [2002]: *The tyranny of numbers*. Harper and Collins Publishers. London.
- HORSCH, K. [2007]: *Definition and use in a results-based accountability system*.
www.gse.harvard.edu/hfrp/pubs/onlinepubs/rrb/indicators.html
- KSH [2006]: *Helyzetkép a lakásviszonyokról 1995–2005*.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lakashelyzet9905.pdf>
- POWER, M. [1997]: *The audit society: Rituals of verification*. Oxford University Press. Oxford.
- Signposts of development, RBM in UNDP: Selecting indicators* [2007].
www.undp.org/eo/documents/methodology/rbm/Indicators-Paper1.doc
- SZEPESI B. [2003]: *A Nemzeti Fejlesztési Terv indikátorai*. METOD konferencia. Munkaanyag.
www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1387&articleID=4982&ctag=articlelist&iid=1

- Szűcs I. [2006]: *A jó indikátorok jellemzői*. Központi Statisztikai Hivatal. Nádasy Akadémia. Munkaanyag.
- USAID/CDIE [1996]: *Performance monitoring and evaluation tips*.
www.usaid.gov/pubs/usaid_eval/#004

Summary

The paper gives a general definition of statistical indicators and then classifies them, while gives relevant examples for the different type of indicators too. It calls attention to the context of statistical indicators as well as to the advantages and disadvantages of their use. Statistical indicators help to navigate the complicated interconnections among different statistics because they capture essential characteristics, thereby simplifying social life. The more the risk is (money, power etc.) the more important it is to take into account the complexity of the social situation at hand.

Tevékenységsztályozási rendszerek az időmérleg-vizsgálatokban*

Falussy Béla,
kandidátus, a KSH szakmai fő-
tanácsadója
E-mail: bela.falussy@ksh.hu

Az időmérleg-vizsgálatokban igen fontos a megfelelő tevékenységsztályozási rendszer kialakítása. Ez a nomenklatúra a kulcsa a társadalmi időráfordítások egybevetésének, az adatok értékelésének, és támpontként szolgál az időfelhasználás elemzéséhez. A rendszerben a különböző tevékenységet fedő egyes kategóriák élesen elkülönülnek egymástól. A nomenklatúra hierarchikus szervezettségű, azaz a vizsgált tevékenységek funkcióik, céljaik, jellegük szerint meghatározott csoportokra és tevékenységkörökre bomlanak.

A napi tevékenységek lajstromából kirajzolódik egy-egy korszak, valamely országcsoport, vagy egy meghatározott társadalom szokása, értékrendje. Az időmérlegben vizsgált tevékenységek egy része időben változik, ugyanakkor változhat bizonyos tevékenységek rendszeren belüli elhelyezése is, ha jellegük vagy jellegük megítélése változik.

Jelen tanulmány ezeket az osztályozási rendszereket és a vizsgált tevékenységek változásait kívánja bemutatni – nemzetközi kitekintésben is – csaknem negyven esztendő távlatában.

TÁRGYSZÓ:
Társadalmi jelzőszámok.
Életmód, életkörülmények, időmérleg.

* A cikk a KSH Társadalomstatistikai főosztályán 2002-ben, a T 033042 számú OTKA-támogatással készült (eddig nem publikált) részletes elemzés és dokumentáció rövidített változata.

Az időfelhasználás általános és speciális szerkezetét az osztályozási rendszeren belül kialakított tevékenységcsoportok időráfordítása, ezek egymáshoz viszonyított aránya, illetve a csoportokon belül az egyes tevékenységekre fordított átlagos idő súlya jellemzi.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy egyes tevékenységek fokozatosan kihullanak a napi gyakorlatból (például a vízfordás, kenyérsütés, számos játék, női kézimunka), helyettük újak jelennek meg (televíziózás, videózás, a számítógép, az internet használata). Más esetben a tevékenységek megítélése rendszerbeli elhelyezésre változik. Így például értelmezés kérdése, hogy minek fogjuk fel a tanulást – munkának, vagy szabad időnek; a kerti növénytermesztés, a haszonállattartás minősítése lehet jövedelemszerzés, háztartásellátás, vagy éppenséggel szabad idő eltöltése; a munkahelyi étkezés besorolható a munkaidőhöz is, az élettani szükségletek körébe is; épp úgy, mint az éttermi étkezés, mely lehet akár szabad idő eltöltése, akár élettani szükséglet kielégítése. A tevékenység szerkezetek kialakíthatók az összes elemi szinten regisztrált tevékenység gyakorisága és időráfordítása alapján, másfelől ezek tematikus összevonása, csoportosítása, hierarchiába szervezése révén.

1. Az időmérleg fogalma és a korai felvételek

Az időmérleg az életmód mint hierarchikus rendszerbe szervezett tevékenységstruktúra felmérésére, egyben az egyes tevékenységek vizsgálatára kialakított társadalomstatistikai adatfelvételi és elemző eljárások összessége, ugyanakkor, ezek elrendezésével, a társadalom időfelhasználásáról nyert adatok, társadalmi jelzőszámok rendszerébe is besorolható.

Az időmérleg-vizsgálatok lényege, hogy egy kijelölt időszakon belül, az események sorrendjében regisztrálják a nap 24 órás keretében végzett összes tevékenységet (továbbá a kapcsolódó helyszíneket, társas környezetet, párhuzamos elfoglaltságokat) egy olyan mintán, amely mind a napokat, mind a népesség meghatározott körét reprezentálja, és – természetesen – számba veszik ezek gyakoriságát és a rájuk fordított időmennyiségeket. A felvételek többnyire ún. tegnapinterjúval készülnek, azaz a kérdezőbiztos a kijelölt nap másnapján keresi fel a mintában szereplő személyeket.

Az időmérleg-felvétel eszköze az *időmérlegnapló*. Ez lehet nyitott rendszerű, ahol a felvett tevékenységek (a naplóban kitölthető sorok) száma a megkérdezett közlése alapján változó, vagy zárt rendszerű, ahol a nap 24 óráján belül időrendben

egymást követő, azonos tartamú (tízperces, negyedórás) időszavok mellett jegyzik be a végzett tevékenységet. A megfigyelési egység az ún. embernap, azaz egy ember egy napra vonatkozó időmérlege. A minta egy személyének annyi embernapja lehet, ahány időmérleget vettek fel róla.

Az első ismertté vált időmérleg-vizsgálatot egy gazdaságpolitikai döntés háttéréként Sz. G. Sztrumilin [1982] közgazdász végezte 1923-ban, az oroszországi parasztok körében. A következő évtizedben P. A. Sorokin és C. Q. Berger [1939] 1935-ben az Egyesült Államokban városi mintán végzett vizsgálatot. Az időmérleg szélesebb körű felhasználásának kezdete azonban – az életvitel különbségeinek és változásának megismerésére –, csak a hatvanas évekre tehető. Több országban, így Magyarországon is ekkor, 1963-ban végeztek első ízben nemzeti mintán időmérleg-felvételt (Ferge [1965]). 1965-ben került sor arra a Szalai Sándor professzor által szervezett és irányított Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálatra (Szalai [1972]), amelynek keretében tizenkét ország városi és városkörnyéki népességének napi időfelhasználását elemezték. Ez a vizsgálat a szellemi erők jelentős koncentrációja révén megteremtette az időmérleg módszertanának napjainkig ható egységes alapjait.

1.1. A tevékenységosztályozás céljai és alapelvei

A gyakorlatban használt osztályozási rendszerek között jól megkülönböztethetők az általános és a speciális felhasználási céllal készülő rendszerek. Minden nemzeti időmérleg általános célú, azaz úgy kell összeállítani a vizsgált tevékenységek listáját és azok felépítését, hogy azzal a teljes lakosság és a fő társadalmi, demográfiai csoportok időfelhasználását lehessen jellemezni. A rétegfelvételek (diákok, pedagógusok, nők, gyerekek stb.), vagy sajátos élethelyzetek (például egészségi állapot) vagy speciális elemzési célok (például a háztartás keretében végzett munkák értékének becslése) esetén a tevékenységlisták és az osztályozási szempontok is speciálisak, mint ahogy a különböző kultúrájú és fejlettségű országok időmérlegeinek összehasonlításához is speciális osztályozási rendszerekre van szükség. Magyarországon a hatvanas évek kezdetétől számos olyan életmódkutatás zajlott, amely felhasználta az időmérlegben rejlő lehetőségeket.

Az osztályozások alapelvei közé tartozik az *átláthatóság*. Azaz az alkalmazott csoportok racionálisan elkülönülő tevékenységkategóriákat foglalják össze, ugyanakkor az egyes kategóriákat az őket alkotó elemi tevékenységek közös vonása alapján, vagy vegyes összetétel esetén (egyéb kategóriák) a többségben levők szerint kell elnevezni. A csoportok kialakítása során célszerű az elemi tevékenységek gyakoriságából kiindulni. Ugyancsak alapelv, az osztályozási rendszer *stabilitása*, a főbb csoportok és az őket alkotó kategóriák állandósága. (Nyilvánvaló, hogy nem lehet pél-

dául a szabadidős funkciót betöltő „sétát” önkényesen a gyalogos közlekedés kategóriájába áthelyezni.) Gyakran nehéz összhangot találni az elkülönülő funkciók szerinti *teljeskörűség*, a csoportok homogenitása és a gyakoriság szerinti *arányosság* követelményei között: az igen alacsony gyakoriságú, de funkcionálisan lényegesen elkülönülő tevékenységek nehezen helyezhetők el a rendszerben. Ajánlott, hogy az ilyen tevékenységek hasonló profilú tevékenységekkel összevonva jelenjenek meg az osztályozási rendszerben.

Az *egységesség* elvét nem sérti, ha a zárt, teljes napi adatközlést követően egyes tevékenységkörök összetételét más felosztás, más csoportosítási elv alapján is bemutatjuk. Néhány példa: ha a „közlekedés” közlekedési célok szerint jelenik meg a napi tevékenységszerkezetben, akkor azt követően közölhető a közlekedési eszközök szerinti bontás is. Ugyanígy a „társas szabadidő” tevékenységkategóriák szerinti részletezését követően fontos kiegészítés lehet egy résztvevők és egy helyszínek szerinti felosztás; a „gyereknevelés” tevékenységkörét az alapszerkezetben résztvevőknél szerinti felosztás; majd ezt követően a gondoskodó személye (apa, anya, nagyszülő, egyéb), illetve a gyermek kora szerint is lehet részletezni.

1.2. Az osztályozási rendszer felépítése, hierarchikus egységei

Az alapegységek az elemi tevékenységek (az adatfelvételben kódolt kategóriák): ezek tovább nem bonthatók, például, sertésöl tisztítása; sakkozás, könyvolvasás, alvás.¹ A tevékenységkategóriák (az osztályozási rendszerben, adatközlésben) úgy jönnek létre, hogy a tevékenységek kódutatisítása tematikus csoportokban tartalmazza az összes kódolandó elemi tevékenységet. Az elemi tevékenység-esetszámok kiértékelése a feltétele, kiindulópontja az osztályozási rendszerben a struktúraalkotó, értékelhető esetszámú kategóriák meghatározásának. Az osztályozási rendszerben valamennyi értékelhető kategória a strukturális egységeken belül jelenik meg. Az adatközlések a kategóriák további, eltérő mértékű összevonását tehetik szükségessé a vizsgált népességcsoport embernapjainak számától függően.

Az osztályozási rendszerek alapegysége a tevékenységkategória, amely vagy egy nagy gyakoriságú (sokak által és viszonylag gyakran végzett) elemi tevékenység,

¹ Az 1986/87. évi KSH Életmód-időmérleg felvétel során vezettük be a hárompozíciós kódrendszert, amelyben 480 elemi tevékenység megkülönböztetése vált lehetségessé. A munkatevékenységek elemi kategóriarendszerét *Vajda Ágnes* és *Farkas János* dolgozták ki. Az arányosság és egységesség követelménye szükségessé tette a többi, fiziológiai és szabadon végzett tevékenységkörök elemi részletezését is, ezt a feladatot *Falussy Béla* és *Kenéz Győzőné* végezték el. Az általános adatközlések során a továbbiakban is megmaradtunk a kétpozíciós (maximum 99 tevékenységkategóriát tartalmazó) tevékenységstruktúránál. Az elemi szintű kódolás elsődleges haszna, hogy pontosan lehet tudni, milyen gyakoriságú elemi tevékenységekből épül fel egy-egy közölt kategória, és minimálisra szoríthatók a bizonytalan tartalmú „egyéb” kategóriákba történő besorolások (viszont ezek összetétele ismert).

vagy több hasonló jellegű, kisebb esetszámú elemi(kódolási) kategória összevonásából, vagy valamely tevékenység és sajátos körülményeinek kombinációjából jön létre. Példák:

– *tiszta tevékenységkategóriák* (például alvás; öltözködés, testi higiéne; főfoglalkozású munka);

– *célokkal kombinált kategóriák*: jövedelem kiegészítésére végzett, mások számára ingyen, vagy saját háztartás számára végzett különböző munkák a célok szerint kerülnek egy-egy gyűjtőkategóriába;

– *helyszínekkel kombinált kategóriák*: keresőmunka otthon – nem otthon; társas élet otthon – nem otthon; közlekedés – közlekedési eszközök/módok szerint; étkezés étteremben, munkahelyem, otthon; vendégeskedés: vendégfogadás otthon/látogatás barátoknál; szórakozóhelyek (kocsma, vendégház, pub) látogatása mint tevékenység; templomban, temetőben töltött idő; vásárlás élelmiszerboltban, bevásárlóközpontban, piacon, szaküzletekben;

– *résztevéőkkel kombinált kategóriák*: beszélgetés, társas élet családtagokkal – ismerősökkel;

– *eszközök/tárgyak szerinti kategóriák*: játék – munka – hobbi számítógép segítségével; rádió – magnó – lemezjátszó – tévé – videó használata; tévéműsor nézése: aktuálisan sugárzott műsor – videofelvételről; olvasás: könyv – újság – folyóirat; mosás kézzel – géppel; mezőgazdasági munkafajták végzése kézzel – géppel.

A tevékenységkategóriák többsége a struktúrában meg nem jelenő elemi tevékenységekből épül fel, ezek alacsony előfordulásuk miatt önállóan nem értékelhetők, de valamilyen közös jellemző révén egyazon kategórianév, gyűjtőnév alatt összekapcsolhatók. Példa erre a számos elemi tevékenységből felépülő „állattenyésztési munka”; vagy a „játék”. Ugyanakkor az egyes kategóriák valamely tevékenységcsoport részeként jelennek meg, például az „állattenyésztés” a „mezőgazdasági jövedelmek kiegészítés”, a „játék” a „társas szabadidőtöltés” tevékenységcsoportjának egyik kategóriája. Számos nagy gyakoriságú elemi tevékenység az osztályozási rendszer önálló kategóriája (alvás, főfoglalkozású munka, könyvolvasás, tévézés stb.) marad. A tevékenységkategóriák speciális változata az ún. *lánctevékenység*, amelynek sajátossága, hogy a kategóriába tartozó elemi tevékenységek körét az adatfelvétel során a megkérdezett határozza meg. A lánctevékenységekben (kirándulás, beteggondozás, vendégeskedés) valamely közös funkció alapján kapcsolódnak össze különböző jellegű, esetenként változó számú és összetételű tevékenységek. A lánctevékenységekben összeszerveződő tevékenységek az őket alkotó résztvevényiségekhez képest új minőséget hoznak létre. (Például a *kirándulás* tartalmazhatja a közlekedést, az

étkezést, az alvást, a sétát, a múzeumlátogatást és a sportot. Az idősek, betegek ellátása, gondozása lehet takarítás, főzés, mosás, beszélgetés stb. A vendégeskedés (fogadás, látogatás) lehet vacsora, italfogyasztás, kávézás, játék, beszélgetés stb. A lánc-tevékenységek önálló tevékenységként nem jegyezhetők be az időmérleg-naplóba, így nem építhetők be a napi időfelhasználás szerkezetébe, az osztályozási rendszerbe sem. Adatfelvételkor az időmérlegnapló bevezető oldalán kell a résztvékenységek hozzárendelésével meghatározni őket.²

A hierarchia következő szintje a *tevékenységcsoport*, mely a tevékenységek valamilyen közös vonása, tárgya, funkciója alapján képzett csoport. Például:

- *gyermeknevelés* (a gyermek testi gondozása, mesélés, játék a gyermekkel, gyermekfelügyelet, óvodába, iskolába kísérés);
- *mezőgazdaságijövedelem-kiegészítés* (növénytermesztési munkák, állattenyésztési munkák, egyéb mezőgazdasági munkák);
- *olvasás* (újságolvasás, folyóirat- és magazin-, könyvolvasás).

A *tevékenység-főcsoport* valamilyen közös vonás, tárgy, funkció alapján tevékenységcsoportokat összekötő, magasabb szintű egysége az osztályozási rendszernek. Például *kereső-termelő munka* (tartalmazza a főfoglalkozást, a jövedelemkiegészítést, a segítő és önkéntes munkát); *a háztartás és család ellátása* (a házimunkák, a ház körüli, javító és karbantartó munkák, a vásárlás és szolgáltatások igénybevétele, a gyermeknevelés) tevékenységcsoportokból álló tevékenység-főcsoportok.

Az ún. *blokkokban* a legáltalánosabb funkciók szerint kapcsolódnak össze az egyes tevékenységcsoportok, főcsoportok. Az 1976/77. évi felvétel elemzésekor először alkalmazott hazai osztályozás (Falussy [1985]) szerkezetileg három nagy blokkra osztotta fel a napi tevékenységeket, illetve a rájuk fordított időt, ezek a következők.

I. blokk – *Társadalmilag kötött idő tevékenységei*. Olyan tevékenységfajták, amelyek végzése vagy nem végzése között nincs igazán szabad választás. Ebbe a blokkba tartoznak: a megélhetéshez szükséges jövedelemért végzett fő- és kiegészítő kereső-termelő munkák (tevékenység-főcsoport), a tanulás (tevékenységcsoport), a családellátó és háztartási tevékenységek (tevékenység-főcsoport), valamint a mindennapi életet átszövő közlekedés, amelynek időigénye a munkahelyek és az (szolgáltató, kulturális stb.) intézmények területi eloszlásától, lakóhelytől való távolságától, a közlekedési infrastruktúra színvonalától, szervezettségétől, a gépkocsi-ellátottságtól, tehát számos társadalmi és gazdasági tényezőtől függ, így egészében társadalmilag meghatározott, azaz kötött tevékenység (tevékenységcsoport).

² Az ún. lánc-tevékenységek vizsgálata először a KSH 1986/87. évi életmód-időmérleg vizsgálatában jelent meg. Kezdeményezője és kidolgozója a szerző.

II. blokk – a *fiziológiai szükségletek kielégítése* – szintén kötött jellegű, többnyire napi rendszerességgel, a társadalom többsége által a fiziológiai regenerációt szolgáló tevékenységek. Ilyenek például: az alvás (elemi tevékenység), az étkezés, evés-ivás (tevékenységcsoport), a testi higiénia, öltözködés (tevékenységcsoport), a passzív pihenés, fekvés betegség miatt (tevékenységcsoport).

III. blokk – azon *szabadon végzett tevékenységek* idejének blokkja, amely az előző két kötött időn túl fennmarad, amelyben viszonylagos szabadsággal, alternatív módon választhatók a szellemi, lelki, fizikai rekreációt, feltöltődést szolgáló tevékenységek. Például a tévénézés, videózás; az egyéb aktív szabadidő (tevékenységfőcsoport), benne társas szabadidő (tevékenységcsoport); kulturális és sportintézmények látogatása (tevékenységcsoport); vallásgyakorlás; olvasás (tevékenységcsoport), sport, séta, egyéb testedzés (tevékenységcsoport).

Az elemzési szempontoktól függően a tevékenységeket számos jellemzőjük alapján lehet csoportosítani, osztályozni (például a tevékenység végzéséhez szükséges fizikai aktivitás, vagy a tevékenységeket szituációk alapján megkülönböztető tipikus helyszínek, résztvevők szerint).

2. Nemzetközi, nemzeti (és magyar) időmérlegek tevékenységosztályozása

1986-tól a 480/510 elemi kategóriát tartalmazó hazai tevékenységlisták a kategóriák szükség szerint eltérő összetételű aggregálását, az egy név alatt összevont kategóriák többféle csoportosítását teszik lehetővé. Így a hazai időmérleg jelzőszámrendszere az elemzések, az időbeli és térbeli összehasonlítások szinte korlátlan lehetőségét rejti magában. Mindez olyan fejlődés eredménye, amelynek egyes szakaszait érdemes nyomon követni.

2.1. Az összehasonlító vizsgálatokról

Az 1976/77. évi magyar időmérleg kategóriáinak és osztályozási rendszerének kialakítása az 1963. évi első országos hazai felvétel, a Nemzetközi Időmérleg Kutatómunkálat (1965), valamint az 1972. évi norvég időmérleg bázisán történt. Az ezredforduló éveiben végzett, módszertanában összehangolt Eurostat-időmérleg (Niemi [2004]) tevékenységlistája a megelőző vizsgálatok, a Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat (Szalai [1972]), az európai országok változatain, Kanada (Harvey [1995]), és Ausztrália (Wilson [2000]) felvételein alapul. – tehát látható e

téren a szoros nemzetközi együttműködés. Az is látható, hogy a nemzeti időmérleg, osztályozási rendszerek – a nemzetközi felvételek során – folyamatosan megőrzik saját korábban kialakított karakterüket (mivel időbeli összehasonlításra csak így van mód), azzal együtt, hogy nemzetközi felvételek összehasonlító adatstruktúrái bizonyos tartalmi és módszertani egységességet is megkövetelnek.

A kódolt tevékenységek listájának mennyiségi bővítését a számítástechnika fejlődése tette lehetővé, de az életmódkutatás számára fontos részletek megismerése, a kategóriák tartalmának pontos meghatározása és ismerete miatt is lényeges a nagyszámú konkrét elemet tartalmazó listák alkalmazása. Életünk változásait követve mind újabb tevékenységek kerülnek az időmérleg látókörébe. A kódolt kategóriák nagyságrendekkel való bővítésére, a tevékenységek körülményeinek részletező felvételére³ 1986-ban került sor, valamint a napi életvitelt meghatározó személyi és háztartási adatokat is elsőként az 1986-os magyar időmérlegben kérdeztük meg. A külföldi időmérlegek tevékenységlistái szintén bővültek, tartalmilag igen változatosak lettek, kölcsönösen fellelhetők bennük az egyes országok életvitelére egyedileg jellemző vonások.

Az osztályozási rendszerek két típusát különböztetjük meg: 1. kódolási (feldolgozási) szintűek és a 2. publikációban használatosak (közlési rendszerek). A kódoláshoz az elemi tevékenységeket egymást követő témakörök szerint sorolják be. Azokban az időmérlegekben, ahol a kódolható tevékenységkategóriák száma száz alatt volt, nem feltétlen tért el a kódolásra kiadott és az adattárban közölt tevékenységek osztályozása egymástól. Ezekben a publikációkban többnyire egy részletes, teljes körű és egy összevont, az előzőtől eltérő osztályozási rendszert is alkalmaztak. (Példá erre *Szalai Sándor* 99 és 37 kategóriás adatközlése, vagy az 1971., 1980., 1990. évi norvég időmérlegek.) A százat gyakran többszörösen meghaladó elemi tevékenységek újabb kódlistái többnyire továbbra is követik a könnyen áttekinthető tíz főcsoportos szerkezetet, a publikációkban (adattárakban, elemzésekben) azonban a tevékenységkategóriák már egy többszintű, hierarchikusan tagolt osztályozási rendszerben jelennek meg. A tevékenységcsoportok, főcsoportok elnevezése, valamint az egyes tevékenységek besorolása is sokszor eltér egymástól ugyanazon felvétel két – a kódoláshoz és a publikáláshoz készített – osztályozási rendszerében.

A tevékenységosztályozási rendszerek változásai és nemzeti sajátosságai vizsgálatához két nemzetközi (1965-ös és 1998/2002-es), több nemzeti (1972–1999), két- és többoldalú összehasonlító, valamint három magyar osztályozási rendszert tekintünk át.⁴

³ A tevékenységvégzés céljára utaló minősítő kódok, a helyszínek részletezése decimális rendszerben, a társas környezet – résztvevők és jelenlevők – differenciált megkülönböztetése a megkérdezethez fűződő viszony alapján.

⁴ Több, rendelkezése álló publikációt – a lengyel, a bolgár, a svéd, a japán, az izraeli, az angol, valamint a volt szovjet tagországok, időmérlegeit – részben terjedelmi okokból nem vontuk be az összehasonlító elemzésbe.

A kódoláshoz készített tevékenységlisták többnyire decimális beosztásban készülnek, akár 99 (kétjegyű kódok), akár az ezt meghaladó mennyiségű tevékenységek száma esetén háromjegyű kódok.

A kódolt elemi tevékenységek közös tartalmi jegyek alapján kerülnek egy-egy osztályba. A kódlisták osztályozási rendszerének alapvető célja, hogy a naplóba beírt konkrét tevékenységnek megfelelő, listában szereplő kategóriát és kódszámot minél gyorsabban, egyszerűbben lehessen megtalálni.

A kódoláshoz készült tevékenységlistákban az 1–10 osztály sorrendje kétféle lehet.

1. A hagyományos sorrend a munka jellegű tevékenységosztályokat helyezi a rendszer élére, amelyet a fiziológiai önellátás tevékenységköre választ el a szabadon felhasznált idő tevékenységeitől. Ilyen felépítésben készült 1965-ben a Szalai-féle első nemzetközi, valamint ezt követően a legtöbb nemzeti időmérleg, közöttük a magyar is.

2. A másik felfogás a legáltalánosabb, napi gyakoriságú fiziológiai tevékenységkörrel indít, ezt követik a munka jellegű, majd a szabadon végzett tevékenységek csoportjai. Ilyen a japán, a francia, az osztrák, a lengyel, valamint az Eurostat- (1998–2002) időmérlegek kódkategóriáinak osztályozási rendszere.

1. táblázat

A Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat kétpozíciós decimális kódolási rendszer, 100 kódkategória besorolása alapján, 1965

Kód	Tevékenységek
00–09	1. Kereső munka és kapcsolódó tevékenységek (Working time and time connected to it)
10–19	2. Házimunka, háztartási kötelezettségek (Domestic work)
20–29	3. Gyermekgondozás (Care to children)
30–39	4. Vásárlás, szolgáltatások igénybe vétele (Purchasing of goods and services)
40–49	5. Személyi ellátás (Private needs: meals and sleep etc.)
50–59	6. Tanulás, szakképzés (Education and professional training)
60–69	7. Társadalmi/civil, közösségi, vallási tevékenységek (Civic and collective participation activities)
70–79	8. Szórakozás, társasélet (Spectacles, entertainment, social life)
80–89	9. Sport és aktív szabadidő (Sports and active leisure)
90–99	10. Passzív szabadidőtöltés (Passive leisure)

Forrás: Szalai [1972] 562–566. old. és Szalai [1978] 416–418. old.

2. táblázat

*Az Eurostat-időmérleg-vizsgálat hárompozíciós decimális kódolási rendszer,
170 kódkategória besorolása alapján, 1998–2002*

Kód 1. jegye	Fő és párhuzamos tevékenységek
0	Fiziológiai szükségletek (Personal care)
1	Kereső foglalkozás (Employment)
2	Tanulás, szakképzés (Study)
3	Háztartás és család ellátása (Household and family care)
4	Önkéntes munka és összejövetelek (Volunteer work and meeting)
5	Társasélet és szórakozás (Social life and entertainment)
6	Sport, szabadban való mozgás (Sports and outdoor activities)
7	Hobbi és játék (Hobbies and games)
8	Tömeg-kommunikáció (Mass media)
9	Utazás és be nem sorolható tevékenységek (Travel and unspecified time use)

Forrás: Eurostat [2000].

2.2. Két nemzetközi adatfelvétel osztályozási rendszereinek összehasonlítása

Mind 1965. évi Nemzetközi Időmérleg Kutatómunkálat, mind az 1998–2002. évi Eurostat-felvételek módszertanában összegződtek a nemzeti időmérlegek koruknak megfelelően legjobb megoldásai. Az osztályozási rendszereik a legáltalánosabb közös vonások alapján készültek, így alkalmasak voltak/lesznek további két- és többoldalú összehasonlító vizsgálatok elvégzésére is.

A két felvétel között eltelt idő során megváltozott a mindennapi élet és értékrend, máshová kerültek a hangsúlyok. Ezt tükrözik az osztályok sorrendjében, elnevezésében, részletezettségében, egyes tevékenységek adott osztályba sorolásában bekövetkezett változások, valamint számos újonnan megjelent tevékenység listába vétele.

Jelentősen (99-ről, 170-re) bővült a kódolt tevékenységek száma. Ez a körülmény is szerepet játszik egyes tevékenység-osztályok összevonásában vagy felbontásában. A tevékenységek hierarchiája differenciáltabbá vált: mivel egy-egy osztályba a korábbinál jóval több tevékenység tartozik, szükségszerűen létrejön ezek belső tagolása is (blokk – főcsoport – csoport).

A megváltozott sorrend mellett alapvető szemléletbeli különbséget jelez a munka jellegű kötött és a szabadon végzett tevékenységek körének átrendeződése. A hatvanas évek derekán a munkatevékenységek köre kapott (jövedelemszerzésre és háztar-

tásellátásra korlátozott) szűkebb – és a szabad idő számos kötöttséget (a tanulást, szervezeti munkát) is magában foglaló tágabb értelmezést. Az ezredfordulóra ez úgy módosult, hogy valamennyi kötelezettségvállalással járó időtöltés (a keresőmunka és a saját háztartás ellátása mellett a tanulás, a szervezeteknek nyújtott önkéntes és a más háztartásoknak nyújtott ingyenes segítő munka, mindenféle egyesületi tevékenység) a tágan értelmezett munka részévé vált, és a szabadidő valóban csak a szellemi és fizikai rekreáció tevékenységköreit ölelte fel. Az Eurostat osztályozási rendszerének kialakításában döntő szerepet játszó kanadai időmérleg kódrendszere már 1987-ben ezt a szemléletet tükrözte, de hasonlóan épült fel az 1999/2000. évi magyar felvétel első negyedéves (őszi) adatközlése is (*Falussy–Harcza* [2000]). Érdekes, hogy az 1965-ös struktúra maradt fenn a holland (1975, 1990), az ausztrál (1987), a finn (1979, 1988) időmérlegekben.

Az Eurostat-felvételek (1998–2002) kódolásakor a „Háztartás és család ellátása” tevékenység-főcsoportban egyesítették a korábbi, Szalai-féle rendszer – „Házimunka, Gyermekgondozás, Vásárlás, Szolgáltatások” – tevékenységcsoportját. A „Tanulás” tevékenységcsoportja átkerült a szabadidős blokkból a munka blokkba. A korábbi „Sport és aktív szabadidő” csoport alá sorolt tevékenységek két önálló egységben különülnek el: „Sport, szabadban való mozgás” és „Hobbi és játék”, mindkét tevékenységkör a korábinál sokkal jobban részletezett.

Az 1965-ös „Passzív szabadidőtöltés” elnevezést a „Tömegkommunikáció” váltja fel. Mindkét időpontban az olvasás, tévé, rádió gyűjtőkategóriái + 1965-ben a beszélgetés is idetartozott, ami 2000-ben a társas élet kategóriái között szerepel.

Fontos különbség, hogy a „Személyi ellátás” kategóriát a „Személyes fiziológiai szükségletek” kategóriára változtatták. Az első felfogásban ugyanis a kategória a megkérdőzött kívüli személyek fiziológiai ellátását is tartalmazta („Felnőtt családtag gondozása”), ami az új rendszerben a „Háztartás és család ellátása” osztályban kapott helyet.

Az 1965-ös rendszerben nem volt elkülönített tevékenységkategóriája a más háztartások számára, ingyen végzett segítő munkának. Ez a kategória már a hetvenes évek elején, alapvetően a nemzetközi osztályozáson alapuló újabb felvételekben a saját háztartás számára végzett munkáktól elkülönítve jelenik meg. A 2000. évi struktúra „Önkéntes munka és összejövetelek” osztályában a szervezeti munkát követő alcsoport. A közlekedés kikerült az egyes osztályokból (amelyekbe céljuknak megfelelően lettek besorolva – egyben széttagolva), és önálló osztályt alkotnak szintén céljuk szerinti bontásban.

Az *adatközlésekben* (elemzésekben és adattárakban) az elemi (kódolt) tevékenységek aggregált kategóriái gyakran többlépcsős hierarchiában (decimális számossággal), funkcionális kapcsolataik alapján rendeződnek el. Az osztályozási rendszerek felépítése, szerkezete, tartalma mögött elméletek, elemzési stratégiák, hipotézisek állnak. Mindezek áttekintése a hazai kutatás számára is igen tanulságos

lehet, a különféle megközelítések jól beépíthetők egy sokoldalú elemzési gyakorlatba.⁵

2.3. Külföldi időmérlegek osztályozási rendszerei

A teljes napi időfelhasználás átfogó strukturális elemei (2–5 blokk, fő tevékenységkör) nagy változatosságot mutatnak különböző országokban. Ezek a funkcionálisan élesen elkülönülő, legáltalánosabb szintű tartalmi egységek a napi időfelhasználás alapstruktúráját, különböző elemzési célok és elvek alapján határozzák meg.

Dichotom felosztású osztályozási rendszerek (Lett időmérlegek: 1972, 1987)

I. *Kötött idő* (*Constrained time*), a társadalmilag és fiziológiailag kötött tevékenységeket egyesítő kategória.

II. *Szabad idő* (*Free time*), benne: Tanulás és önképzés, Társadalmi tevékenységek, Kulturális intézmények, Aktív pihenés, Egyéb pihenés.

Az időfelhasználásnak ebben a felosztásában az emberi egzisztencia társadalmi és biológiai kötöttségei állnak szemben egy tágabb értelmű, önként vállalt kötöttségeket is tartalmazó szabad idővel.

A dichotom felosztás egy korábbi változata az a *Prugyenszkij* nevéhez köthető szovjet típusú osztályozás, amelyben a *keresőmunka* ellenpólusa az összes *munkán kívüli idő*, benne a keresőmunkához kapcsolódó, a háztartás ellátására fordított idő, a fiziológiai szükségletek és a szabadidő tevékenységeinek csoportjai.

Hármas tagolású osztályozási rendszerek (magyar: 1976–1999, norvég: 1991, lett 1996, francia: 1999)

I. Társadalmilag kötött idő: magyar; Összes munkaterhelés (Total work load): norvég, lett; Kötött idő (Constrained time): francia osztályozásban

II. Fiziológiai szükségletek: magyar; Személyes szükségletek (Personal needs): norvég; Személyes, fiziológiai szükségletek (Private needs- physiological needs): lett, francia.

⁵ A Nemzetközi Összehasonlító Időmérés Kutatómunkálatok nagy lendületet adtak a növekvő szabadidő teoretikus vizsgálatának is. Különböző irányzatok, kutatások, elméleti és társadalompolitikai megfontolások váltak ismertté a Budapesten, neves életmódkutatók és elméleti szakemberek (*J. Dumazedier, E.K. Scheuch, V. D. Patrusev, Szalai Sándor, Cseh-Szombathy László, Ferge Zsuzsa* stb.) részvételével megrendezett két nemzetközi konferencián (Szabadidő és művelődés, 1971; 1974). Ennek eredményeit tartalmazza *Falussy* [1975] tanulmánygyűjteménye. Az 1976/77. évi magyar időmérés felvétel első elemzése kapcsán készült kandidátusi értekezés (*Falussy* [1985]) első két fejezetének a tevékenység-osztályozási elvek és rendszerek áttekintése a tárgya.

III. Szabadon felhasznált idő: magyar; Szabad idő (Free time): lett – tágabb értelemben az önművelést is tartalmazza; Szabadidő (Leisure): norvég, francia osztályozásban tág értelemben szórakozást jelent, tanulás, szervezeti tevékenység nélkül.

A magyar osztályozási rendszerben a társadalmilag kötött idő a teljes közlekedési időt, valamint az iskolarendszerű tanulás mellett az önképzést is magában foglalja. Négyes tagolású osztályozási rendszer (ausztrál időmérleg: 1987)

- I. Keresőmunka és a háztartás ellátása (Labour force and household)
- II. Személyes fiziológiai szükségletek (Personal care)
- III. Tanulás (Education)
- IV. Önkéntes munka, társas élet, szabadidő (Volunteer, social, leisure).

Ötös tagolású osztályozási rendszerek (a 3. táblázatban szereplő osztályozási rendszerekben az öt hasonló tartalmú blokk eltérő sorrendben szerepel.)

3. táblázat

A finn, a norvég és az osztrák osztályozási rendszerek blokkjai

Fin (1979, 1988)	Norvég (1971, 1980, 1990)	Osztrák (1981, 1992)
I. Kereső foglalkozás (Gainful employment)	I. Jövedelemtermelő munka utazással (Income producing work, journey to work)	I. Személyes fiziológiai szükségletek
II. Háztartás és család ellátása (Domestic work)	II. Háztartási munka, család ellátása (Household work and family care)	II. Kereső munka
III. Fiziológiai szükségletek (Physical needs)	III. Tanulás (Education)	III. Tanulás
IV. Tanulás, önképzés (Education)	IV. Személyes fiziológiai szükségletek (Personal needs)	IV. Háztartás, család ellátása
V. Szabadon felhasznált idő (Free time)	V. Szabadidő (Leisure)	V. Szabadidő

Ezekben az ötös struktúrákban az előzőhöz képest a kereső és a háztartás/család ellátására végzett munkák külön válnak, önálló blokkokat képeznek.

Szintén ötös tagolású az 1981. évi kanadai és norvég időmérlegek összehasonlításakor alkalmazott osztályozási rendszer (Harvey–Grønmo [1986]). Ebben jelenik meg a pénzért végzett „fizetett” és a háztartásellátó munkákat összegző „nem fizetett” munka szembeállítása.

- I. Fizetett munka (Paid work)
- II. Tanulás (Education)
- III. Nem fizetett munka (Unpaid work): Házimunka, Javítás-karbantartás, Gyermekellátás, Egyéb gondoskodás, Vásárlás, Kapcsolódó közlekedés
- IV. Fiziológiai szükségletek (Personal care)
- V. Szabadidő (Leisure)

A „Free time” és a „Leisure” megkülönböztetése mögött elméleti megfontolások állnak: az első, tágabb kategória magyar megfelelője a „szabadon felhasznált idő”, vagy „szabad idő”, amely a pihenés, kikapcsolódás mellett önként vállalt kötelezettségeket (önkéntes szervezeti tevékenységet, önművelést) éppúgy tartalmazhat, mint az idő kihasználatlan „elfolyását”. A Szabadidő (Leisure) tartalma az előbbinél kissé szűkebb, a szellemi és fizikai rekreáció, a pihenés, kikapcsolódás, szórakozás tevékenységeit öleli fel.

Megfigyelhető az angol nyelvű tevékenységkategória és csoportnevek változatossága, azonos fogalmakra használt szinonim kifejezések éppúgy, mint az osztályozási elvek változatai és egyes tevékenységek eltérő besorolásai, a társadalmi valóságban bekövetkező változások követése (egyedülálló tevékenységek kiszorítása, újabb beemelése) mind a rendszer rugalmasságára, életszerűségére utalnak.

3. Néhány tevékenységblokk és csoportkategória tartalmi változatai

Az egyes kategóriaváltozatok háttérében a jövedelemhez jutás módjának, illetve a jövedelem fogalmának nemzetek közötti különbségei és időbeli változása, valamint a munka eltérő és időben szintén változó felfogása áll.

3.1. A kereső/jövedelemtermelő munka tevékenységcsoport változatai

A munkavégzés elsődleges célja a háztartások önfenntartásához szükséges jövedelmek biztosítása. Ez a jövedelem pénzben és természetbeni formákban ölthet testet (Magyarországon még a hatvanas években is a termelőszövetkezeti tagok főfoglalkozásból származó jövedelmüknek csak kisebb részét kapták meg pénzben, többségét különböző terményekben számolták el), származhat főfoglalkozásból és jövedelemkiegészítő munkavégzésből. Vannak országok, ahol a jövedelemkiegészítés is kettéválítható aszerint, hogy annak eredménye zömmel pénzben, vagy természetben realizálódik. A kelet- és közép-európai országokban (még a hetvenes években Finnországban, Norvé-

giában is) az alacsonyabb pénzjövodelemek kiegészítésére többnyire kisgazdaságokban kerül/került sor. Ezekben az országokban a jövodelemekiegészítés kategóriája pénzért végzett „nem mezőgazdasági/másodállásban végzett”, és döntően természetbeni jövodelemért „saját gazdaságban végzett mezőgazdasági” alkategóriákra vált szét (finn: „Mezőgazdasági, erdészeti munka saját gazdaságban, norvég: „Mezőgazdasági munka, halászat, vadászat”). A főkategória neve ezekben az országokban „Jövodelemtermelő munka (Income producing work)” (norvég, 1971/72, 1980/81), „Kereső foglalkozás (Gainful employment)” (finn, 1979, 1988), vagy „Kereső és termelőtevékenység” (magyar, lengyel). Az 1992. évi kanadai időmérleg gyakorlatilag fentiekhez hasonló módon kezeli a „saját gazdaságban, nem pénzért végzett munkát”, amikor azt „más, pénzért végzett munkákkal” együtt, a „Kereső munka” tevékenységosztályban helyezi el, amely ezáltal tágabb, jövodelemtermelő értelmet nyer.

Több országban, így az Eurostat rendszerében is jövodelemen kizárólag pénzbeli jövodeelmet értenek, amely alapvetően „főfoglalkozású munkából (main job)”, kisebb hányadban „másodállásból, második munkából (second job)” származik. A főkategórián belül megjelennek még egyéb kategóriák: „Kereső munkához kapcsolódó tevékenységek”, „Ebédszünet”, „Munkahelyi közlekedés”. A főkategória neve ezekben az országokban egyszerűen „Munka”, vagy egyértelműbben „Keresőmunka vagy fizetett munka”. Ebben a felfogásban a különböző „Kerti munkák, állatgondozás” (lett: 1996), „Háziállat, állatgondozás” (ausztrál, 1987) – többnyire egy kategóriába kerül a kedvenc állatok, kutya, macska ellátásával, szobanövények ápolásával, pázsit locsolással, fűnyírással – nem minősül kereső munkának, hanem a „Háztartási munkák” csoportjában kap helyet (Falussy [2005]). Ez a besorolás érvényesül még abban a két korábbi lett (1972, 1987) osztályozásban is, ahol az egyértelmű „Kisegítő gazdaságban végzett munka” tevékenységét is a „Háztartás és család ellátása” blokkon belül helyezték el.

Számos rendszerben a „Fizetett munka (Paid work)” főkategóriáján belül az adatközlésekben meg sem jelenik a főfoglalkozású és a másodállásban végzett munka megkülönböztetése. Ezekben az országokban – különböző okokból – kisebb szerepe van a főfoglalkozásból származó jövodelem kiegészítésének (vagy szükség, vagy lehetőség nem volt rá). A főkategóriák elnevezése országonként: „Keresőmunka a kapcsolódó tevékenységekkel” (lett: 1972, 1987); hasonló tartalommal, de rövidített kategórianevek: „Keresőmunka” (Work) (finn-lett-litván-orosz összehasonlítás: 1986-1988); „Keresőmunka” (Labour force) (ausztrál: 1987); – a különböző felvételekben a kapcsolódó tevékenységek alkategóriái: „Ebédszünet”, „Munkakeresés”, „Pihenőidő, várakozás”, „Munkahelyi közlekedés”. Két felvételben a kereső munka egésze csupán két alkategóriát, munkavégzést és munkahelyi közlekedést tartalmaz (főkategória: Fizetett munka (Paid work) holland, 1990; Kereső foglalkozás (Gainful employment) finn, 1988).

A munka osztálykategóriája néhány osztályozási rendszerben az igénybevétel, illetve a társadalmi hasznosítás alapján tartalmilag bővült. A hasonló igénybevétel

(rendszeresség, idő- és energiaigény) hívta életre a „*Munka és tanulás*” blokkját, amelyben a „Keresőmunka / kereső foglalkozás / fizetett munka” tevékenységcsoport (alkategóriái a „Főfoglalkozású munka”, a „Másodállás”, ezen belül a „Munkahelyen vagy otthon végzett munka”), és a „Tanulás” egymást követve kaptak helyet.

A társadalmi hasznosításra kibocsátott összes kereső és termelő munkát egyesíti a kibővített tartalmú „*Kereső-, termelőtevékenységek*” főcsoportja, amelyben a saját háztartás számára végzett jövedelemszerző munkák mellett az anyagi ellenszolgáltatás nélkül másoknak végzett segítő és önkéntes munkák is helyet kapnak. Ezek olyan termelő tevékenységek, amelyek piaci értéket képviselnek, a pénzbeli ellenszolgáltatásról önként mond le a segítő, vagy önkéntes munka végzője. (Magyar, 1986 és 1999. őszi összehasonlítás.)

Ide kapcsolódik az Eurostat 2000-es felvétel kódrendszerének azon új vonása, hogy az összes munka blokkján belül, egy osztálykategóriában szerepel a korábban szabad időben végzett elfoglaltságokhoz sorolt önkéntes és civil szervezetekben végzett munka, valamint a háztartási munkák osztályába sorolt más háztartásnak ingyen nyújtott segítő munka.

Eurostat 2000 kódrendszerében a „Munka és tanulás” tevékenységblokkjának szerkezete:

1. Kereső foglalkozás (Employment)
2. Tanulás (Study)
3. Háztartás és család ellátása (Household and family care)
4. Önkéntes munka és összejövetelek (Volunteer work and meeting)
 41. Szervezeti munka (Organizational work)
 42. Segítőmunka más háztartásnak (Informal help to other households)
 43. Civil szervezetekben való részvétel (Participatory activities)

Ehhez hasonló megoldást találunk már az 1987. évi kanadai struktúrában is a „Munka és tanulás” tevékenység-blokkon belül:

1. Jövedelemszerzés a kapcsolódó tevékenységekkel (Paid work and related activities)
2. Háztartás és család ellátása (Household work and related activities)
3. Szociális segítségnyújtás, civil/önkéntes aktivitás (Social support, civic and voluntary activity)
4. Tanulás (Education and related activities)

3.2. A háztartás és család ellátása tevékenységcsoport változatai

A blokkhoz tartozó munkák besorolásakor több eltérő felfogás figyelhető meg a különböző osztályozási rendszerekben. Különösen két tevékenységkör megítélésében vannak a blokk tartalmát módosító különbségek: ezek a kisgazdaságban, kertben végzett munkák és a más háztartásoknak nyújtott ingyenes segítség.

A norvég, magyar és lengyel osztályozások kivételével – amelyekben a jövedelemtermelő munka blokkjában helyezkedik el – a háztartásban végzett munkák egyik kategóriája (a korábbi lett időmérlegekben önálló alcsoport) a kisgazdaságban végzett munka, illetve a kertápolás, veteményes, dísznövényes, füves kert, a szobanövények gondozása, valamint a háziállatok, állatkedvencek ellátása. A magyar felvételekben a (1977–1999) gazdasági célú tevékenység (amely ismeretlen arányokban tartalmaz pénzbeli és természetbeni jövedelemforrást, illetve másoknak terményekben nyújtott segítséget) a jövedelemszerző, a szobanövény, állatkedvenc gondozása a szabadon felhasznált időn belül a kedvtelések csoportjában kap helyet. A más háztartásnak nyújtott segítő munka tekintetében a következő változatokkal találkozunk.

1. A segítő munka nincs külön kategóriaként feltüntetve, de részét képezi a háztartási munkák valamennyi kategóriájának: főzés, takarítás, gyermekfelügyelet stb. saját és más háztartás számára (Szalai, 1965; magyar 1977–1993 összehasonlítás). Ez a gyakorlat akkor, ha a rendszerben sehol nincs önálló kategóriája a segítő munkának, illetve az utasítás nem rendelkezik arról (például magyar, 1963, 1977), hogy milyen általános elnevezésű kategória (Egyéb elfoglaltság) alatt kell kódolni, más tevékenységekkel összevontan, eltekintve a segítség konkrét tartalmától;

2. A másoknak nyújtott segítség önálló kategóriában szerepel a háztartási munkák között.

3. Az ingyenes segítségnyújtás önálló kategóriában szerepel, de nem a háztartási blokkban, hanem egy másik önálló osztályban, blokkban (Eurostat, 2000, 4. osztály: „Önkéntes munka és összejövetelek”; magyar, 1999: Kereső- és termelőtevékenységek). Ebben a felfogásban a háztartási blokk kizárólag a saját háztartás számára végzett munkákat öleli fel.

A blokkon belül a tevékenységeket jellegük szerint csoportosítják az Eurostat 2000 osztályozási rendszerében. A 3. osztály gyűjti egybe a háztartás és család ellátásának tevékenységeit, a következő tevékenységkörök szerint:

3. A háztartás és család ellátása (Household and family care)
 31. Ételek készítése, főzés, sütés (Food management)
 32. Háztartás ellátása (Household upkeep)
 33. Mosás, vasalás, ruhanemű készítése, javítása (Making and care of clothes)

34. Kertészkedés, állatok ellátása (nem kereső) (Gardening and pet care)
35. Építkezés, épület/lakás karbantartás, felújítás (Construction, repairs)
36. Vásárlás, szolgáltatások igénybevétele (Shopping and services)
37. Háztartásvezetés (Household management)
38. Gyermek gondozása, nevelése (Child care)
39. Gondoskodás felnőtt családtagról (Help to an adult family member)

Ezen (tovább részletezhető) főkategóriák egy részét az adatközlések összevonják, vagy alcsoportokba rendezik.

A magyar adatközlésben a többségében nők által végzett „házimunkák” (főzés, takarítás, mosás, ruhaneműk javítása, karbantartása, felnőtt családtag gondozása, háztartásvezetés), a férfi többségű „javító-karbantartó és ház körüli munkák” (lakásfelújítás, háztartási berendezések, gépkocsik karbantartása, javítása), a „vásárlás és szolgáltatások igénybevétele”, valamint a „gyermek ellátása” alkotják a blokkon belüli fő kategóriákat, alcsoportokat. Több osztályozásban az összes „háztartási, javító és karbantartó munka” egy alcsoportot képez; a „gyermeknevelés”, valamint a „vásárlás és szolgáltatás igénybevétele” majd minden rendszerben önálló alcsoportként jelenik meg. Néhány rendszerben a gyermek és a felnőtt családtagok ellátása (mint a „Család ellátása”) egy alcsoportba kerül (a norvég rendszer a másoknak nyújtott segítséget is ide sorolja: 1971–1991; úgy, mint a francia, 1999). A „Főzés” nagy gyakorisága, kiemelt fontossága révén önálló alcsoportként különül el többek között az osztrák (1981, 1992) és a kanadai (1987) osztályozási rendszerekben.

3.3. A Fiziológiai szükségletek blokk / tevékenységcsoport változatai

A blokkhoz tartozó tevékenységek, néhány besorolási kivételtől eltekintve, a személy elemi, a biológiai öfenntartáshoz nélkülözhetetlen (alvás, étkezés), önmagára irányuló (öltözködés, tisztálkodás), mások által nem végezhető (saját gyógykezelés) tevékenységei.

Valamennyi idetartozó tevékenység ideje itt összegződik, tekintet nélkül a végzés körülményeire (helyszín, résztvevő). Ettől eltérő, egyedileg előforduló besorolások voltak:

- egészségügyi szolgáltatás igénybevétele otthon (Szalai, 1965; holland: 1990),

- testi higiénét biztosító szolgáltatások (fodrász, kozmetikus, egészségügy) igénybevétele (magyar, 1963),
- felnőtt családtag egészségügyi ellátása, öltöztetése, mosdatása (Szalai, 1965),
- az étkezések megosztása a rendszer különböző egységei között a helyszínek, illetve résztvevők szerint: munkahelyi étkezés a fizetett munka (norvég, 1971–1990), éttermi étkezés a társas élet (Kanada, 1987), étkezés vendégségben – a társas élet tevékenységei között (Kanada, 1987).

3.4. A szabadon felhasznált (vagy szabad) idő és a szabadidő blokkjának változatai

1965-ben, az első nemzetközi összehasonlító vizsgálat kódolási rendszerében a „szabad idő” (free time) három tevékenységosztályt ölelt fel (tanulás és mozgalom; tömegkommunikáció; szórakozás):

VII. osztály. Tanulás és mozgalom (Study and participation): Tanulás, Vallásgyakorlás, Szervezetek.

VIII. osztály. Tömegkommunikáció (Mass media): Rádióhallgatás, TV (otthon), TV (másutt), Újságolvasás, Hetilap- és folyóiratolvasás, Könyvolvasás, Mozi.

IX. osztály. Szórakozás (Leisure): Társas élet (otthon). Társas élet (másutt). Beszélgetés. Sport. Séta, kirándulás. Szórakozóhely, Színház, múzeum, Pihenés, Egyéb szabadidő.

Harmincöt évvel később az Eurostat jóval részletesebb kódolási osztályozási rendszere lényegi változásokat tükröz. Szemléleti és életvitelbeli váltásra utal: a tanulás a „munka-tanulás” blokkba –, a tömegkommunikáció egyik eszközeként besorolt mozi a kulturális és szórakoztató intézmények sorába került át, a tévé tömeges terjedésével megszűnt a helyszín szerinti (tévénézés otthon – nem otthon) bontás indoka. A „Leisure” angol tevékenység-főcsoportja alatt itt már a szellemi és fizikai rekreáció és szórakozás *szabadidős tevékenységei* sorakoznak fel. (Magyar fordítása: „Szabadidő”)

Az Eurostat új kódolási rendszerében a „szabadidő” (leisure) blokkjában négy tevékenységkör különül el (az 5–8 sorszám a háromjegyű osztálykód első száma):

5. *Társas élet és szórakozás* (Social life and entertainment): Társasélet, Kulturális és szórakoztató tevékenység, Pihenés – passzív szabadidő.

6. *Sport, szabadban való mozgás* (Sports and outdoor activities):
Testedzés, Horgászás, vadászat, gyűjtögetés, Sportoláshoz kapcsolódó
tevékenységek.

7. *Hobby és játék*: Amatőr művészet. Hobbik. Játékok.

8. *Tömegkommunikáció*: Olvasás, Televízió nézés, Rádió- és zene-
hallgatás.

Az első nemzetközi összehasonlítás osztályozási felfogásán alapuló időmérlegekben a szabadon felhasznált idő (Szabad idő, Free time) része a tanulás és a civil szervezeti tevékenység. Az újabb osztályozási rendszerek a szűkebb „Szabadidő (Leisure)” főkategóriát alkalmazzák.

Megállapíthatjuk, hogy az 1965. évi nemzetközi és az ezredforduló éveiben készült európai időmérleg között az egyes nemzeti felvételek osztályozásában számos átmeneti, újító elemzési szempontot érvényesítő megoldással találkozunk. Az adatközlésekben a kódolási rendszerekhez képest többnyire differenciáltabb az osztályozás.

Több osztályozás keretében is találkozunk – ám nem mindig azonos értelemben – az „aktív” és „passzív” szabadidő, pihenés tevékenységeinek elhatárolásával. Elsődleges, korai értelemben kizárólag a semmittevés minősült passzív időtöltésnek (magyar, 1963; finn–lett–litván–orosz összehasonlítás, 1986–1988), valamennyi egyéb elfoglaltságot aktívnak tekintettek.

A *fizikai aktivitás és kreativitás alapján képzett „Aktív szabadidő”* kategóriában a sport, séta, kirándulás mellett a hobbik, játékok is helyet kapnak, míg a „Passzív szabadidő” tevékenységkörben egymás mellett szerepelnek a különféle magányos befogadói elfoglaltságok (az olvasás, tévé nézés, rádió- vagy zenehallgatás), a beszélgetés, levelezés, pihenés (lett: 1972, 1987; ausztrál: 1987; kanadai: 1987). Hét nyugati ország időmérlegének (1960-1984) összehasonlításakor J. Gershuny (*Gershuny–Jones* [1986]) neves brit társadalomkutató passzív szabadidőn kizárólag tévé nézést, valamint rádió- és lemezhallgatást ért. Több elemzésben hasonló elven alapul az a szabadidő-aktivitás mérésére használt mutató, amely a tévé nézés összes szabad időn belüli arányát adja meg (*Falussy* [2004]).

Gershuny, elemzési elképzelésének megfelelően, a szokásostól eltérő módon rendezte újszerű gyűjtőkategóriákba a szabadidő többi tevékenységét is. Alkalmazza a „Szabadban való szabadidőtöltés (Outdoor leisure)” csoportnevet, amelyben egymás mellett található az aktív sport, séta, kirándulás a sportesemények látogatásával (ezt passzív sportnak nevezi el).

A „Nem otthoni szabadidő (Out-of-home leisure)” gyűjtőkategóriában együtt szerepelnek a zárt terű kulturális intézmények, éttermek, kocsmák és a barátoknál tett látogatások. Az „Egyéb otthoni szabadidő (Other at-home leisure)” csoportban kap helyet az otthoni tanulás, olvasás, beszélgetés, barátok fogadása, a különböző hobbik, a hímzés, varrás.

A szabadidő leggyakoribb felosztásában 7–9 tevékenység, illetve tevékenységek körülkülönül el, ezek összetétele is hasonló.

4. táblázat

A szabadidő felosztása az egyes felvételekben

Norvég: 1971–1991	Kanadai-norvég, 1981	Oszták: 1981, 1992	Magyar, 1986–1999
Sport, rekreáció szabadban	Sport, testedzés	Társas kapcsolatok	Társas szabadidőtöltés
Szórakozás (szórakozóhely, kulturális/sportintézmény)	Szórakozás	Aktív sport	Vallásgyakorlás, szervezeti tevékenység
Televízió	Rádió, televízió	Kulturális intézmények	Kulturális / sportrendezvény
Társas élet	Közösségi és társas élet	Olvasás	Olvasás
Olvasás	Olvasás	TV-nézés, rádióhallgatás	Tévénézés, videózás
Egyéb szabadidő	Egyéb szabadidő	Magnó/lemez, hobbi, játék	Rádió, magnó, lemezhallgatás
Szabadidővel kapcsolatos utazás	Szabadidős utazás	Séta	Egyéb kedvtelések
	Egyéb időtöltés, hobbi	Pihenés / egyéb tevékenység	Séta, sport, testedzés
			Passzív idő, semmittevés

3.5. A közlekedés értelmezésének és rendszeren belüli elhelyezésének változatai és változásai

A „Közlekedés/utazás” a hazai értelmezés szerint többnyire időáldozat, nincs önmagában vett célja. Együttes mértéke azonban önálló jelentőséggel bír, hiszen az infrastruktúra fejlettségétől, az intézmények / munkahelyek / iskolák elérhetőségétől, területi eloszlásától, az igénybe vett közlekedési eszközök összetételétől együttesen függ. Ezért a közlekedési idő egészében való közlése elengedhetetlen, életvitelt jellemző minőségi összetételét az igénybe vett közlekedési eszközök arányainak változása és különbsége jellemzi elsődlegesen. Természetesen fontos azt is látni, hogy mennyi közlekedési időáldozatot követel a munkába/iskolába járás, a vásárlás/szolgáltatás, vagy a kulturális intézmények megközelítése. Egy-egy közlekedési eseményben több úti cél is összekapcsolódhat.

Az egyes úti célokat tekintve: a munkahely, iskola, bevásárlóközpont, könyvtár stb. megközelítésére fordított idő nem része a céltevékenységnek, így a munkahelyi közlekedés nem része a pénzkereső munkának, hiszen ezen idő alatt nem zajlik keresőmunka, hanem éppenséggel egy költséges szolgáltatás igénybevétele; színházba menet nincs részünk művészi élményben stb. Vannak azonban a helyváltoztatásnak olyan esetei, amelyekben eltűnik a közlekedés időáldozat szerepe, és valamely sajátos időfelhasználási funkció részeként jelenik meg. Ilyen például, ha a

közlekedés maga a keresőmunka (például taxisok, buszvezetők esetén), vagy része a keresőtevékenységnek (például kiküldetés). A séta, a kutyasétáltatás (amely formálisan gyalogos közlekedés), a városnéző buszon való utazás, a gyalogtúra, kerékpártúra, funkciójukat tekintve mind a szabadidő valamilyen részét képezik. A kisgyermek iskolába, óvodába kísérése során esetleg igen fontos beszélgetések zajlanak, de tartalmazza a gyermek óvodai átöltöztetését, a pedagógussal folytatott kisebb megbeszéléseket, így ez az esemény elsődlegesen a gyerekekről való közvetlen gondoskodás része, nevelési funkciókkal, ezért a kódolás során nem a közlekedés, hanem a gyermeknevelés osztályában kapott helyet. (A gyermeknevelési célhoz kapcsolt utazások jelentős részében a gyermek jelen sincs, például ha a szülői értekezletre megy.)

A közlekedés osztályozási rendszerben való elhelyezésében, felbontásában az országok között jelentős különbségek és időbeli változások figyelhetők meg.

1. Az utazás *mint önálló tevékenységkategória, vagy tevékenységcsoport sehol nem jelenik meg a rendszerben*, hanem az egyes tevékenységsztályok/csoportok utolsó eleme. Ennek a megoldásnak három eltérő változatával is találkozunk:

– minden tevékenységsztály főkategóriája magában foglalja a vele kapcsolatos közlekedést (a munkára fordított idő tartalmazza a munkahelyi közlekedést is);

– a tevékenységsztály főkategóriája a kapcsolódó utazás kategóriáját követően két változatot közöl: főkategória (például keresőmunka) utazás nélkül / főkategória utazással. (Ezt alkalmazzák az osztrák felvételek, 1981, 1992);

– a tevékenységsztályokhoz kapcsolódó közlekedés további kategóriákra bomlik a közlekedés eszköze / módja szerint. Példa: Közlekedés munkahelyre: autóval vezetőként, autóval utasként, mopeddel, kerékpárral, gyalog, tömegközlekedési eszközzel (holland, 1975–1990).

2. Szalai 1965-ös nemzetközi felvételének részletes (100 kategóriás) osztályozási rendszerében minden tevékenységsztály/csoport utolsó eleme a célok szerint részletezett közlekedés. Az összevont, 37 kategóriás osztályozási rendszerében három közlekedési cél (*keresőmunkához kapcsolódó „travel to job” és egyéb „total non-work travel”, ezen belül a személyi ellátáshoz „personal travel” valamint szabadidőhöz „leisure travel” kötődő közlekedés*) mellett önálló tevékenységkategóriaként is szerepel az *összes közlekedés „total travel”*. Ezt a megoldást számos osztályozási rendszer alkalmazza. A részkategóriák az osztályozási rendszeren belül, az összes közlekedés kategóriája ezektől függetlenül, a rendszert követő sorban jelenik meg.

3. *Önálló tevékenységcsoportot alkot a rendszerben a közlekedés két cél szerint megkülönböztetett kategóriával:*

- munkahelyi/iskolai közlekedés – összes egyéb közlekedés (francia, japán időmérleg)
- *eszközei/módja szerint* megkülönböztetett kategóriákkal (magyar: 1977, 1986, 1993, 1999).
- valamennyi tevékenységosztály céljai, majd az osztályozási rendszert követően a helyszín kategóriák között a közlekedés eszközei/módja szerint is megkülönböztetett kategóriákkal (Eurostat, 2000).

*

Az áttekintett osztályozási rendszerek számos összefüggés vizsgálatának lehetőségére hívják fel a figyelmet, amelyek többsége megvalósítható a magyar adatrendszerek megfelelő kezelésével. Látszik, hogy ezek a rendszerek nyíltak, nincsenek közös merev szabályaik, sokszor még az azonos fogalmak meghatározására sem (ezt tükrözi egyes terminusok többféle angol változata). A korábban kialakult elemzési struktúrák egésze azonban egy-egy országon belül alig, vagy csak lassan változik, ami feltétele a hosszú idősorok kialakításának, az időfelhasználásban lezajló szerkezeti változások követhetőségének.

Vannak tevékenységek, amelyek idővel elvesztik önálló szerepüket, s beolvadnak valamely gyűjtőkategóriába (ilyen például a kenyérsütés, vízfordás, rádiózás, kézimunka). Más tevékenységek – mint az internethasználat vagy a számítógép különböző célú alkalmazása, az álláskeresés, a guberálás, a háztartási adminisztráció-háztartásszervezés már az újabb tevékenységlistákon megjelennek, várva egy osztályozási rendszer keretében mikor érik el azt a gyakoriságot, amitől fogva valamely csoporton belül önálló kategóriaként is érdemes megjeleníteni őket. Vannak az egyes országok életvitelére egyedileg jellemző kategóriák is, amelyek fontosak az adott népesség mindennapi életében, szokásrendszerében. Példa erre a szaunázás az északi országokban, más országokban a golf, a dómajáték, Magyarországon, főleg vidéken a temetőlátogatás, sírgondozás.

Vannak tevékenységek, amelyek országonként más-más hangsúllyal, a rendszer más-más blokkjában kapnak helyet. Erre volt példa a Magyarországon jövedelem-szerzés részének tekintett kisgazdaságban végzett munka (ami máshol a házimunkák része), vagy az „intim együttlét”, ami – ha egyáltalán, mint elemi kategória előfordul – több országban a fiziológiai szükségletek „egyéb” csoportjában szerepel, nálunk a társas élet, emberi kapcsolatok alkotórésze.

Mіндеzen tapasztalat alapján elmondható, hogy szinte valamennyi eddigi osztályozási rendszernek számonkérhető hiányossága, hogy nem mindig képes kimutatni a

szellemi-mentális vagy fizikai egészségi állapotra károsan ható elfoglaltságokat. Ez egy más dimenzió, az időmérlegek felhasználásának kitágítása a kutatások további lehetőségei és céljai közé tartozik.

Irodalom

- EUROSTAT [2000]: *Guidelines for harmonised European Time Use Surveys*. Appendix VI. Activity Coding List. Final Draft. May 2000.DOC E2/TUS/5/00. Luxembourg.
- FALUSSY B. (szerk.) [1975]: *A szabadidő szociológiája*. Gondolat. Budapest.
- FALUSSY B. [1985]: *Az idő társadalmi elosztása*. Kandidátusi értekezés. Munkaanyag.
- FALUSSY B. – HARCSA I. [2000]: *Időmérleg (1976 és 1986 tavasza)*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- FALUSSY B. [2004]: *Az időfelhasználás metszetei*. Új Mandátum. Budapest
- FALUSSY B. [2005]: *Gondolatok az EUROSTAT időmérleg-vizsgálatokról közreadott első részletes jelentés kapcsán*. Statisztikai Szemle. 83. évf. 1. sz. 24–44. old.
- (FERGE ZS.) [1965]: *A nap 24 órája. (12 000 ember napi időbeosztása)*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- GERSHUNY, J. – JONES, S. [1986]: *Time use in seven countries 1961 to 1984*. University of Bath. Bath.
- HARWEY, A. (szerk.) [1995]: *Time use of Canadians. General Social Survey*. Statistics Canada. Ottawa.
- HARVEY, A, S. – GRØNMO, S. [1986]: *Social contact in Canada and Norway*. In: *Ås, Dagfinn et al.: Time use studies: dimensions and applications*. CSO of Finland. Helsinki.
- NIEMI, I. (szerk.) [2004]: *How Europeans spend their time? Everyday life of women and men. Data 1998-2002*. European Commission, EUROSTAT, Theme 3 Population and social conditions. Luxembourg.
- SOROKIN, P. A. – BERGER C. [1939]: *Time-budget of human behavior*. Harvard University Press. Cambridge. 1939
- SZALAI S. [1978]: *Idő a mérlegen. 12 ország városi és városkörnyéki népességének napi tevékenységei a Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat tükrében*. Gondolat. Budapest.
- SZALAI, A. (szerk.) [1972]: *The use of time. Daily activities of urban and suburban populations in twelve countries*. Mouton. Hague – Paris.
- SZTRUMILIN, SZ., G. [1982]: *Problémü ekonomiki truda*. Nauka. Moszkva.
- WILSON, J. [2000]: *Information paper: time use pilot survey*. Australian Bureau of Statistics. Sydney.

Summary

In time-use surveys while analysing the structure of time-use there is a great importance of creating an acceptable activity classification system in which each categories are separated to given groups and activity types defined by function, aim and type, organised to a hierarchical system. The

list and classification of daily activities of time-use surveys reflect the habits and value preferences of a period, a country group or a single country. Activity groups can be created by the thematic fusing, grouping and hierarchical organisation of registered activities based on their frequency and time consumption. The paper presents the general common aims, basic principles and structural units of international or European, comparative and in different period surveyed activity classification structures of national time-use surveys. It also introduces the similarities, differences and changes of the activity classification of these time use-surveys.

A Fővárosi Statisztikai Hivatal szervezete és működése a XIX. század utolsó harmadában

Hígyósi Attila,
a KSH főmunkatársa
E-mail: attila.kigyosi@ksh.hu

A Fővárosi Statisztikai Hivatal első korszakát a siker mellett többféle ellentmondás is kísérte. Ez a történeti tanulmány ismerteti megszervezésének szükségességét, körülményeit, a felmerülő problémákat. Áttekin-tést ad a szervezeti felépítésről és arról a küzdelemről, amit Kőrösy folytatott a hivatal sikereit megalapozó elképzelései elfogadtatásáért. A szerző ismerteti a szerteágazó tevékenységi kört, s azokat a módszertani újításokat, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a hivatal a korszak európai jelentőségű fővárosi statisztikai intézménye legyen.

TÁRGYSZÓ:
A hivatalos statisztika szervezetei.
Történeti statisztika.

Kőrösy József pályafutása és munkássága elválaszthatatlan a Fővárosi Statisztikai Hivatal intézményének kialakításától és működésének első harmincöt évétől. Nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy főként az első szakaszban maga Kőrösy volt a főváros statisztikai hivatala. Mindenesetre neki köszönhetően alakult úgy a hivatal sorsa, hogy azt – nemzetközi viszonylatban is – a statisztikatörténet legbecesebb lapjain tarthatjuk számon.

A fővárosi statisztikai szervezet kialakulásán és első korszakán végigvonulnak az egymásnak feszülő ellentétek és érdekek, a nagyvonalúság és a szűklátókörűség, az eltérő tervek, elképzelések, és a szűkre szabott lehetőségek között zajló, több oldalról is terhelt folyamatok. Mindazonáltal csodálatra méltó, amit az akkori igen szűkös anyagi és nehéz személyi feltételek, valamint technikailag fejletlen körülmények között a statisztikus elődök létrehoztak. Mindezek középpontjában Kőrösy József állt.

A hivatal kialakításának előzményei a reformkorig nyúlnak vissza, ugyanis városaink életének működtetéséhez addig nem jelentkezett olyan információigény, amely az adózás és hadállítás céljait meghaladó nyilvántartások létrehozását indokolta volna. A polgárosodás kezdeti korszakában a hazai helyi közigazgatás statisztikát jószerint csak az említett két fő feladatra korlátozott adminisztrációként kezelte. *Dányi Dezső* említi, hogy a Pest Városi Népszámlálási Hivatal pusztán a hadkötelesek és felmentettek regisztrálásával foglalkozott. A kor neves statisztikusai azonban ezt már jócskán meghaladták (*Dányi* [1964]). A XIX. század második felére azonban a felgyorsult fejlődés az ipar és a kereskedelem fellendülésén túl a nagyvárosok formálódásához, népességük ugrásszerű megnövekedéséhez, társadalmi tagozódásuk változásához vezetett. A kiegyezés után megszorított igazgatási feladatok ellátásához széles körű és megalapozott adatok váltak szükségessé. Ugyanakkor az önálló magyar közigazgatás kialakítása terén megnyílt lehetőségek is arra sarkalltak, hogy a vezetők kiépítsék az információgyűjtés megfelelő szerveit. Tehát ez az igény, a külföldi folyamatoktól eltérően, a történelmi sajátosságok miatt hazánkban egyszerre országos és helyi szinteken jelentkezett. Ezt *Keleti Károly* is felismerte, amikor 1868. november 4-én a már egy éve működő statisztikai szolgálat mellett felállított Országos Statisztikai Tanács ülésén javaslatban hívta fel az ország döntéshozóinak figyelmét a városi statisztikai szervezetek szükségességére. 1869 májusában *Gorove István* földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter leirata fel is szólította Buda és Pest városvezetését e hivatalok létrehozására, az állami támogatást is kilátásba helyezve. Míg azonban ez az elképzelés elsősorban központi célú feladatok végrehajtására hivatott intézményre vonatkozott, addig 1868-ban Pest szabad királyi város tanácsa is foglalkozott a kérdéssel, de kifejezetten a saját adatigényeiket kielégítő apparátus

tervezeteként. Az országos és a létrehozandó helyi szervezetek egymáshoz való viszonyát és kapcsolatát azonban nem határozta meg a városvezetés számára valamely felsőbb elgondolás, és ez – főleg később – szervezési és egyeztetési problémákhoz és ezekből fakadó konfliktusokhoz vezetett.

Az országos népszámlálást elrendelő 1869. évi III. törvénycikk az eredmények feldolgozását a törvényhatóságokra bízta. Pest város esetében végül is ez a nagy feladat indította el a hivatal felállításának folyamatát. A terveket támogató *Királyi Pál* (Pest város főjegyzője) és *Steiger Gyula* (az Első Hazai Takarékpénztár igazgatója), képviselők szorgalmazása nyomán a városvezetés felismerte, hogy megfelelő adatokhoz csak külön célra (tehát népszámlálási adatfeldolgozás céljára) felállított hivatal útján juthat.

Az 1869 októberében létrehozott bizottság tevékenysége a hivatalvezetésre alkalmas igazgató felterjesztésére szorítkozott. Miután a bizottság javaslata nem ért célt, nyilvános pályázatot hirdettek, de az erre jelentkezőket nem ítélték a feladatra érdemesnek (például a köztisztletnek örvendő *Fényes Eleket* hajlott kora miatt). Ekkor a szervezőbizottság két városi képviselőt, *Széher Mihályt* és *Kautz Gyulát* kérte fel javaslatételre. Kautz többek közt *Hunfalvy Jánost*, Fényes Eleket és Kőrösy Józsefet javasolta. Végül a két képviselő egybehangzó javaslatára az 1869. december 2-án tartott városi közgyűlésen a meghívott Kőrösy Józsefet egyhangúlag megválasztották igazgatónak. A majdani alkalmazott, *Földes Béla* később így értékelte ezt: „Megtörtént itt-ott, hogy a statisztikai hivatal vezetése nem a legalkalmasabb egyénekre bízott. Nem egy esetben a hosszú hivatalos munkában elfáradt, nyugalomra vágyó, a statisztikát nem nagyon ismerő, nem nagyon szerető, kiszolgált tanácsosok vagy alantas miniszteri hivatalnokok állították a statisztikai hivatalok élére. Ezzel szemben a pesti statisztikai hivatalnak szerencséje volt. Itt egy fiatal, ambiciózus, energikus, az államtudományokat kedvelő, a közgazdasági problémákat a publicisztikában művelő egyén állítottatott a hivatal élére. A számok szerelmese volt. Statisztikai agyvelő. Nagy munkaerő. Jó toll. Anyagi függetlenség, sikeres szervező.”(*Földes* [1937])

Kőrösy feladata volt a hivatalszervezet kidolgozása és a népszámlálási adatfeldolgozás lebonyolítása. 1870 januárjának végére várható volt az összeírási anyagok beérkezése. Ugyanakkor egyelőre csak a hivatalvezető személye volt megszavazva, külön apparátus felállításáról és az ehhez rendelt anyagi eszközökről még tervezet sem készült, iskolázott szakember alkalmazására nem volt kilátás. A Tanács egy Statisztikai Bizottmány felállításával kívánta a szervezést elősegíteni. E Bizottmány javaslatára az adóhátraléki osztály személyzetét rendelték a feladatra. Miután ez kevésnek bizonyult, Kőrösy további húsz fő napidíjast állíthatott munkába, köztük saját kérelmére, Fényes Eleket. A szervezeti felépítéssel kapcsolatos terveit az igazgató a tíz napos bécs-berlini tanulmányútjáról tapasztalatokkal hazatérve 1870 áprilisában terjesztette elő. Ez a létszámharcként jellemezhető, a megfelelő apparátusért folytatott

küzdelem, a korabeli mögöttes érdekviszonyokra vezethető vissza, melyek a következők voltak.

Dokumentumaiban a városvezetés olyannyira saját igazgatása segítő szerveként deklarálta a hivatalt, hogy meg sem említette az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalnak teljesítendő adatszolgáltatást. A hivatal, az adatokra támaszkodván, elsősorban a gazdasági életet kívánta nyomon követni, emellett a városüzemeltetés-fejlesztéshez, a közigazgatási feladatok ellátásához szükséges információk előteremtését tartotta elsődlegesnek. Ennek érdekében Kőrösynek széles körű jogkört biztosított, az alárendelt városi szervezeteket, s a gazdaság szereplőit pedig bírságolás terhe mellett fegyelmezett adatszolgáltatásra kötelezte. Ennél több támogatást azonban nem nyújtott a fiatal vezetőnek. Kőrös a városi statisztikai szolgálat tervezésekor a közigazgatást kiszolgáló tájékoztatás szerepét elismerte, de kiállt amellett, hogy csak a tudományos módszerekkel és szempontok alapján végzett tevékenységet tartja eredményre vezetőnek. Lévén a statisztika terén önálló ügykezelésre feljogosítva, a városvezetés fiskális szemléletű, Földes Béla által „praktikus emberek”-nek nevezett tagjainak nem tetsző olyan kérdésekre is kiterjedt figyelme, mint például az egészségtelen bérlakások helyzete. Emiatt sok gáncsoskodással kellett szembenéznie. Miközben sokan bírálták a hivatal teljesítményét, addig a munkához nem biztosították a megfelelő körülményeket. Mindezt tovább nehezítették a szaporodó országos statisztikai feladatok. Így már az 1869-es országos népszámlálás, az 1871-es iparstatisztikai felvétel helyi feldolgozását feszültségek kísérték, 1891-ben pedig éles hangú vita kerekedett egyes nézetkülönbségekből az országos hivatalt vezető Keleti Károly és Kőrös József között.

Szervezeti felépítés

Kőrös József a szervezeti felépítésre 1870 áprilisában tett szerény javaslatot: ekkor még elégségesnek tartott egy titkári és három segédi állást. Ezt a Statisztikai Bizottmány és a városi tanács támogatólag terjesztette a közgyűlés elé, ahol júniusban hozták meg a határozatot. Ennek értelmében Kőrös közvetlenül (a Tanács mellőzésével) érintkezhetett az adatszolgáltatókkal. Az adatfeldolgozást a bizottmány ellenőrizhette. Említésre méltó Kőrösnek az az elvetett ajánlata, hogy változatlan illetmény mellett vállalná posztját akkor is, ha Buda városára is kiterjesztenék a működést. Ehhez azonban további két személy alkalmazását tartotta szükségesnek. Ugyanakkor a létszám tekintetében már az induláskor nehézségek adódtak. Kőrös többszöri felhívása ellenére is (miszerint bizton elírás az egy fővel kevesebb, a csak két segédi állást rögzítő határozat), az mégis változtatás nélkül került

miniszteri jóváhagyásra. Ettől kezdve egészen 1894-ig, a közben végbemenő néhány főnyi bővülés ellenére, a hivatal a rá háruló feladatok mennyiségéhez viszonyítva mindvégig munkaerőhiánnyal küszködött. 1872-ben például, a 2352 munkanapot igénylő éves feladatmennyiséghez 1800-2000 munkanapot bíró állománnyal rendelkeztek, az időközben felvett két díjnokot is beszámítva. Erre abban a hivatal ügymenetét feltáró alapos vizsgálatban derült fény, melyet a városvezetés a hiányos teljesítést felemlítő panaszok miatt rendelt el, s amelyet az egyesített főváros első polgármestere, *Kammermayer Károly* vezetett. Nem sokkal ezután, 1873-ban ő írta alá a már Budapest Főváros, (később Budapest Székesfőváros) Statisztikai Hivataláról intézkedő tanácsi határozatot. Ez a törvényhatósági statisztika megszervezését elsőként megfogalmazó jogszabály részletesen utasított a működés köréről, intézkedett az adatgyűjtési rendről. Az igazgató tanácsnoki rangot kapott, a Statisztikai Bizottmány eddigi teendőit is a hivatalra bízták. Az igazgatói és a többi hivatalnoki posztokra a személyeket a Köztörvényhatósági Bizottság választotta, életre szólóan. A városi tanács azonban nem rendelt a megnőtt feladattömeghez további létszámot, olyannyira, hogy az Akadémia Statisztikai Bizottmánya által javasolt hat fő helyett négyet hagytak jóvá. Az eddig dolgozó öt helyett. Az egyik státus olyan minimális pénzzel járó gyakornoki álláshely volt, amit sokszor még gyengén teljesítőkkel sem sikerült betölteni. (Lásd az 1. táblázatot.)

Erre a korszakra általában is jellemző volt, hogy a rendkívül szerény bérezés miatt nagy volt a fluktuáció, s gyakran kellett alkalmazni képzetlen munkaerőt. *Thirring Gusztáv*, e tárgyú értekezése a tudományosan kiművelt utánpótlás kinevelését lehetetlennek nevezte ilyen körülmények között (*Thirring* [1894]). *Thirring* részletesen leírja azt a küzdelmet, amelyet a működőképes hivatalszervezetért folytatott *Kőrösy József*, aki több javaslatot is tett az újjászervezésre, ezek azonban a bürokrácia útvesztőiben bennrekedtek. Pedig *Kőrösy* hasznos külföldi tapasztalatait és gazdaságossági számításokat is felsorakoztat érvként, mindhiába. Az eredménytelenségben szerepet játszik *Tisza Kálmán* belügyminiszter elutasító hozzáállása is. *Thirring* leírásának csúcspontja *Kőrösy* reagálása, egy drámai idézet 1875 októberéből, így szól: „...magam is pedig kénytelen vagyok, a nekem oly drágává vált helyemtől való elválás eszméjével megbarátkozni.”

1894-ben képviselői javaslatra határoztak egy fővárosi statisztikai évkönyv kiadásáról, amit feladatként már az alapító irat is megjelölt. E javaslatot többek közt *Kammermayer* polgármester is támogatta. Ekkor végre kedvezett a helyzet annak is, hogy a hivatal szakmai erejét növelő aligazgatói állást létesítsenek. Ezt tölthette be *Thirring Gusztáv*, aki *Kőrösy* halálát követően a hivatal vezetője lett.

A korabeli városvezetés, főképp az első években, többnyire azért illette kritikájával a hivatal munkáját, mert a fennhatósága alá tartozó apparátus nem az elképzelése szolgai megvalósítójaként működött. *Kőrösy* többször felvetette a működés-képtelenné válás veszélyét, mert ahelyett, hogy segítették volna kibontakozni a tu-

dományos igényességgel végzett munkát, inkább gátolták azt. Mai szemmel azonban, szinte megmagyarázhatatlan ellentétben állt egymással a szervezet és az általa nyújtott kiváló teljesítmény. E talány kulcsa, a munkavégzés motorja, Kőrösy József volt.

1. táblázat

A hivatal személyzete és illetményük 1870-ben és 1894-ben

Beosztás	Éves jövedelem (forint)	
	Fizetés	Lakbér-kiegészítés
1870		
Igazgató	1 600	400
Titkár	1 000	–
I. segéd	800	–
II. segéd	700	–
1894		
Igazgató	2 500	800
Aligazgató	1 600	500
(Szaksegéd)	(1 200)	(300)
I. segéd	900	300
II. segéd	800	200
(III. segéd)	(600)	(200)
Szakdíjnok	912	–
Díjnokok	730	–
	547	–
Hivatalsegéd	420	120

Megjegyzés. Az éppen betöltetlen pozíciók zárójelben szerepelnek. Az 1893. évi törvénykezés szerint egy országgyűlési képviselő évi 2400 forint tiszteletdíját és 800 forint lakbértámogatást kapott. Piaci élelmiszerek az 1876. évi városi statisztikai havi füzetek adatai szerint: 1 kg tiszta sertéshús 0,63 forint; 1 kg ponty 0,85 forint; 1 kg kenyér 0,13 forint, 1 liter tej 0,12 forint; 1 liter fehérbor 0,17 forint. (Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatala [1876])

Tekintsük át az iratkezelés lényegi vonásait. Külön engedmény volt a hivatal számára, hogy saját levéltározás mellett, a városi központi iktató és kiadó mellőzésével, közvetlenül érintkezhetett az adatszolgáltatókkal, de a küldemények továbbításához az utóbbi szervezetet igénybe vehette. A kis létszám nagy feladatmegosztást nem igényelt, a szakhivatalnokok az anyag feldolgozásával, a többiek annak összeállításával és a számításokkal foglalkoztak. A beérkező anyagokat három ka-

tegóriába osztva külön iktatták, majd külön tárolták. Így az ügyintéző levelezés a levéltárba került, az időszaki kimutatások feldolgozás után az anyaggyűjteménybe, az éves jelentések és más eseti kimutatások anyagai pedig részben az anyaggyűjteménybe részben a könyvtárba kerültek. A heti megkérdezéseket keddenkénti, a haviakat hó közepi határidőre kellett megválaszolni. 1871-ben Körösy 115 féle statisztikai mintát fogadtatott el az adatok gyűjtéséhez, ezek száma a későbbiekben gyarapodott. Fontos szót ejteni az ún. bárcaokról, így nevezték azokat az egyedi számlálólapokat, melyeket – a KSH-t megelőzve – a lajstromos felvételi lapok helyett már kezdetektől használtak a népszámlálásokhoz, valamint sok más nagyobb jelentőségűnek ítélt adatgyűjtéshez, például a népmozgalmi események, építések, lakáshasználat, beiskolázás, fertőző betegségek, üzletnyitás összeírásához.

A 2. táblázat jól mutatja a feldolgozott dokumentumok mennyiségét és típusait.

2. táblázat

*Az éves feldolgozandó lapmennyiség
(darab)*

Dokumentumtípus		1883	1894
		év	
Heti	listás kimutatás	4 368	6 344
Havi		1 380	2 988
Éves		184	283
<i>Összesen</i>		<i>5 932</i>	<i>9 615</i>
<i>Egyedi számlálólap (bárca):</i>			
– születési			12 000
– halotti			15 000
– halvaszületési			2 000
– építkezési			2 000
– lakhatási			1 000
– népiskolai			40 000
– ipariskolai			8 000
– laküresedési			8 000
<i>Összesen</i>		<i>46 000</i>	<i>98 000</i>
<i>Mindösszesen</i>		<i>51 932</i>	<i>107 615</i>

Ezek feldolgozását ún. naplóvezetéssel oldották meg, melyek, vélhetően, jól szolgáltak, mivel a hivatalos nyomdai közlésen túl kötelesek voltak bárki számára felvilágosítást nyújtani, a városvezetés részére hatósági érdek esetén díjmentesen.

Akkoriban is sok energiát kellett fordítani a sikeres adatbeszerzésre. Az adatfelvételek lebonyolítására kijelölt különböző helyi hatóságok, avagy az adatszolgáltatók fegyelmezetlensége miatt előfordult, hogy olykor az egész feladat megsemmisült.

3. táblázat

Statistikai naplók Budapesten 1894-ben

Napló témaköre, sorszáma	Részletezettség	
	ismérvék szerint	időben
1. Születések	korabeli városrészek, vallás, nem, törvényesség	heti
2. Esketések	korabeli városrészek, kor, családi állapot, vallás	heti
3. Születések és esketések		éves
4. Halálozások		heti
5. Halálozások	időpont (dátum) nem, kor, családi állapot, vallás	havi
6. Halálozások	kor és foglalkozás	éves
7. Halálozások	kor, nem, lakás fekvése	éves
8. Gabonaforgalom		heti
9. Gabona-, áru- és személyforgalom		havi
10. Piaci árak		
11. Pénzintézetek	betét-, bank-, jelzálogüzlet, pénztári készlet	havi

Forrás: Thirring [1894].

A hivatal tevékenységének eredményei¹

Első feladatát, az 1869. évi népszámlálás Pest városi adatainak feldolgozását, a hivatal minden nehézség ellenére már 1870 augusztusában befejezte. Ez különösen figyelemre méltó, ha figyelembe vesszük, hogy Kőrösy a támpontként szolgáló az 1857. évi felvétel eredményeit is újraszámoltatta. A 200 ezer fő körüli népességre vonatkozó ismérveket nemenként eltérő színű kártyák használatával összesítették, sokoldalú, elemzésekben is gazdag demográfiai, foglalkozási stb. tárgyaló publikációk láttak napvilágot. Említésre érdemes, hogy az összeírás önkitöltéssel történt, a már említett egyéni lapokon.

Budapesten, 1876-ban, 1886-ban és 1896-ban évtizedközi népszámlálásokat is tartottak. Ezek a „kis” népszámlálások módszereikben több eltérést is mutattak az országos cenzusoktól. Ezt az eltérő célok indokolták, így például a két népszámlálás

¹ A kérdésről igen részletes értékelés olvasható a fennállás századik évfordulójára a KSH volt Budapesti Igazgatóságán összeállított, *Szeredás Judit* által szerkesztett kiadványban (*Szeredás* [1970]).

közötti, továbbvezetéssel számított népességadatok korrigálása. Kőrösy felismerte ugyanis, hogy az utóbbi kalkulálásához az akkoriban nemzetközileg is ajánlott, egyszerű számtani haladványon alapuló módszer nem alkalmas a valós folyamatok leképezésére. Ugyanakkor a főváros lakosságának évszakfüggő változását, melyet az idénymunkások vándorlási mozgalma okozott, olyan nagy mértékűnek vélte, hogy fontosnak látta a szokásos év eleji adatfelvételi időponttól eltérően egy nyárközepi összeírás végrehajtását.

1872-től indult a népmozgalom rendszeres megfigyelése. A születésekre vonatkozóan Kőrösy már ekkor javasolta az egyházi anyakönyvezéstől független szülésznői adatlapok bevezetését, végül a törvényhozás ezt csak 1889-től rendszeresítette. A házasságok termékenységéről is próbált információkat szerezni, törekvéseit e téren is csak később koronázta siker. A halandósági vizsgálatokat a hivatal egyik legeredményesebb területeként említi a statisztikatörténet. Kőrösy, miközben huszonegy évig biztos támaszra lelt a halandósági kiadványokat szerkesztő alkalmazottjában, *Bulla János* orvosban, nagy csatákat vívott és nyert e téren. Nemcsak a város kínosan magas halálozási mutatóit, hanem annak kiváltó okait is mélységében vizsgálták, szilárdan kitartva meggyőződésük mellett, az őket főként a városvezetés irányából érő támadások tüzeiben. Így sikerült elfogadtatniuk a közegészségüggyel és a lakásviszonyokkal kapcsolatos számos reformot például a pince- és barlanglakások felszámolását, a kötelező himlőoltás bevezetését. A halottkémi és kórházi halálozási adatlapokat is hasznosan átfurmálták, később bevezették a halotti bizonyítványokat, melyen még az elhunyt vagyoni helyzetét is tudakolták, mivel a halálokoknál a szegénységgel való összefüggésre is fényt kívántak deríteni.

Az 1883-ban megindított iparstatisztikai adatgyűjtés első eredményeit szakmailag már akkoriban sem tartották mindig értékelhetőnek, de mégis fontosnak tekinthetők egyrészt mint kordokumentumok, másrészt mint módszertani kezdetek. Röviden annyit szükséges említeni, hogy az országostól eltérő, fővárosra vonatkozó kérdéssorok kidolgozása, a vizsgálatok sokrétűsége nemcsak Kőrösy nagyfokú tudományos és egyben gyakorlati életbeli tájékozottságát, hanem szociális szemléletmódját is jól tükrözik.

A mezőgazdasági felmérések terén kiemelném, hogy a szüreti felméréseknél már akkoriban is használták a szakértői bizottságokban végzett termésbecslés módszerét, illetve, hogy az aratásoknál a bérekre és a gyermekmunkára is rákérdeztek.

A kereskedelmi statisztika munkálatai során a Fővárosi Hivatal kitartó szervezőmunkával elérte, hogy 1879-től kezdve a város teljes áruforgalmáról képet adhatott a közreadott számokkal.

Az árak nyomon követése szintén a legsikeresebb területek közé sorolható. Kidolgozták az általános megfigyelési módszereket számos termékcsaládra, majd egy évszázadra visszatekintő idősorokat képeztek és kielemeztek. Kialakították a kis- és nagykereskedelmi piaci, továbbá az állatfelvásárlási és tőzsdei árak megfigyelésének módszereit. Mindezeket a gyakorlatban felhasználva addig feltáratlan mecha-

sokra mutattak rá. A korabeli kedvezőtlen áremelkedés visszafogására tett javaslatában Kőrösy vámreformot, a közraktározás átformálását, a szabadkereskedés, valamint a szállítás és közlekedés fejlesztését tanácsolta. Itt jegyezzük meg, hogy Budapest volt a harmadik olyan európai város, ahol reprezentatív kocsiforgalom-számlálást tartottak.

A lakossági fogyasztás is a részleteiben megfigyelt jelenségek közé tartozott. Az épület- és lakásstatisztikák, a már említett közegészségügyi összefüggések mellett, más tekintetben is fontos felvételek voltak. Kőrösy a városiasodás elsődleges értékmérőiként elemezte nemcsak a laksűrűséget, az építések számát, vagy kerületenként az emeletes épületek ismérveit, s egyéb adatokból kinyerhető mutatókat, hanem nemzetközi kitekintéssel a városképi összhatás kérdéseiben is hangot adott kritikájának: „...1870-ben 72 százalék földszinti ház volt, mégpedig megjegyzendő, hogy ily földszinti és gyakran ronda házak legszebb utcáinkban találhatóak.” (Szeredás [1970])

A kommunális ellátottság, a fürdők felmérése, az ekkoriban fontossá vált utcakövezésekről készítendő kimutatás is helyet kapott. A vízművekről szóló, avagy népszámlálási lakásadatokkal egybevetett lakásbeszámolási rendszer ma is megállná a helyét.

Az egészségügyi statisztika, ugyancsak az igazgató „szívügye” volt. Nem véletlen, hogy számtalan közéleti funkciója és intézményi kapcsolatai között első helyen állnak az ezzel összefüggésbe hozható szervezetek. E tárgyú munkái közül a fertőző betegségek terjedésével, a betegségek környezeti és társadalmi összefüggéseivel foglalkozók a legértékesebbek.

Az alapos és részletes oktatási, iskolaügyi statisztikák igen népszerűek lettek az iskolavezetők körében, a kiküldött anyagokon túl sok kérés érkezett további példányokért. Például a tankötelesek számának meghatározásához Kőrösy adatai nyomán dolgoztak ki új módszereket.

A városi élet alapadatait a meteorológiai, színházi, könyvtárhasználati megfigyelések, a tüzeseti stb. kimutatások is gazdagították. Azonban az intézményt fenntartó város vezetői leginkább a hivatal adó- és pénzügyi statisztika elemzéseire tartottak számot. A közviszonyokat éles szemmel átlátó képességének köszönhetően Kőrösy mindkét témakört érintő lényegi meglátásai, részletesen kidolgozott pragmatikus javaslatok a döntéshozók számára jól hasznosítható információkat nyújtottak.

Kőrösy a tudomány szolgálatát és egyben a várospolitikai hatékony befolyásolását célozta meg munkájával, ennek érdekében alakította ki bázisul 1870 és 1903 között hivatalának könyvtárát is. A könyvbeszerzés több forrásból történt, a legnagyobb része az ajándékozás, illetve csere útján került birtokába. Példaértékű, hogy az intézmény a 33 ezer könyvet felsorakoztató állományának egy részét saját vezetőjének köszönhette, aki kiterjedt kapcsolatait kamatoztatva fáradozott a közös vagyon gyarapításán. A mai Vigadóban kialakított szabadraktár rendszerű könyvtár polcain sorakozó művek tematikája túlmutatott a szűk statisztikai szakterületen, társadalomtu-

dományi gyűjteményként is megállta helyét. Értékét emelte, hogy külön gyűjtötték a Budapesttel kapcsolatos alkotásokat (*Katsányi* [2004]).

Végül, de nem utoljára szólni kell arról, hogy a hivatal rendezvények szervezésével, illetve azokon való részvételével erős nemzetközi kapcsolatokat épített ki. A 4. táblázat ezen események közül a legfontosabbakat tartalmazza.

4. táblázat

A Fővárosi Statisztikai Hivatal nemzetközi kapcsolatai és közreműködése

Időpont (év)	Helyszín	Esemény	Említhető vonatkozás
1872	Szentpétervár	Nemzetközi Statisztikai Kongresszus	A hivatalos küldöttség (Keleti Károly, Hunfalvy János) mellett Körösi József is meghívást nyert, több szakmai javaslatát elfogadták, megbízták a nagyvárosok népmozgalmának és pénzügyi statisztikájának összefogásával
1873	Bécs	Világkiállítás	A hivatal kiadványait első osztályú érccmel tüntetik ki
1876	Budapest	IX. Nemzetközi Kongresszus	A nagyobb városok (pl. Pozsony, Kecskemét, Lemberg, Krakkó, Trieszt) rövidtávú népmozgalmi adatairól szóló kiadvány szerkesztésével megbízták Körösy Józsefet; A hivatal kiadványait is kiállították
1878	Párizs	Közkiállítás	A hivatal kiadványai kiállításra kerültek
1881	Berlin	Közegészségügyi Kongresszus	
1882	Genf	Közegészségügyi Kongresszus	Körösy József képviselte a Fővárosi Hivalt
	Brüsszel	A város fennállásának 50. évfordulója	
1894	Budapest	VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus	A rendezvény fő szervezője a Fővárosi Hivatal, a rendezvény titkára Thrirring Gusztáv
1885	Budapest	Országos Kiállítás	A hivatal újabb kiadványai kiállításra kerültek
	Párizs	A Párizsi Statisztikai Társulat ülése	Körösy József képviselte a Fővárosi Hivalt
	London	A Londoni Statisztikai Társulat ülése	

Az aktív részvételt a nemzetközi statisztikai munkában Keleti Károly, az Akadémia részéről pedig Hunfalvy János munkája is megalapozta. A több nyelven író és beszélő ifjú vezetőnek nem jelentett nehézséget a Fővárosi Hivatal szerepeltetése az akkor elsősorban európai területre szorítkozó nemzetközi statisztikai világban „... nagy nemzetközi elismerést váltottak ki [Körösy] módszertani, különösen a relatív intenzitásról és az indexszámításról szóló dolgozatai tanulmányai: francia, német és

angol nyelven kiadott tudományos munkái nemcsak a magyar statisztikai tudomány hírnevét gazdagították, hanem a korabeli nemzetközi szaktudományos teljesítmények élvonalába is tartoztak. Hunfalvy Jánossal és Keleti Károllyal együtt részt vett a ma is működő Nemzetközi Statisztikai Intézet megalapításában és haláláig aktív résztvevője volt.” (Szalay [2006]) így öregbítve hivatala hírnevét.

Irodalom

- BUDAPEST SZÉKES FŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA [1876]: *Budapest Főváros Statisztikai Havi kimutatásai*. 4. évf. 4. sz.
- CORPUS JURIS HUNGARICI [2003]: *1893. évi IV. törvénycikk. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről*. www.1000ev.hu/
- DR. DÁNYI D. [1964]: Szemelvények a Fővárosi Statisztikai Hivatal történetéből. *Statisztikai Szemle*. 41. évf. 3. sz. 295–304. old.
- DR. FÖLDES B. [1937]: A fővárosi statisztikai hivatal bölcsőkorából. *Városi Szemle*. 23. évf. 4. sz. 877–881. old.
- KATSÁNYI S. [2004]: *A főváros könyvtárának története 1945-ig*. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2004.
- KÍGYÓSI A. [2006]: Emlékezés Kőrösy József tiszteletére. XLIII. Statisztikatörténeti Vándorülés, *Statisztikai Szemle*. 84. évf. 12. sz. 1120–1125. old.
- SZALAY M. [2006]: *Kőrösy József (1844–1906) műveinek válogatott bibliográfiája*. In: *Dr. Nemes E. (szerk.): Nagy Magyar Statisztikusunk 20*. KSH Könyvtár és Levéltár. Budapest.
- SZEREDÁS J. (szerk.) [1970]: *A 100 éves Fővárosi Statisztikai Szolgálat első évtizedéről*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- DR. THIRRING G. [1894]: *Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatalának története 1869–1894*. Grill Károly Udvari Könyvkereskedése. Budapest.
- DR. THIRRING G. [1899]: *A fővárosi statisztikai hivatal 30 éves fennállása alkalmából*. Budapest Főváros Statisztikai Havi füzetek. November hó. 460–476. old.

Summary

József Kőrösy's activity and career have inevitable relations to the foundation of the Statistical Office of Budapest and its functioning in the 19th century. In this period the office was charged by contradictions beside the success. This historical study reviews the motives, conditions and difficulties of the formation of the Office. It gives an overview of the organization structure and the battle Kőrösy fought for the acceptance of his ideas which later led to the success of the Office. The diverse activities and the methodological innovations which resulted remarkable achievements in the period are presented as well. In the paper also appear many of those who had significant role in the development of the Office and its activity in the first decades of the 19th century.

A társadalom és a gazdaság főbb folyamatai 2006-ban*

A Központi Statisztikai Hivatal ez évben is elkészítette a magyar gazdaság és társadalom előző (2006.) évi adatainak elemzését, melyben bemutatja az ország lakosságának helyzetét és a gazdasági élet legfőbb vonásait, a változások tendenciáit.

TÁRGYSZÓ:
Népesedési folyamatok, népmozgalom.
Társadalomstatiztika.
Közgazdaságtan.
Gazdálkodás.

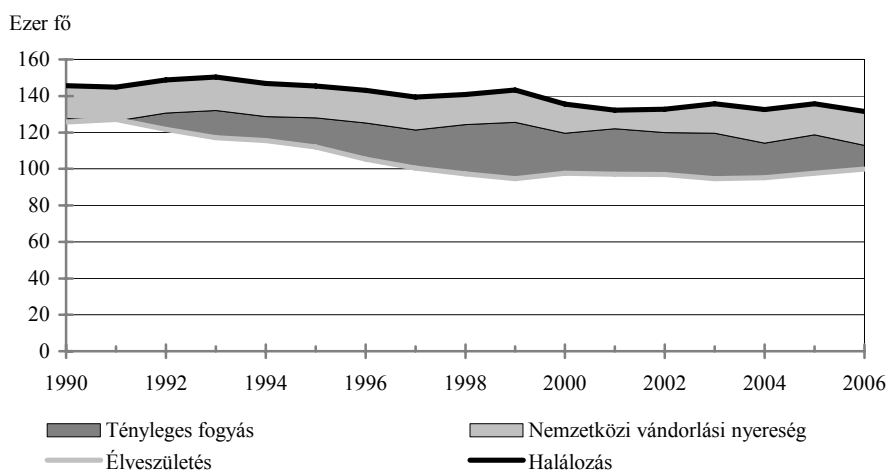
* A „Magyarország 2006” című kiadvány (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2007) alapján összeállította *Friss Péter*. A teljes kiadvány letölthető a Statisztikai Hivatal honlapjáról:
http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,182527&_dad=portal&_schema=PORTAL

Magyarország 2006. évi társadalmi-gazdasági életének alakulása a 2006. évben a következőképpen foglalható össze.

1. Társadalmi folyamatok

Magyarország népessége 1981 óta a fogy. Az elmúlt évben azonban lassult a népességcsökkenés üteme, a népesség száma 13 ezerrel lett kevesebb, ami az előző évinek a kétharmada. Ugyanakkor folytatódott a születésszám emelkedése, és a halandóság 2005. évi növekedését is csökkenés váltotta fel. A halálozás az elmúlt három évtizedben 2006-ban volt a legalacsonyabb. A csecsemőhalandóság tartósan javuló irányzatú, és 2006-ban először süllyedt 6 ezrelék alá. A népesség természetes fogyása mérséklődött, emellett az előző évinél nagyobb volt a nemzetközi vándorlásból adódó népességnyeresség.

1. ábra. A népesség számának változása

Az élveszületések számának csökkenése 2004-ben megállt, és az elmúlt két évben emelkedésbe fordult. 2006-ban 99 900 gyermek jött világra, 2,4 százalékkal több az előző évinél. Ez nyolc év óta a legmagasabb születésszám. A tizenévesek és a 20–24 évesek termékenysége csökkent, miközben a 30–34 éves korosztályé dinamikusan

emelkedett. A harmincas éveik elején járó nők mára nagyobb számban vállalnak gyereket, mint a 20–24 évesek. Ehhez hozzájárult az 1970-es évek közepén született nagy létszámú nemzedékek belépése a harmincas éveikbe. Az élveszületések ezer lakosra jutó száma a 2005. évi 9,7-ről 9,9-re nőtt. E tekintetben az Európai Unió országai között Magyarország a középmezőnyben található.

2006-ban a magyarországi termékenység az előző évhez képest némileg javult: a vizsgálatok szerint száz nő élete során 135 gyermeket hozna világra, szemben a 2005. évi 132-vel, és a 2003–2004. évi 128-cal. Ilyen termékenységi szint mellett a felnövekvő gyermekgenerációk létszáma mintegy kétharmada lehet a szülői nemzedék létszámának.

A *halálozások száma* 131 500 volt, 3,1 százalékkal kevesebb, mint 2005-ben. A csökkenésben nagy szerepe volt a tavaszi influenzajárvány elmaradásának, ami 2005-ben jelentős többlethalált okozott.

A *nemzetközi vándorlás* egyenlege 2006-ban az ország valamennyi régiójában pozitív volt.

Magyarországon érvényes tartózkodási engedéllyel a 2007. év elején 164 ezer külföldi rendelkezett. Ez 5,8 százalékkal több az egy évvel korábbinál. Döntő hányaduk Romániából, Ukrajnából, Jugoszlávia utódállamaiból és Németországból érkezett. A bevándorlók zömét a 20–39 évesek adták (arányuk mindkét nem esetében 58 százalék volt). 2005-ben 9 822 fő kapott magyar állampolgárságot, míg a megelőző évben 5 432 fő. A jelentős növekedésben döntő szerepet játszott, hogy jogszabályváltozás révén egyszerűsödött és gyorsabbá vált az állampolgárság megszerzése.

2006-ban a foglalkoztatottak száma 3,9 millió volt, 29 ezerrel több, mint az előző évben, a munkanélkülieké 317 ezer főt tett ki, itt a növekedés 13 ezer fő. A foglalkoztatottak létszáma 74 ezer fővel nőtt, és 1992 óta a legmagasabb szintet érte el. A munkanélküliség 2001 óta emelkedik.

A munkaerő-piaci aktivitás növekedéséből következően a gazdaságilag inaktív népesség száma csökkent. 2006-ban a 15–74 évesek közül 3,5 millió fő tartozott ebbe a kategóriába, az ezredfordulóhoz képest 185 ezerrel, az egy évvel korábbihoz viszonyítva pedig 42 ezerrel kevesebb. Közülük 56 százalék nyugdíjas, 23 százalék nappali tagozatos tanuló, 11 százalék egyéb eltartott (például árvaellátásban, ápolási díjban részesül), 8 százalék gyermekgondozási ellátásban, 2 százalék munkanélküli-ellátásban részesült.

A 15–64 éves népesség *foglalkoztatási* aránya hazánkban 2000 óta 56,0 százalékról 57,3 százalékra nőtt. Az Európai Unió 25 tagállamának foglalkoztatási rátája átlagosan 65 százalék, hét év alatt 2 százalékponttal lett magasabb. Egyes régi tagországokban a foglalkoztatási ráta eléri a 70–78 százalékot is. E magas foglalkoztatottságban nagy szerepe van az atipikus munkavállalási formák elterjedtségének. Például a részmunkaidőben dolgozó férfiak és nők aránya Hollandiában 46 százalék, de jelentős Nagy-Britanniában, Svédországban, Belgiumban, Németországban, Ausztriá-

ban és Dániában is. 2006-ban Magyarországon a mutató értéke a korábbi évek szintjén maradt (4 százalék), a kelet-közép-európai országokéhoz hasonló.

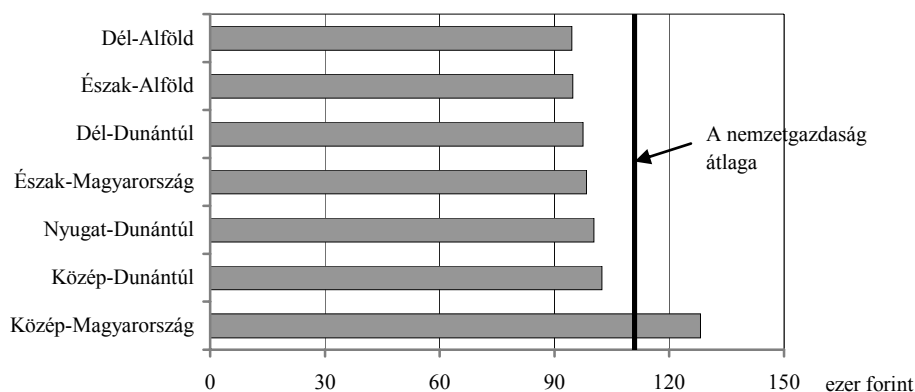
A foglalkoztatottak nemek szerinti összetételében az elmúlt években nem történt változás: száz közül 54 férfi és 46 nő. Döntő hányaduk (87 százalék), alkalmazásban áll. Az egyéni és társas vállalkozások tagjainak aránya 2006-ban 12 százalékot tett ki, 1 százalékponttal csökkent az egy évvel korábbihoz képest. A szövetkezeti tagok száma marginálisnak tekinthető, a segítő családtagoké szintén.

A *munkanélküliek* számának alakulását 2000 és 2002 között csökkenés jellemezte, amit 2003–2004-ben enyhe, majd erőteljesebb növekedés követett. Az ezredforduló óta 53 ezerrel nőtt a munkanélküliek száma, miközben a ráta 6,4 százalékról 7,5 százalékra emelkedett, és megközelítette az 1998-as szintet.

A lakosság *reáljövedelme* 2006-ban emelkedett, de az előző évinél visszafogottabb ütemben. Az ütemmérséklődésben a reálbér-emelkedés lassulása játszotta a főszerepet. A főbb jövedelmi tételek közül az alkalmazásban állók egy keresőre jutó reálbére 3,5 százalékkal, a nyugdíjasok és nyugdíjszerű ellátásban részesülők egy főre jutó ellátmányának reálértéke 4,5 százalékkal haladta meg az előző évit. A természetbeni társadalmi juttatások volumene az előző évi szinten maradt.

2006-ban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak egy főre jutó bruttó átlagkeresete 171 200 forint volt. A szellemi foglalkozásúak átlagkeresete a költségvetési intézményekben változatlanul alacsonyabb, mint a versenyszférában. Kereseti hátrányuk egyre nő, 2003-ban 8 százalék, 2005-ben 13 százalék, míg az elmúlt évben 16 százalék volt.

2. ábra. A havi nettó átlagkereset alakulása a régiókban, 2006

A nettó átlagkereset 2006-ban 110 900 forintot tett ki, ami nominálisan 7,5 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit. A fizikai foglalkozásúak keresete 81 800 forint, a szellemi foglalkozásúaké 144 200 forint volt. A korábbi évekhez hasonlóan

a két állománycsoport közötti keresetkülönbség érdemben nem változott. A textilipar nettó keresetszínvonala a pénzügyi ágazat adatának 32 százalékát érte el.

A keresetek reálértéke 2000 és 2006 között összességében 44 százalékkal nőtt, ezen belül a 2006. évi emelkedés 3,5 százalék. A növekedés korántsem volt egyenletes, 2004-ben nem is volt, de 2004 és 2006 kivételével valamennyi évben meghaladta a GDP növekedését.

Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban 2006-ban a népesség 30 százaléka, mintegy 3 millió fő részesült. Az ilyen ellátásból élők számának 1999 óta tartó csökkenése 2006-ban is folytatódott. Öregségi nyugdíjat 54 százalékuk kapott, további jelentős hányaduk – valamivel több mint negyedük – részesült rokkantsági nyugdíjban.

Nyugdíjra és nyugdíjszerű ellátásra 2006-ban a GDP 10,7 százalékát, 2 510 milliárd forintot költötték. Az egy ellátottra jutó havi összeg meghaladta a 69 ezer forintot, ami folyó áron számolva mintegy 6000 forinttal, 9 százalékkal volt több, mint az előző évben. A nyugdíjasokra számított fogyasztóiár-index a fogyasztás összetételének sajátosságai folytán az átlagnál nagyobb, 105 százalék volt. Ennek figyelembevételével az egy főre jutó összeg reálértéke 4,5 százalékkal haladta meg az előző évit. A keresetek és a nyugdíjak értéke közötti olló zárult; a nyugellátás aránya a nettó keresettséghez képest 62 százalék fölé nőtt.

Családtámogatásra, gyermeknevelés segítésére az állam 2006-ban a GDP közel 2 százalékát fordította. Ennek az összegnek a legnagyobb részét a családi pótlék teszi ki, további jelentős hányada a gyermekgondozási segély és díj. 2006-ban 1,3 millió család 2, 1 millió gyermek után kapott családi pótlékot, havonta átlagosan 21 600 forintot. Ez folyó áron 9000 forinttal volt több, mint a megelőző évben, reálértéken számolva pedig 65 százalékkal haladta meg azt. A nagyarányú növekedés azzal is összefügg, hogy a korábbi 1 és 2 gyermek után járó adókedvezmény ebbe a támogatási formába épült be. Gyermekgondozási segélyt 167 ezren vettek igénybe, az egy főre jutó átlagos havi összeg 27 ezer forint volt. Gyermekgondozási díjban 91 700 fő részesült, havi összege megközelítette a 63 ezer forintot.

A háztartások fogyasztása – a nemzetgazdasági elszámolások előzetes adatai szerint – 2006-ban 16 billió forint volt, a bruttó hazai termék 67 százaléka. Ez az arány az előző évihez képest 1 százalékponttal csökkent, de a 2000. évinél így is 4 százalékponttal magasabb volt. A fogyasztás túlnyomó részét, 78,5 százalékát a háztartások fogyasztási kiadása jelentette, a fennmaradó hányadot a természetbeni társadalmi juttatások. Ez utóbbiak aránya az ezredforduló óta mintegy 2 százalékponttal nőtt.

A fogyasztás az elmúlt évtized folyamán minden évben emelkedett. Az ezredforduló utáni időszakot a növekedés nagy ütemkülönbségei jellemezték: előfordult közel 10 százalékos (2002-ben) emelkedés is. A múlt évben mért 1,2 százalék az eltelt évtized legszerényebb fogyasztásbővülése volt. Ezzel együtt a 2006-ban elért színvonal a 2000. évi 35–36 százalékkal haladta meg, miközben a GDP 28 százalékkal emelkedett. A 2006. évi szerény növekedés úgy alakult ki, hogy a háztartások fo-

gyasztási kiadása 1,5 százalékkal, a természetbeni társadalmi juttatások volumene lényegében nem változott.

Az átlagos élelmiszer-fogyasztás hazánkban az energiatartalom alapján már hosszú ideje meghaladja a táplálkozás-élettanilag ajánlott szintet. Említést érdemel a cereáliák arányának csökkenése a fogyasztásban, az 1990. évi 31 százalékról 2004-ben 26 százalékra, s a cukor és méz aránya ugyanebben az időszakban 12,5 százalékról 11 százalékra mérséklődött. A zsiradékok magas, 26 százalékos aránya nem változott. Mintegy 2–2 százalékponttal nőtt a hús és hal, valamint a burgonya aránya az energiabevitelben és ennél is nagyobb mértékben – 5,1 százalékról 9,0 százalékra – a zöldség, gyümölcs és egyéb növényi eredetű élelmiszereké.

A legalsó és a legfelső jövedelmi tized egy főre jutó fogyasztási kiadásaiban a legkisebb, 2,5-szeres különbség az élelmiszerek, a legnagyobb, 8,2–8,3-szeres a közlekedés, hírközlés, valamint a művelődés, üdülés, szórakozás esetében mutatkozik. A fogyasztás növekedése mind a hagyományos, mind pedig az egyre újabb tartós fogyasztási cikkek állományának gyarapodását is jelenti. Saját gépkocsival a háztartások közel fele rendelkezik, legalább egy színes televízió a háztartások 97 százalékában fordul elő.

A *fogyasztói árak* növekedési üteme 1996-tól kezdődően folyamatosan mérséklődött. Ez a folyamat 2004-ben megszakadt, az infláció 6,8 százalékra gyorsult, döntően az áfa- és jövedékiadó-változások következtében. 2005-ben az éves átlagos fogyasztóiár-változás 3,6 százalék volt, jelentősen kisebb az előző évinél. A fogyasztói árak a 2006. év átlagában 3,9 százalékkal haladták meg az előző évi szintet, valamelyest nagyobb mértékben, mint 2005-ben.

2006. évi áralakulást is jelentősen befolyásolták az adórendszer változásai. Az év elejétől a korábbi 25 százalékos áfakulcsot 20 százalékosra csökkentették, majd szeptember 1-jétől a korábban 15 százalékos áfakulcs alá eső termékek és szolgáltatások szintén a 20 százalékos kulcs alá kerültek át, emellett nőtt a regisztrációs és a jövedéki adó is. Az alacsony jövedelmi kategóriába tartozók árindexe az átlagosnál nagyobb, 4,8 százalékos, míg a magas jövedelműeké annál kisebb mértékben, 3,3 százalékkal nőtt.

A *lakások száma* 2007 elején 4,2 millió 238 ezer volt. A 100 szobára jutó népesség már az ezredforduló óta 100 alatt, 2007 elején 92 volt. Ehhez a lakásállomány növekedése és a népesség fogyása is hozzájárult. Közüzemi vízzel, WC-vel, fürdő-, mosdóhelyiséggel a lakások 90 százaléka ellátott, a háztartások 70 százaléka jut vezetékhez. A települések közötti ellátottsági különbségek – különösen a csatornázottság terén – számottevők. A közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások kétharmados aránya mögött 94 százalékos budapesti és alig több mint egyharmados községi átlag áll.

A lakásállomány nagy része (53 százalék) továbbra is 1–2 szobás. 2007 elején 522 ezer egyszobás lakás volt a három- vagy többszobás lakások száma pedig megközelítette a kétmilliót. A lakásépítés hat éve indult és a 2004-es rekordévig (20 szá-

zalékos növekedés) tartó konjunktúrája minden évben a felépített lakások számának legalább 10 százalékos gyarapodását eredményezte. A 2005-ös év építéseinek enyhe (6 százalékos) csökkenése után azonban 2006 visszaesést hozott: a felépített lakások száma 18 százalékkal csökkent.

A lakosság egészségügyi helyzetéről és egészségi állapotáról közvetve szól az a tény, hogy az ezredforduló óta a férfiak *születéskor várható élettartama* csaknem másfél, a nők 1,3 évvel emelkedett. Magyarországon az állami és magán egészségügyi kiadások a GDP 8,3 teszik ki. (Az EU-25 országainak átlagában ez a mutató 7,7 százalék.)

A keringési rendszer betegségeiben és rosszindulatú daganatokban halnak meg a legtöbben. A keringési rendszer betegségei inkább sújtják a nőket, mint a férfiakat: a nők 58, míg a férfiak 47 százaléka ezek közül valamelyikben vesztí életét. Minden negyedik férfi és minden ötödik nő valamilyen daganatban hal meg.

A háziiorvosi és a járóbeteg-szakellátás

Mutatók	2000	2005
Háziiorvosok száma	5 159	5 018
Rendelésen megjelenések száma (ezer eset)	47 593	54 291
Lakáson meglátogatottak száma (ezer eset)	5 574	4 659
Házi gyermekorvosok száma	1 570	1 571
Rendelésen megjelent gyermekek száma (ezer eset)	9 158	9 634
Lakáson meglátogatott gyermekek száma (ezer eset)	1 346	1 036
Évi kezelések, vizsgálatok száma (ezer darab)	156 437	203 639*
Ebből:		
laboratóriumi vizsgálat (ezer darab)	88 597	129 060*

*2004-es adat.

Egy háziiorvos praxisába, 2005-ben, átlagosan 2000 fő tartozott, és 12 ezer esetben jelentek meg rendelésén, illetve járt ő maga a beteg lakásán. Ez azt jelenti, hogy egy munkanapon átlagosan 45 beteggel foglalkozott. Ez a szám Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön 50 fölött volt.

Magyarország kórházaiban 2005-ben közel 80 ezer ágy állt a betegek rendelkezésére, ötödével kevesebb, mint a rendszerváltás idején. Az Európai Unióban átlagosan hasonló mértékű ágyszámcsökkenés ment végbe 1989 óta, ugyanakkor több tagállamban (például Finnország, Olaszország, Észtország) a csökkenés több mint 40 százalékos. Magyarországon a csökkenés ellenére az ágyak tízezer lakosra vetített száma európai viszonylatban még mindig a magasak közé tartozik, az észak-európai országokkal összevetve pedig a különbség közel kétszeres. Az Európai Unióban tízezer lakosra számítva 60, hazánkban 80 ágy jut. A kórházi ágyak kihasználtsága 79 százalékos.

Magyarországon a kórházi ágyak háromnegyede aktív osztályokon található. Ezek a rövidebb tartamú, intenzívebb ellátást nyújtó fekvőbeteg-ellátási osztályok. Míg itthon tízezer lakosra 60, az Unióban 40 ilyen aktív ágy jut. Az aktív ágyak 55 százaléka négyfajta osztályon működik: 23 százaléka a belgyógyászatok, 17 százalék a sebészetek, 8–8 százalék pedig a szülészetek és nőgyógyászatok, valamint a csecsemő- és gyermekgyógyászatok betegeinek ad helyet. Nemzetközi összehasonlításban Magyarországon az aktív osztályokon meglehetősen sok beteg fordul meg, és a sebészeti beavatkozások száma is magas.

Az átlagos élettartam növekedésével Európa-szerte egyre több ember szorul élete alkonyán gondoskodásra. Az otthon ápolás a kétkeresős családok elterjedtsége miatt Magyarországon is nehezen kivitelezhető, ugyanakkor a napidíjas szolgáltatásokat kevesek tudják megfizetni. Nálunk az ápolási ágyak fajlagos száma európai mércével mérve rendkívül alacsony: tízezer lakosra 6,4, Csehországban 7,2 ápolási ágy jut, Litvániában és Írországban azonban mintegy 50, Hollandiában és Svájcban pedig száznál is több.

Az utóbbi öt évben a bölcsődék száma és kapacitása gyakorlatilag nem változott, miközben a bölcsődékbe beiratott gyermekek száma növekedett. 2006-ban az ország 543 bölcsődéjébe több mint 30 ezer gyermek járt. A beiratott gyermekek száma továbbra is meghaladja a gyermekellátó intézmények férőhely-kapacitását.

Magyarországon 2006-ban 21 400 gyermek és fiatal felnőtt részesült gyermekvédelmi gondoskodásban, feleannyi, mint negyedszázaddal korábban, és tizedével kevesebb, mint az új gyermekvédelmi törvény megjelenését (1997) követő évben.

2006-ban Magyarországon 738 örökbefogadást engedélyeztek, közülük 124-et külföldi állampolgár számára. Bár az új gyermekvédelmi törvény ösztönzi azt, az örökbefogadások száma a törvény megszületése óta 13 százalékkal csökkent, annak ellenére, hogy az örökbe fogadhatóvá nyilvánított kiskorúak száma 2,6-szeresére nőtt.

Az önkormányzatok a főbb rendszeres és eseti szociális jellegű támogatásokra több mint 110 milliárd forintot fizettek ki 2005-ben. Ennek közel kétharmadát két rendszeresen folyósított tétel, a gyermekvédelmi támogatás és a szociális segély tette ki, előbbi 660 ezer, utóbbi 160 ezer embert érintett. Közel negyvenezren kaptak tartós ápolásra szoruló személy gondozásáért átlagosan havi 23 ezer forintot, és több mint félmillióan voltak jogosultak szociális helyzetük alapján közgyógyellátási igazolványra. 244 ezer súlyosan mozgáskorlátozott kapott közlekedése megkönnyítésére támogatást, aminek egy főre jutó összege nem érte el a tízezer forintot.

Hajléktalanjainkat az országban összesen 95 nappali melegedő és 39 népkonyha várja. A melegedőkben naponta 5700 ember fordul meg, míg a népkonyhákban 4300-an kapnak meleg ételt.

Az *iskolázottságról szóló adatok* szerint 2006-ban Magyarországon a 25–64 éves népesség 78 százalékának volt legalább középfokú végzettsége, ugyanez az arány a 20–24 évesek körében 83 százalék volt. Felsőfokú végzettséggel a felnőtt lakosság 18 százaléka rendelkezett.

Továbbra is magas, 22 százalék azon felnőttek aránya Magyarországon, akik legfeljebb az általános iskola 8 évfolyamát végezték el. Az ő elhelyezkedési esélyeik a legrosszabbak. A munkanélküliek aránya a képzetebbek között számottevően alacsonyabb: 2006-ban a diplomások körében 2,6 százalék, a középfokú végzettségűeknél 6,6 százalék, míg az alapfokú végzettségűeknél több mint 16 százalékos volt a munkanélküliségi ráta.

A tanulók számának alakulása oktatási szintenként és iskolatípusonként eltérő. Az óvodába beiratkozottak száma – a 3–5 éves korosztály létszámának növekedéséből adódóan – kismértékben emelkedett.

Az általános iskolai tanulói létszám – követve az elmúlt évek népesedési tendenciáit – jelentősen csökkent a 2000-es években. A napközis ellátást a tanulók 42 százaléka veszi igénybe. 2006-ban, 118 ezer nyolcadikos végzett, akiknek szinte mindegyike folytatta tanulmányait valamilyen középfokú oktatási intézményben.

A tavalyi tanévhez képest kis mértékben emelkedett a középfokú oktatás nappali rendszerű képzéseiben részt vevő tanulók száma. A nappali képzésben érettségit szerettek száma 2006-ban elérte a 77 ezer főt, nagyjából fele-fele arányban gimnáziumban, illetve szakközépiskolában.

Az elmúlt években a felsőoktatás minden eddigit meghaladó expanziója zajlott le, jelentősen megnőtt a hallgatók száma. A felsőoktatási intézmények nappali tagozatán a 2006/2007. tanévben 239 ezer fiatal iratkozott be. Felsőfokú alapképzésben (BSc) 59 ezren, egyetemi, főiskolai szintű képzésben 160 ezren tanulnak. Ezen túlmenően 8500 fő felsőfokú szakképzésben, 5600 hallgató osztatlan képzésben, további 5600 fő szakirányú továbbképzésben, illetve PhD-, DLA-képzésben vesz részt. Az esti, levelező és távoktatási programok különösen a felsőfokú oktatásban terjedtek el: a hallgatók száma 2006/2007-ben 178 ezer fő. Ez 8 százalékkal kevesebb, mint az előző évi létszám, tehát az elmúlt évek dinamikus növekedése megállt, sőt megfordult.

Egy 2006-ban végrehajtott KSH-felmérés szerint a vállalkozások 49 százaléka nyújtott alkalmazottai számára valamilyen lehetőséget a folyamatos képzésben való részvételre 2005 folyamán, ami az 1999. évi adatokhoz képest jelentős, mintegy 12 százalékpontos növekedést jelez. Ugyanakkor a részvételi arány (a képzésben résztvevők a képzést támogató vállalkozásokban foglalkoztatottak százalékában) 3 százalékponttal, 23 százalékra visszaesett.

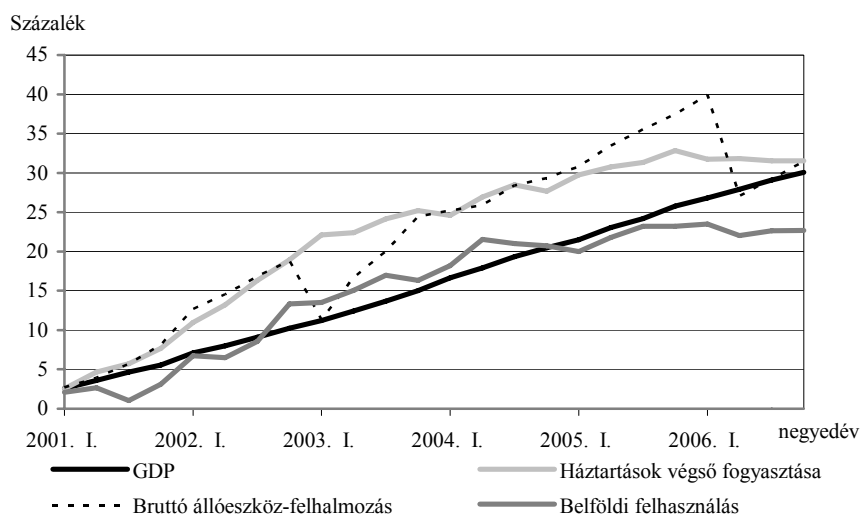
2. Gazdasági fejlődés

A világgazdaság az elmúlt három évben az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb konjunkturális időszakát élte át. Az éves átlagos növekedési ütem 2004 és 2006 kö-

zött kissé meghaladta az 5 százalékot. Ezen belül, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) számításai szerint 2006-ban 5,4 százalékkal nőtt a világ egészének GDP-je, amire az 1970-es évek óta nem volt példa (2005-tel szemben) az Európai Unióban is érezhető volt a fellendülés. A fejlődő országok átlagos növekedési üteme (7,9 százalék) több mint kétszerese a fejlett térségének (3,1 százalék). Táguló nemzetközi kapcsolatokról árulkodik a világkereskedelem 8 százalékos bővülése és a külföldi közvetlen tőkebefektetések (FDI) értékének mintegy 30 százalékos emelkedése.

Az ezredforduló óta eltelt években a magyar gazdaság kiegyenlített, 4 százalék körüli éves ütemben nőtt, azonban a növekedés szerkezete és mozgatórugói jelentősen változtak az időszak folyamán. 2000 és 2003 között a magyarországi GDP bővülése a belső keresleten nyugodott. A belföldi felhasználás, különösen a háztartások fogyasztása a termelésnél gyorsabb ütemben nőtt, ami a külső egyensúly romlásával járt együtt. 2004-ben az előző három évinél magasabb ütemű (4,8 százalék) és kedvezőbb szerkezetű (a fogyasztás mellett az exportra is támaszkodó) növekedést részben a kibontakozó világgazdasági konjunktúra tette lehetővé. 2005-ben, a nemzetközi tendenciákkal összhangban, kissé lassult a gazdasági növekedés az előző évhez képest. A 4,1 százalékos GDP-bővülésben a külkereskedelmi teljesítmény nagy szerepet játszott, a belföldi felhasználás ugyanis mindössze 1,4 százalékkal emelkedett. 2001 és 2005 között a magyarországi GDP több mint kétszer olyan gyors ütemben nőtt, mint az EU-25 átlaga. A kelet-közép-európai országokkal összehasonlítva hazánk 2001–2002-ben az átlagosnál jobban teljesített, 2003-ban azonban a növekedési ütemben meglevő előnyt eltűnt, majd a rákövetkező években hátrányba fordult.

3. ábra. A GDP és a belföldi felhasználás növekedése a 2000. évi átlaghoz képest (szezonálisan kiigazítva)

2006-ban a gazdasági folyamatokat alapvetően befolyásolták a fenntarthatatlanná vált államháztartási hiány csökkentését célzó, elsősorban a keresletet szűkítő kormányzati intézkedések. A gazdasági növekedés forrása teljes egészében a külkereskedelem lett, miközben a fogyasztási kiadások csekély mértékben nőttek, a beruházások pedig csökkentek. A stagnáló belföldi kereslet következtében – az előző éveknél erősebb világgazdasági és uniós gazdasági fejlődés ellenére – a magyar gazdaság növekedése kissé lassult. A bruttó hazai termék 3,9 százalékkal nőtt (munkanaphatással kiigazítva 4,0 százalékkal), a 2004-ben csatlakozott EU-tagországok között a legalacsonyabb ütemben. Jelentősen szűkült az EU-25-tel szembeni növekedési előny is, a hazai növekedés csak 1 százalékponttal haladta meg az uniós átlagot. A bruttó hazai termék az ezredforduló óta összességében 28 százalékkal emelkedett, ami a környező új tagországok (a visegrádi csoport és Szlovénia) között a második legmagasabb ütem.

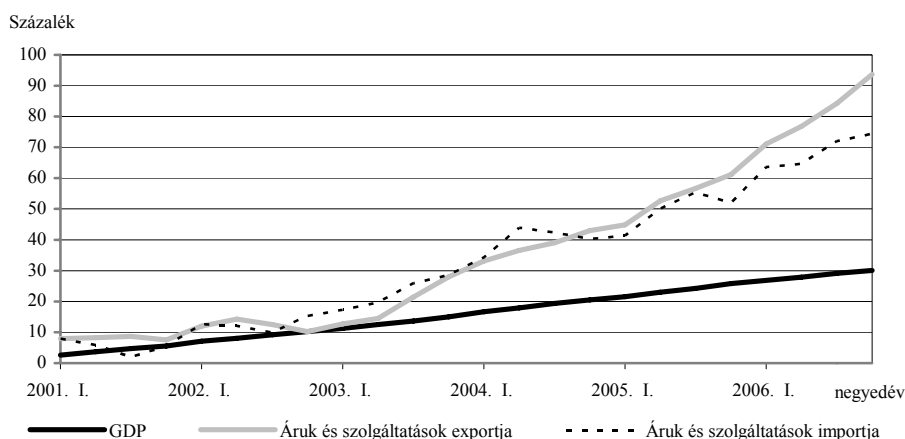
A GDP felhasználási oldalának legnagyobb súlyú tétele, a háztartások fogyasztása, a megelőző két év mérsékelt tempójánál is szerényebben, 1,2 százalékkal – az éven belül csökkenő ütemben – emelkedett. Emögött a gazdaságpolitikai intézkedések keresletszűkítő hatása, a reálkeresetek lassuló növekedése, illetve év végi csökkenése és a kedvezőtlen várakozások állnak. Az évezred eleji gyors növekedés miatt azonban a lakossági fogyasztás hat év alatt a GDP-nél nagyobb mértékben, 36 százalékkal nőtt. A kormányzat fogyasztása, ami 2004–2005-ben stagnált, tavaly 5 százalékkal csökkent. A két tétel összegeként adódó teljes fogyasztás tízéves folyamatos növekedés után először stagnált (növekedése 0,4 százalékos volt).

A bruttó állóeszköz-felhalmozás dinamikája mutatta a legnagyobb változást 2005-höz képest, ugyanis az 5,3 százalékos növekedést 1,8 százalékos csökkenés követte. Ennek háttérében főként a vállalkozások fejlesztéseinek visszaesése áll, amit az államilag finanszírozott beruházások (a 2005. évinél szerényebb) növekedése nem volt képes ellensúlyozni. Az összes belföldi felhasználás (fogyasztás és felhalmozás) mindössze 0,5 százalékkal növekedett. 1997 óta első alkalommal fordult elő, hogy a belföldi felhasználás folyó áras értéke alatta maradt a bruttó hazai termékének, ami a külkereskedelmi egyenleg és a folyó fizetési mérleg javulásában is megmutatkozott.

A termékek és szolgáltatások külkereskedelme már 2005-ben is a gazdasági növekedés legfontosabb hajtóereje volt, 2006-ban azonban, a stagnáló belföldi kereslet következtében, a növekedés – a GDP felhasználási oldalát tekintve – teljes egészében ebből táplálkozott. Legfőbb külkereskedelmi partnerünk, az EU konjunktúrája, szélesedő felvevőpiacot nyújtott a magyar export számára, aminek következtében a kivitel volumene tavaly 18 százalékkal nőtt (2005-ben 12 százalékkal). A behozatal az exportnál kevésbé nőtt, növekedési üteme 2006-ban 13 százalék, 2005-ben 7 százalék volt, ugyanis a visszafogott kormányzati és lakossági fogyasztás, valamint a csökkenő beruházások mérsékelték az importkeresletet. A kedvező volumenfolyamatok hatására az utóbbi két évben – romló külkereskedelmi cserearányok mellett – a teljes

külkereskedelmi forgalom egyenlege számottevően javult, sőt 2006-ban a GDP 0,9 százalékaival egyenlő többletet ért el. A termékek és szolgáltatások külkereskedelmi cserearánya az energiahordozók drágulása következtében az utóbbi két évben évente 1,5 százalékkal romlott, ami csökkentette a belföldön megtermelt egységnyi áruért vagy szolgáltatásért külföldön megkapható ellenszolgáltatás volumenét. Éppen ezért indokolt a GDP cserearány-változással korrigált mutatóját, a bruttó hazai jövedelmet (GDI) is kiszámítani, ami a GDP-nek a forint külföldi vásárlóerejében kifejezett változását mutatja (adott külkereskedelmi szerkezet mellett). A GDI hazánkban – az áruk és szolgáltatások együttes cserearány-változását figyelembe véve – tavaly a GDP-nél 1 százalékponttal mérsékeltebben, 2,8 százalékkal nőtt.

4. ábra. A GDP és a külkereskedelem növekedése a 2000. év átlagához képest (szezonálisan kiigazítva)

A bruttó hazai termék termelési oldalán a külpiazi értékesítésen nyugvó feldolgozóipari konjunktúra nagyrészt ellensúlyozta a többi ágazat dinamikájának lassulását. A feldolgozóipar hozzáadott értéke 9,5 százalékkal nőtt, kétszer akkora ütemben, mint egy évvel korábban. Az építőipar kétévi mérsékelt növekedés után 3 százalékos csökkenést mutatott, aminek fő okai a közúthálózat-fejlesztési munkák ütemének lassulása és a visszaeső lakásépítések voltak. A mezőgazdaságban 6 százalékkal csökkent a hozzáadott érték, tehát folytatódott a rekordtermést hozó 2004. év utáni mérséklődés. A szolgáltatások összességükben átlag alatti mértékben nőttek (3,3 százalékkal), de visszaesés sehol nem következett be. A legkevésbé a meghatározóan állami szolgáltató ágazatok hozzáadott értéke bővült (1 százalékkal), a leginkább – 2005-höz hasonlóan – a pénzügyi tevékenység, ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás ágazatcsoporthé (5,8 százalékkal). Az anyagi jellegű szolgáltatások 3 százalékos körüli növekedést mutattak.

A bruttó hazai termék regionális eloszlásáról szóló 2005. évi adatok Közép-Magyarország előnyének további növekedéséről, és így a regionális különbségek nagybodásáról tanúskodnak. Közép-Magyarországon az egy főre jutó GDP 3,6 millió forint volt, az országos átlag 163 százaléka. A másik végletet Észak-Alföld jelenti 1,4 millió forinttal, illetve 64 százalékkal. Szintén a kevésbé fejlett régiók közé tartozik Észak-Magyarország, Dél-Alföld és Dél-Dunántúl, ahol az országos átlagnak 66–69 százaléka volt az egy főre jutó GDP. Közép-Dunántúl 94 százalékot ért el, Nyugat-Dunántúl pedig, amely korábban átlag fölötti fejlettséget képviselt, 99 százalékot.

A nemzetgazdaság tulajdonosi szerkezetében 2005-ben a közösségi szektor súlya 29 százalék volt. Négy ágazatban haladta meg részesedése a hozzáadott értékből a 40 százalékot, közülük a közigazgatás, védelem, és kötelező társadalombiztosítás ágban volt kizárólagos a szerepe. Az oktatásban és az egészségügyben, ahol már az 1990-es években megjelent a magántőke, a közösségi szektor súlya az utóbbi években lényegében változatlan (82, illetve 68–70 százalék). A villamosenergia-, gáz-, gőz- és vízellátás hozzáadott értékében az állami tulajdon részaránya 80 százalék körül mozog.

Az 1990-es évek második felében kevéssel 20 százalék fölé emelkedett a külföldi tulajdonú vállalatok hozzájárulása a bruttó hozzáadott értékhez, és azóta e körül ingadozik (2005-ben 21 százalék volt). A feldolgozóiparban mért 53 százalékos és a pénzügyi tevékenységek körében a 47 százalékos részesedés lényegében az ezredforduló óta változatlan. E két ágazat az, ahol nagyobb a külföldi tulajdon szerepe, mint a hazai magánszektoré. Még három ágban 20 százalék, vagy magasabb a külföldi tulajdonú vállalatok súlya a hozzáadott értékben: a szállítás, raktározás, posta és távközlés, a bányászat valamint a kereskedelem, javítás ágakban.

A hazai magánszektor a 14 gazdasági ág közül nyolcban a legnagyobb tulajdonos, és közülük hétben kétharmad fölötti a súlya. Részesedése a teljes bruttó hozzáadott értékből 50 százalék. A mezőgazdaságban és az építőiparban szinte kizárólagos a hazai magánszektor szerepe, magas még a bányászatban, a kereskedelemben, a vendéglátásban, az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás és az egyéb szolgáltatás ágakban. A többiben nem éri el az 50 százalékot, közülük (a közigazgatástól eltekintve) a legalacsonyabb a villamosenergia-, gáz-, gőz- és vízellátásban (11 százalék) és az oktatásban (18 százalék).

A nemzetgazdasági beruházások volumene – mintegy tízéves, változó ütemű, de folyamatos növekedés után – 2006-ban az előzetes adatok szerint 2 százalékkal csökkent. Utoljára 2003-ban regisztráltak számottevő lassulást a beruházások dinamikájában (akkor 1 százalékos volt a növekedés), amit 2004-ben 9,1 százalékos fellendülés, majd 2005-ben 5 százalékos bővülés követett. 2000 és 2006 között összességében 28 százalékkal nőtt a beruházások volumene, a kiegyenlítettebb ütemben növekvő GDP-vel megegyező mértékben. Tavaly folyó áron 4,6 billió forintot fordítottak ilyen célra, ami a bruttó hazai termék 20 százalékaival volt egyenlő.

A *beruházások ágazati szerkezetében* három ágazatnak van kiemelkedő szerepe. A feldolgozóipar, a lakásépítéseket is felölelő ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás, valamint az útépítéseket is tartalmazó szállítás, raktározás, posta és távközlés ágazatok hagyományosan az összes beruházási teljesítmény mintegy kétharmadát képviselik. 2004-ben a még tartó lakásépítési konjunktúra, a megkezdődő közúthálózat-fejlesztési beruházások és a feldolgozóipar egyaránt hozzájárult az összes beruházás 9,1 százalékos bővüléséhez. 2005-ben a használatba vett lakások száma már csökkent, a feldolgozóipar fejlesztései stagnáltak, de nőtték a közúthálózat fejlesztésére fordított kiadások. Az állami finanszírozású beruházások így mérsékeltek a teljes beruházási dinamika (4,7 százalékos) lassulását. 2006-ban a feldolgozóipar és az ingatlanügyletek beruházásai csökkentek. A szállítási ágazatban pedig a fejlesztések reálértéke a korábbinál szerényebben emelkedett.

A *folyó fizetési mérleg hiánya* a 2001. évi mérséklődés után évről évre emelkedve 2004-ben – a 2000. évvel megegyező szintre – a GDP 8,4 százalékára nőtt, összege 6,9 milliárd euró volt. A hiány 2005-ben, majd 2006-ban is mérséklődött, és tavaly a GDP 5,8 százalékát tette ki. A folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulását 2003-tól a reálgazdasági tranzakciók mérlegének folyamatosan javuló, míg a jövedelem- és transzfermérleg romló egyenlege határozta meg.

A nem adóssággeneráló források 2002-ig tartó növekvő beáramlását 2003-ban nettó 11 milliárd eurós kiáramlás váltotta föl. 2004–2005-ben ismételten évi 3,3 milliárd eurót meghaladó beáramlás történt. 2006-ban a nem adóssággeneráló nettó források 0,5 milliárd eurós kiáramlást mutattak. Ezen belül a külföldiek magyarországi részesedés formájában megvalósuló tőkebefektetésének összege – beleértve az újrabefektetett jövedelmeket is – az egy évvel korábbinál 60 százalékkal kisebb, nettó 2,3 milliárd euró volt. A magyarok külföldre irányuló ilyen jellegű tőkebefektetései kismértékben, 5 százalékkal, 2,1 milliárd euróra emelkedtek. A tulajdonviszonyt megtestesítő portfólió-befektetések körében az előző évinél némileg nagyobb, 0,7 milliárd eurós kiáramlás történt.

Magyarország bruttó külföldi adósságállománya – a közvetlen tőkebefektetéseken belül elszámolt egyéb tőkével együtt – 2003 és 2006 között évi 20 százalék körüli mértékben emelkedett. Az utóbbi kétévi növekedés megközelítette a 27 milliárd eurót, ezzel 2006. december végén az adósságállomány 83,9 milliárd eurót, a GDP 94 százalékát kitevő összeget képviselt. A nemzetgazdaság nettó adósságállománya 2005-ben és 2006-ban emelkedett, összege 2006 végén 38,4 milliárd eurót, a GDP 43 százalékának megfelelő összeget képviselt. A nemzetgazdaság nem adósság jellegű tartozása (a közvetlen tőkebefektetések és a tulajdonviszonyt megtestesítő értékpapírok együttes nettó állománya) 2006 végén 55,5 milliárd euró volt. Egy évvel korábban a nem adósság jellegű tartozások állománya 50 milliárd euró volt. Az összes – adósság és nem adósság jellegű – külföldi tartozás 2006 végén 151 milliárd, a nettó külföldi tartozás 94 milliárd eurót képviselt. A GDP-hez viszonyított aránya – az egy

évvel azelőttihez képest 16 százalékponttal emelkedve – 2006 végén 105 százalék volt.

Az államháztartás – az EU egységes eredményszemléletű (ESA'95), a maastrichti kritériumban megfogalmazott előírással összhangban levő, a magánnyugdíj-pénztári befizetések hatásával nem módosított – egyenlege 2003-ban 7,2 százalékos GDP-arányos deficitet mutatott. Ez az arány 2006-ban 9,2 százalékra nőtt.

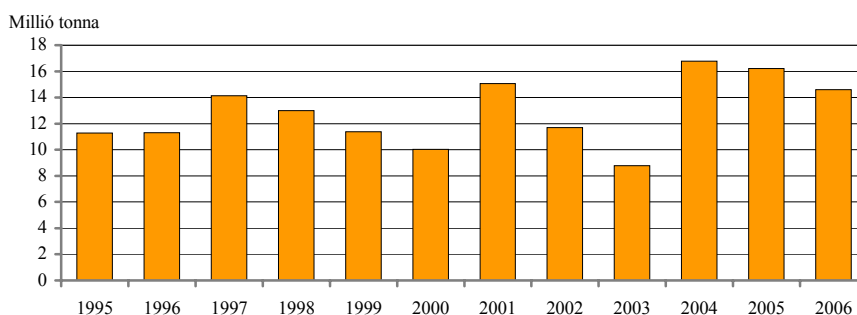
A hazai energiafelhasználás 2005-ben megnövekedett szintjét 2006-ban némi (0,2 százalékos) további növekedés követte. A felhasználás évenkénti hullámzása a bruttó hazai termék egységére jutó energiafelhasználás alakulásában is megmutatkozik, de az energiahatékonyság 2005-ig így is minden évben javult. 2005-ben a fajlagos energiafelhasználás nőtt. 2006-ban ugyanakkor az energiafelhasználás kismértékű emelkedése a gazdaság 3,9 százalékos növekedése mellett ment végbe, így a gazdaság energiaigényessége 3,6 százalékkal csökkent.

Az energiaigény fedezésére szolgáló forrásokon belül a behozatal aránya a 2000. évi 58 százalékról 2006-ban 67 százalékra nőtt. Az energiafüggőség (a nettó energiaimport és a bruttó felhasználás hányadosa) 2005-ben 65 százalékos volt, ami az EU-25-re jellemző értéknél közel 10 százalékponttal magasabb.

2006-ban a megújuló energiaforrások (víz- és szélenergiás villamos energia, tüziifa stb.) termelése 50 PJ volt, az összes hazai termelés több mint egytizede. Hazánkban az összes energiafelhasználáson belül a megújuló energia felhasználásának aránya 2004-ben az unió átlagának (6,3 százalék) valamivel több mint a fele.

A mezőgazdaság bruttó termelésének volumene a 2004. évi kiemelkedő (23 százalékos) növekedést követő két évben csökkent, 2005-ben 8,5 százalékkal, 2006-ban további 2,2 százalékkal. A visszaesés magas bázishoz képest történt, az utóbbi másfél évtized során a 2006. évinél nagyobb termelés mindössze három évben (1991-ben, valamint 2004 és 2005-ben) jellemezte a mezőgazdaságot. Az elmúlt három évben a változást alapvetően a gabonafélék hozama határozta meg, mely a 2004. évi rekordtermés után csökkent ugyan, de még így is magas szinten maradt.

5. ábra. Gabonatermelés

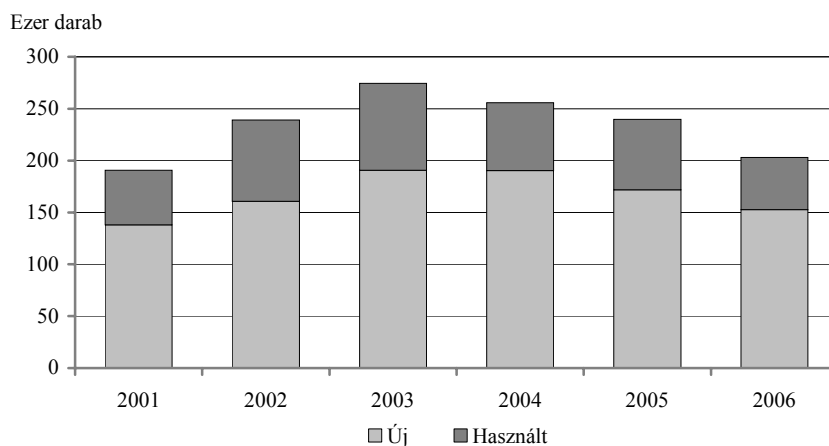
Az ezredforduló első éveiben tapasztalt lassú növekedés után az ipari termelés 2003 és 2005 között gyorsabb ütemben, mintegy 6–7 százalékkal bővült. Az ipari konjunktúrában a 2005. év második felében megkezdődött újabb élénkülés 2006-ban folytatódott. Ennek köszönhetően az év egészében magas ütemben emelkedett a kibocsátás, a 2006. évi termelésnövekedés 2000 óta először volt kétszámjegyű (10,1 százalék).

Az *építési piac* élénkülése az ezredforduló óta eltelt időszakban az építőipari termelés tartós növekedését eredményezte. A legdinamikusabb bővülés – 17–18 százalékos – a 2002-es és a 2005-ös esztendőben ment végbe. A 2006-os év enyhe csökkenést (1,6 százalék) hozott, az előző évi kiugró növekedés miatt azonban a termelés így is 14 százalékkal meghaladta a két évvel korábbit.

Az árutonna-kilométerben kifejezett *áruszállítási teljesítmény* előző évekre jellemző dinamikus növekedése 2006-ban is folytatódott, üteme a 2005. évihez hasonló, 14,1 százalékos volt. A teljesítmény emelkedésének mindkét évben fontos tényezője volt az átlagos szállítási távolság hosszabbodása, ez pedig az általában nagyobb távolságú nemzetközi fuvarok fokozódó jelentőségével függött össze.

A távolsági személyszállítás utaskilométer-teljesítménye folyamatosan nőtt, 2005-ben 2 százalékkal, 2006-ban 6 százalékkal haladta meg az előző évit. (Az átlagos utazási távolság emelkedett, ez pedig a légi forgalom növekvő szerepével függ össze. A budapesti ferihegyi repülőtér 2006 folyamán a világ különböző légitársaságainak összesen 127 ezer járatát fogadta, illetve indította, összesen 8,3 millió utassal. A járatok száma alig, az utasoké 4 százalékkal haladta meg a 2005. évit.

6. ábra. A Magyarországon első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsi száma

A helyi személyszállítás utasszáma stagnáló, majd csökkenő tendenciát mutat az évtized folyamán. Az év végén az ország személygépkocsi-állománya 3 millió darab

volt, 2 százalékkal több, mint egy évvel korábban. A 2006. év végi állomány a 2000. évi negyedével haladta meg. A személygépkocsik átlagos életkorának az évezred elején megindult mérséklődése ugyancsak folytatódott. 2006-ban 10,3 év volt az állomány átlagos életkora, szemben az előző évi 10,5 és a 2000–2001. évi 11,8 évvel.

2006-ban a *távközlési szektorban* folytatódott az előző években megfigyelt tendenciák. A vezetékestelefon-előfizetések száma csökkent, a telítettséghez közeledő mobilpiacot mérsékelt bővülés jellemezte, az internet-előfizetések között pedig tovább nőtt a szélessávúak aránya. Új szolgáltatások jelentek meg, illetve nyertek teret 2006-ban, köztük az IPTV, az internetes telefonálás (VoIP), mobiltelefonos fizetés, a telefon-előfizetés nélküli DSL-internetkapcsolatok.

A mobiltelefon-előfizetések száma az ezredforduló környékén emelkedett a legdinamikusabban, azóta a telítődő piacon a növekedési ütem fokozatosan csökkent. Tavaly 7 százalékkal bővült az előfizetői kör, csakúgy, mint 2005-ben, így az év végén közel 10 millió előfizetést tartottak nyilván.

Az internet-előfizetések számának emelkedése 2004–2005-ben kissé lassult a megelőző évekhez képest, tavaly azonban ismét gyors, 32 százalékos bővülés mutatkozott. Az előfizetések száma az év elején lépte át az egymilliót, év végén pedig már 1,3 millió előfizetést tartottak nyilván. A szélessávú kapcsolatok térnyerése folytatódott. Három év alatt az xDSL és a kábeltévés előfizetések száma egyaránt megötszöröződött (míg az összes előfizetés kétszeresére emelkedett). A lassúbb, modemes kapcsolatok 2002-ben még a teljes kör 73 százalékát lefedték, tavalyra azonban 5 százalékra csökkent a súlyuk. Különösen gyorsan fejlődik a vezeték nélküli előfizetések piaca, ami 2003 óta kilencszeresére nőtt, és az összes előfizetés 17 százalékát képviseli.

2006-ban Magyarországon a lakosság 42 százaléka használta rendszeresen az internetet (2005-ben 34 százalék). A használók köre két év alatt megkétszereződött, ennek köszönhetően jelentősen csökkent az uniós átlaggal szembeni különbség. Tavaly Magyarországon a háztartások 32 százaléka rendelkezett otthon internetkapcsolattal (ebből 22 százalék szélessávon), míg az EU-ban 51 százalékuk (szélessávon 32 százalék). Nem csökkent viszont hazánk lemaradása a vállalati szférában. Magyarországon a 10 fő feletti vállalkozások 80 százaléka használt internetet (gyakorlatilag ugyanannyi, mint egy évvel korábban), míg az EU-ban 93 százalékuk.

A kiskereskedelmi eladások volumene tavaly 4,1 százalékkal haladta meg az előző évi, ami a 2000. évi szint több mint 1,4-szeresét jelenti. Hat év alatt az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem 1,4-szeresre, a nem élelmiszertermékek kiskereskedelme közel 1,5-szeresre, vagyis csak kissé eltérő mértékben növelte értékességét. A két fő tevékenységcsoport időszakon belüli folyamatai viszont számottevő eltérést mutatnak.

Népesedési folyamatok a XX. század második felében, a XXI. század elején. Ötvenéves a *Demográfia* folyóirat

Az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos folyóirata, a *Demográfia* 2007-ben ötvenedik évfolyamába ért. A folyóirat 1958 óta a hazai népeségtudomány egyetlen szakfolyóirata, amely a magyarországi és a globális szintű demográfiai folyamatok bemutatását, elemzését tartja legfontosabb céljának, emellett a demográfiai tudomány módszertani újításait és a tudományág hazai és nemzetközi eredményeit, híreit juttatja el az olvasóhoz. Az ötvenedik születésnap tiszteletére a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet ünnepi konferenciát rendezett 2007. június 5-én, a Központi Statisztikai Hivatalban. A konferencia nem a folyóirat ötven évének bemutatására, hanem az elmúlt évtizedek legfontosabb népesedési folyamatainak elemzésére, értékelésére törekedett. Az előadások öt szekció keretében hangzottak el, egy szekció kivételével mindegyikben két előadást (egy külső szakértő és egy KSH NKI munkatárs révén) hallgathatott a szépszámu közönség.

A konferenciát *Bagó Eszter*, a KSH elnökhelyettese nyitotta meg. Beszédének vezérgondolata az volt, hogy a népesedési kérdések kulcsfontosságúak, ma az európai országokban és így Magyarországon is az elöregedés jelenti az egyik legnagyobb kihívást. A népeségtudománynak fel kell tárnia a mai társadalmak demográfiai jellemzőit, hogy a jövőnek alakítói lehessünk, hogy a demográfiai problémákat

megoldhassuk a következő évtizedekben. Mindez jelentős szellemi és anyagi ráfordítást igényel, ugyanakkor a kérdés kezelését össze kell egyeztetni más, szintén sürgető igények kielégítésével, a gazdasági versenyképesség megőrzésével, növelésével, a kisebb, olcsóbb állam megteremtésének problémájával.

A megnyitó után a konferencia első szekciója az együttélés, a család változó formáival és a házasodási szokások alakulásával foglalkozott. *Tóth Olga*, az MTA Szociológiai Kutatóintézet kutatója *Dupcsik Csabával*, az MTA Szociológiai Kutatóintézet kutatójával közösen folytatott kutatásaik eredményeit ismertette „Családok és formák. Ami változott és ami változatlan az elmúlt ötven év során” című előadásában. Az előadás a szociológus jellegzetes megközelítést tükrözte, nem a családformák vagy a házasodási szokások statisztikai elemzését vagy a magyar lakosság családdal kapcsolatos attitűdjeit bemutató kutatások összefoglalását nyújtotta, hanem a családformák változását kísérő „morális pánik” jelenségét elemezte, a változásokat jellemző nyelvi és fogalmi definiálatlanságról és a magyar társadalomban jelenlevő *familizmus* jelenségéről szólt. A változások azért járhatnak morális pánikkal, mert a család a magyar társadalomban még mindig alapvető társadalmi intézménynek számít, erős, bár megrendülő normativitás jellemzi. A változások, az együttélési formák pluralizálódása ezért az elfogadott értékekkel

szembeni változásnak tűnik, amelyet nagy publicitás, ellenséges érzület és a vélt veszélyek túldimenzionálása kísér. A családformák változása ugyanakkor nyelvi zavart is eredményez, nincsenek megfelelő fogalmaink a kialakuló változatosság leírására. A nyelvi zavar fogalmi zavar is egyben, miközben a családdal kapcsolatos normativitás erős maradt. A kettősség leírására az előadó a nemzetközi szakirodalomban is használatos familizmus kifejezést használja. A familizmus kettős értelmű szakkifejezés: részint ideológia, részint társadalmi állapot, mindkét értelemben használható a magyar társadalom családdal kapcsolatos attitűdjeinek elemzésénél. A familizmus mint ideológia szerint a család ideális társadalmi intézmény, ezt a magyar társadalomra alkalmazva úgy tűnik, annak családcentrikussága nem tud kibontakozni a kedvezőtlen külső körülmények folytán, és így anómia alakul ki. Ugyanakkor sok helyen – így a poszt szocialista országokban is – fennáll egy olyan társadalmi állapot, ahol az egyén és az állam között hiányoznak a közbülső, védelmet, biztonságot adó intézmények (civil társadalom, szakmai egyesületek, szomszédsági kapcsolatháló), ezt a szerepet a család tölti be. A familizmus minkét értelemben alkalmazható a magyar társadalomra, a családformák változását kísérő morális pánik és fogalmi zűrzavar jobban érthető e két megközelítési mód segítségével.

Pongrácz Tiborné, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos főmunkatársa „Párkapcsolati formák változó népszerűsége” c. előadásában a demográfus látószögével ismertette meg a hallgatóságot. Előadásának újszerűségét elsősorban a Népeségtudományi Kutatóintézet mintavételes „Életünk fordulópontjai” c. panelvizsgálata eredményeinek felhasználása biztosította. Bemutatta a házasságkötések és különösen az újraházasodások gyakoriságának drámai csökkenését, az együttélés

jelentős előretörését a kilencvenes évek folyamán. Ma a fiatal korcsoportokban jelentős a házasságon kívül együtt élők aránya, bár ez még mindig többnyire ún. próbaházasságot jelent, az egyéni életciklus egy szakaszát jellemzi, amit jellemzően házasságkötés követ. A közvélemény-kutatások szerint a házasság ma sem számít idejétmúlt intézménynek, bár ez a vélemény valamelyest népszerűbb lett, mint korábban. Ugyanakkor az együttélők több mint 40 százaléka ezt a véleményt vallja. A társadalom egyre toleránsabb az együttéléssel kapcsolatban (1991-ben 25 százalékos, 2000-ben már 70 százalékos volt az elfogadottsága), noha erős az a vélekedés, hogy ha gyermek születik, akkor törvényessé kell tenni a kapcsolatot. Az elsőprő többség (2004-ben 80 százalék) a házasság előtti együttélést, majd házasságkötést tartotta az ideális megoldásnak. A házasság és az élettársi kapcsolat megítélése, népszerűsége tehát egyértelműen változott az elmúlt két évtizedben, kérdés a jövő, a változó együttélési formák és a termékenység kapcsolata, amely az előadás szerint kevés optimizmusra ad okot.

A termékenységgel foglalkozó második szekció keretei között *Gál Róbert Iván*, a TÁRKI kutatója a *Gábor András*sal és *Kézdi Gáborral*, a TÁRKI kutatóival együtt végzett „Az intergenerációs transzferek termékenységi hatásai” kutatás eredményeiről számolt be. Az előadó a családtámogatások és a nyugdíjak termékenységi hatásait elemezve leszögezte, hogy a hagyományos társadalmakkal ellentétben a modern társadalmakban az intergenerációs transzferek láncolata szétszakadt, nincs összefüggés a nyugdíjak és a családtámogatások között. Az előadás tanulsága szerint a családtámogatások növekedése növeli a termékenységet, míg a nyugdíjrafordítások növelése a termékenységet visszafogó hatással jár. Az elmúlt évtizedekben pontosan ennek lehettünk tanúi, miközben a nyugdíjkiadások GDP-arányos növekedése igen erős volt, ezt messze

nem követte a családtámogatások növekedése, a termékenység pedig jelentékenyen csökkent. A nyugdíjrendszer ma sem veszi figyelembe a gyermekvállalást, és ennek termékenységcsökkentő hatása van. A kutatás során felállított modellek azt próbálják megvilágítani, hogy az intergenerációs transzferek összekapcsolása milyen hatásokkal járna, hogy mennyit kell ma befektetni az egyik támogatástípusba (a családtámogatásokba), hogy a másik (a nyugdíjrendszer) hosszú távon finanszírozhatóvá váljon.

Spéder Zsolt, a Népeségtudományi Kutatóintézet igazgatója „Gyermekvállalás – tendenciák és magyarázatok” címmel tartott előadást, amely a *Kapitány Balázssal*, az KSH NKI kutatójával közösen végzett kutatásainak eredményeit mutatta be. Az előadás első részében makroszinten vizsgálták a gyermekvállalás alakulását, majd az „Életünk fordulópontjai” panelvizsgálat adatai alapján próbálták választ adni arra a kérdésre, hogy individuális szinten milyen tényezők határozzák meg azt, hogy valakinek születik-e egy (vagy egy újabb) gyermeke. A makroelemzés nyilvánvalóvá tette, hogy az alacsony termékenység és a gyermekvállalás halasztása európai jelenség, de ebben erős helyi különbségek mutatkoznak. Magyarországon a termékenységi arányszám csökkenése nagyjából megállt az elmúlt években, de a gyermekvállalás halasztásának jelensége továbbra is tapasztalható, azaz nincs stabilitás a termékenység terén. Az első és a második gyermek megszületésének esélye is csökken (például 32 éves korban az 1973-as születési kohorszban 25 százalék a gyermektelenek aránya, erősen kérdéses, hogy lesz-e idejük szülni, lesz-e idejük egynél több gyermeket világra hozni). Nőni fog tehát a gyermektelenek és az egygyerekesek aránya, a halasztás továbbra is tapasztalható, és mindez már egy új reprodukciós startégiaként értelmezhető. A panelvizsgálat alapján 5 631 kérdezett (18–45

éves 2001–2002-ben) és 709 születés adatait elemezték többváltozós matematikai-statisztikai módszerrel (logisztikus regresszió). Az első gyermek vállalását a nőknél elsősorban a párkapcsolati helyzet, az iskolai végzettség, az anyagi helyzet, illetve a párkapcsolati és életkori ideál befolyásolta, míg a férfiaknál a párkapcsolati helyzet, a korcsoport, a szülővel való együttélés, az életkori ideál és a jövőhöz fűzött optimizmus bizonyult döntőnek. A további gyerekek vállalásával a nőknél az utolsó gyermekvállalástól eltelt idő, a gyermekszámideál, a párkapcsolattal való elégedettség, a nemi szerepekről vallott felfogás, a vallásosság, míg a férfiaknál az utolsó gyermekvállalástól eltelt idő, a jövedelmi helyzet, a nemi szerepekről vallott felfogás, a párkapcsolati ideál, a női szerepről vallott felfogás és a jövőhöz fűzött optimizmus mutatott szignifikáns összefüggést. A gyermekvállalást tehát nemeként eltérő tényezők befolyásolják, általában fontos a gyermekszámmal, a párkapcsolattal összefüggő tényezők, a vallásosság szerepe. A nőknél igen erős a párkapcsolati helyzet, a stabilitás és a családdal, a gyermekvállalás életkorával kapcsolatban vallott normák szerepe, az anyagi helyzet és jövő kilátásai inkább a férfiak tűnik fontosabbnak. Az eredmények (részben) támogatják az „individualizációs tézist” (párkapcsolati ideál, vallásosság szerepe a gyermekvállalásban).

A halandóság témakörében *Daróczy Etelka*, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet munkatársa tartotta az egyetlen előadást, amely az időskori halandóság kérdéseivel foglalkozott. Az előadó először összehasonlította a magyarországi időskori halandóságot néhány európai országgal, majd Magyarországon belül vizsgálta az idősök halandóságának területi és társadalmi különbségeit. Több elméleti és módszertani probléma tisztázása mellett az előadó arra kereste a választ, hogy idős korban megmaradnak-e vagy eltűnnek a középkorúak

halandóságára jellemző erős területi, nemek és társadalmi helyzet szerinti különbségek. Vajon a középkorúak halandóságának erős szelekciós hatása hogyan hat az időskori halandóságra? A rossz középkorú halandóságú, elmaradott megyékben vajon jobb-e az időskori halandóság, mint máshol? Az elemzés forrása a 2001-es népszámlálás és az 1999 és 2002 közötti népmozgalmi adatok voltak. Az elemzés rövidített (ötéves korcsoportok szerinti) halandósági táblák alapján számolta a 30 és 60 év közötti és a 60 éven felül várható élettartamot nemenként, megyénként és iskolai végzettség szerint. Az eredmények ellentétesek a várakozásokkal: 60 év felett a társadalmi különbségek szerinti halandósági differenciák nem csökkennek, sőt a különbségek általában nagyobbak, mint a 30 és 60 közötti korcsoport esetében. Ez a megállapítás igaz nemek, megyék és társadalmi helyzet szerint is. A férfiaknál mind a megyék szerinti, mind az iskolai végzettség szerinti differenciák erősebbek, mint a nők körében. Az iskolázottság emelkedésével ugyanakkor a területi különbségek csökkennek.

A belső vándorlás elmúlt évtizedekbeli alakulását *Dövényi Zoltán*, az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet igazgatóhelyettese foglalta össze. A belső vándorlásban az 1980-as évek második felében döntő változás állt be: intenzitása erőteljesen csökkent már a rendszerváltozás előtt. Az ideiglenes vándorlás is erősen csökkent, a korábbi nemi különbségek itt kiegyenlítődték. A rendszerváltozás után relatíve újra erősödött a belső migráció, de ez nem hasonlítható a korábbi nagyságrendekhez. A vándorlás területi mintája is átrendeződött: 1960-ig a szocialista iparfejlesztés és az alföldi népességfelesleg voltak a döntő tényezők, a vándorlók faluról városba tartottak, és az Alföld volt a fő kibocsátó terület. 1960 után is ez a tendencia folytatódott, bár csökkenő volumennel. 1970 után viszont növekedett a migrációs célterületek száma. 1990 után a város és

városkörnyék közötti vándorlás válik jelentősé, a városok vándorlási vesztesége, a falvak migrációs nyeresége 2000 körül kulminál, ezután a különbség csökken. Fő migrációs célpont a Budapest körüli gyűrű lesz, amely egy Pest megyénél tágabb kört jelent, valamint idesorolható a nyugati határszél is, a legfontosabb kibocsátó területek az észak-keleti régiók és a belső perifériák (Somogy, Tolna, Baranya, Dráva mente). A belső migráció változásai leírhatók az urbanizációs ciklus szakaszai szerint is. 1980-ig tartott az urbanizációs szakasz, a nagyarányú faluról városba vándorlással. Ma a szuburbanizációs szakaszt éljük, a városból az elővárosokba áramlás időszakát. 2000 után érezhető a dezurbanizáció jelensége is, sajátos magyar formában. A vándorlási nyereség nemcsak a szuburbánus övezetekben érezhető, hanem tágabban is, a középrétegek mellett a szegények is elhagyják a várost az alacsonyabb megélhetési költségek reményében, és kialakulnak társadalmilag erősen leszakadó, gettósodó körzetek. Ugyanakkor a reurbanizáció, a városokba való visszaköltözés is elindult, de csak nyomokban érzékelhető, a közeljövőben jelentős beruházások, a városi lakásállomány, infrastruktúra felújítása nélkül nem lehet jelentős. Főleg Budapest, de a többi város esetében is érezhető, hogy csak népesedési szuburbanizáció következett be, a kiköltözők továbbra is a városokban dolgoznak, és a szolgáltatások többségét is ott veszik igénybe. Az előadó megállapítása szerint ma országosan az ezer és 25 ezer fő közötti településkategóriában tapasztalható népességnövekedés, de ezt kizárólag a vándorlás hozza létre, egyébként minden településtípusra a természetes fogyás jellemző.

Tóth Pál Péter, a Népeségtudományi Kutatóintézet munkatársa a Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás kapcsán arra kereste a választ „A nemzetközi vándorlás 1990 előtt és után” c. előadásában, hogy az 1990-es rend-

szerváltozás felfogható-e cezúrának ezen a téren. Nézete szerint a nemzetközi vándorlásban nincs ilyen töréspont 1990-ben, inkább a folyamatosság szembetűnő a XX. század nagyobb részében. Az igazi választóvonalat Trianon jelentette, lényegében 1918 óta a bevándorlók zömét a környező országok magyarjai teszik ki, akik egyrészt viszonylag könnyen illeszkednek a be a magyarországi társadalomba, másrészt viszont hozzájárulnak az ország etnikai homogenizálódásához és a határon túli magyar közösségek létszámvesztéséhez. Ugyanakkor a kivándorlók számáról a rendszerváltozás után legfeljebb csak becslésekkel rendelkezünk, a nemzetközi vándorlás mérlegét sem lehet egyértelműen megvonni.

Kiss Tamás, az RMDSZ demográfus szakértője az erdélyi magyarság demográfiai jövőjét vázolta föl a közelmúltban végzett népesség-előreszámítás eredményeinek bemutatásával „Népesedési perspektívák. A magyar népesség előreszámítása Erdélyben” c. előadásában. Az erdélyi előreszámítás a 2002-es román népszámlálás községsoros adataiból indult ki, amelyek így tetszés szerint csoportosíthatók. A probléma megoldása itt nehezebb volt, mint egyébként, amikor egy nemzetállam demográfiai jövőjéről adnak előrejelzést. Egy etnikai csoport határait jóval nehezebb meghúzni, mint egy nemzetállamét, az utóbbi szilárd határokkal rendelkezik, a termékenység, halandóság és a nemzetközi vándorlás előrebecslésével pontos népességszámot lehet jósolni valamely jövőbeli időpontra. Az etnikai csoport határai sokkal képlékenyebbek, létszámát a demográfiai tényezők mellett az oda való belépés és még inkább az onnan való kilépés, a többségi etnikumhoz való asszimiláció befolyásolja. Ezért az előreszámítás során egy ún. intergenerációs asszimilációs tényezőt is figyelembe kellett venni, amely számol a vegyes házasságok gyakoriságával és a vegyes házasságokból született gyermekek identitásváltásá-

val (körülbelül egyharmadukat regisztrálták korábban magyarként). Az asszimilációs tényező a Székelyföldön nem jelentős, a népesség alakulását döntően a demográfiai tényezők határozzák meg, itt elsősorban az elvándorlás okozhat a jövőben népességfogyást, amelynek előrebecslése viszont a legnehezebb. Másról viszont erős az asszimilációs hatás, ez a demográfiai tényezők hatása mellett jelentős népességvesztést valószínűsít minden demográfiai forgatókönyv érvényesülése mellett.

A Magyarországra vonatkozó népesség-előreszámítások eredményeit *Hablicsek László*, a Népességtudományi Kutatóintézet igazgatóhelyettese ismertette. Az előadó a Népességtudományi Kutatóintézetben öt szinten végzett előreszámításokat: 1. országosan, 2. iskolázottság és 3. aktivitás szerint, 4. a roma és a bevándorló népességre vonatkozóan, valamint 5. a kárpát-medencei magyarság vonatkozásában. Mind a termékenység és átlagos szülési kor, mind a születéskor várható átlagos élettartam, mind a nemzetközi vándorlás egyenlege tekintetében három változattal élt az előreszámítás során (alapváltozat, fiatal és idős változat). Az alapváltozat alacsony és magas bevándorlási többlettel is elkészült. A különböző változatoknak megfelelően a teljes termékenységi arányszám 1,3 és 1,8, a szülési kor 29–33 éves kor, a férfi születéskor várható átlagos élettartam 75–85, a női 83–91 éves kor, a vándorlási többlet évi 5 és 25 ezer fő között lenne a következő évtizedekben. Az ország népességszáma ennek megfelelően az alapváltozatban 2050-ben 9 millió lenne, de a becslés 8,5 millió és 9,7 millió között mozog. A 65 éven felüliek aránya 30 százalék körül alakulhat, de a becslés szélső határai 25 százalék, illetve akár 35 százalék körül vannak. Egyszóval a népességfogyást a munkaképes korúak fogyása és növekvő öregedés kíséri, melynek negatív hatásait csak a család-, egészség- és migrációs politika terén kifejtett összehangolt erőfeszíté-

sekkel, valódi népességpolitika kialakításával lehet ellensúlyozni. Az átlagos születési kor emelkedni fog, a népességben belül további iskolázottsági expanzió lesz tapasztalható, a fiatalok megnyílnak az egyéni életcikluson belül. Ugyanakkor az átlagos élettartam növekedése szintén az egyes életszakaszok hosszának változásával jár majd: az egészségesen eltöltött és az aktív életszakasz hosszabbodni fog. Elkerülhetetlenül növekedni fog viszont a népességben belül a bevándoroltak aránya. Mivel az iskolázottsági expanzió folytatódik, nőni fog a munkába állás, családalapítás életkora, az idősök iskolai végzettsége lényegesen magasabb lesz, és ezzel növekedni fognak igényeik is az időskori ellátásban. Ahhoz, hogy a jóléti rendszer továbbra is fenntartható legyen a foglalkoztatottság terén a későbbi munkába állást ellensúlyoznia kell a nyugdíjkorhatár emelésének, a nők és férfiak közötti foglalkoztatottsági különbségek, valamint az iskolázottság szerinti aktivitási különbségek mérséklésének. A roma népesség előrebecslése 2021-ig készült el, itt nem a népszámlálás önbevalláson alapuló kategóriájáról van szó, hanem az ún. teljes, beso-

rolás szerinti etnikai csoportról. Létszámuk az országos átlaghoz képest továbbra is jóval magasabb, de csökkenő termékenység és rosszabb, de javuló halandóság mellett a mai körülbelül 550 ezerről 730–810 ezerre fog nőni, ami az ország lakosságának 7,5–8,5 százalékát fogja jelenteni 2021-ben. A húsz év alattiak aránya körükben akár a 20 százalékot is meghaladhatja, az országos átlagnál jóval fiatalabb népességről van szó. 2050-re, ha a demográfiai folyamatokat megfelelő népesedéspolitikai eszközökkel kedvező módon sikerülne is befolyásolni, akkor is jelentős integrációs feladatokat kell majd megoldani: a 9 millióból körülbelül 1 millió roma származású és 1 millió bevándorlóktól származó népesség fog élni az ország területén, miközben a kárpát-medencei magyarság létszáma csökkenni fog, az 1990-es 12,9 milliőről 2021-re mintegy 11,6 millióra.

Óri Péter

a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
tudományos főmunkatársa
E-mail: ori@demografia.hu

Területi egyenlőtlenségek. Beszámoló az MST Területi Statisztikai Szakosztályának konferenciájáról

Az MST Területi Statisztikai Szakosztálya „Területi egyenlőtlenségek” címmel szakmai konferenciát és tisztújító közgyűlést tartott 2007. június 6-án a Központi Statisztikai Hivatalban. *Sándor István*, a KSH Debreceni Igazgatóság igazgatója a szakosztály elnöke megnyitójában elmondta, hogy a konferencia témájának ötletét a „Területi egyenlőtlenségek a régióban” című készülő kiadvány adta.

A rendezvény lehetőséget nyújt külső kutatók bevonására is a munkába. Ezt követően *Szemes Mária* alelnökasszony, a KSH Veszprémi Igazgatóság igazgatója köszöntötte a résztvevőket.

Elsőként *Sára János*, az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium főosztályvezetője tartotta meg előadását „A területi különbségek mérséklését szolgáló állami intézkedé-

sek” címmel. A területfejlesztési politika fő feladatának nevezte az ország kiegyensúlyozott és fenntartható területi fejlődésének megteremtését, és a területi lemaradás mérséklését. Ezt szolgálja az Országos Területfejlesztési Kon koncepció, mely 2020-ig határoz meg hosszú távú célokat. A középtávú feladatok közül kiemelte a versenyképes budapesti metropolisz megteremtését, a régiókat dinamizáló fejlesztési pólusok megerősítését, és az országos jelentőségű térségek integrált fejlesztését (például a Balaton és a Tisza vidék).

Az előadó szövege továbbá az Új Magyarország Fejlesztési Terv regionális operatív programjairól és a viszonylag új tartalmú, az Európai Unió által támogatott határmenti és transznacionális együttműködési programokról.

A programok keretében a hazai decentralizált fejlesztési források felhasználására alapvetően pályázati rendszer keretében kerül sor. Valamennyi decentralizált forrás felhasználásáról a regionális fejlesztési tanácsok hoznak döntést. Támogatásprojekt vagy -projektcsomag a pályázatok megvalósítására igényelhető.

Az Országgyűlés hamarosan elfogadja a kistérségek kedvezményezettség szempontjából történő besorolásának új feltételrendszerét, mely alapja a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatását szolgáló támogatásnak. Komplex mutatórendszerbe öt mutatócsoportból áll (gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, szociális és foglalkoztatási). Az új rendszerben 25 helyett 40 százalékban jelennek meg a társadalmi és a szociális szempontok, és 75 helyett 60 százalékra csökken a gazdasági, az infrastrukturális, valamint a foglalkoztatási szempontok súlya.

2004-től, illetve 2007-től jelentősen nőtt az európai uniós források aránya a hazai támogatási rendszeren belül, és bővült az uniós forrásból támogatható fejlesztési célok köre. Sára János hangsúlyozta, hogy a tisztán hazai fej-

lesztési eszközöket azon célterületekre indokolt összpontosítani, amelyeket az Unió nem támogat. A programok megvalósításának nyomán követése érdekében kialakítottak egy egységes monitoring rendszert.

Az előadó végül a nemzeti fejlesztéspolitikában erősödő városi dimenzióra hívta fel a hallgatóság figyelmét. A városokban él az Unió lakosságának közel 80 százaléka, Magyarországon pedig több mint 67 százaléka. Ennek ellenére a területfejlesztésnek a kistérségekkel, a falvakkal és a tanyákkal is foglalkoznia kell. Magyarországnak együttműködő, kiegyensúlyozott településhálózatra van szüksége. Ennek érdekében dolgozzák ki az országos településhálózat-fejlesztési koncepciót.

Szirmai Viktória, az MTA doktora, az MTA Szociológiai Kutatóintézet kutatója és *Szépvölgyi Ákos* PhD-hallgató, az MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Közép-dunántúli Kutatócsoportjának tudományos segédmunkatársa a „Nagyvárosi térségek térbeli, társadalmi egyenlőtlenségei” című előadása a „Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok – Az európai versenyképesség növelésének tényezői” című NKFP (5/083/2004) kutatás eredményei alapján arra kereste a választ, hogy mi a kapcsolat a nagyvárosi tér stratégiai jelentősége és versenyképessége, valamint a nagyvárosi tér társadalmi egyenlőtlenségei között. Az előadás kiindulópontja az volt, hogy a gazdasági verseny és a globalizáció hatására erősödtek a városcentrumok és a környékek, a belső övezetek történeti, társadalmi egyenlőtlenségei, s ez akadályozza a gazdasági versenyképességet is.

Az előadás első része áttekintette az európai fő városfejlesztési és társadalomszerkezeti változási folyamatokat és ezek következményeit. Ebben a részben felhívta a figyelmet a világ-gazdaság földrajzi koncentrációja mellett az európai gazdasági és társadalmi folyamatok városi

koncentrációjára, illetve a kelet-közép-európai nagyvárosi fejlődés felgyorsulására, valamint az ehhez kapcsolódó egyenlőtlenségek növekedésére. Az előadók továbbá kiemelték az éles regionális egyenlőtlenségek meglétét, különösen a metropoliszok és a válságban levő ipari városok, kisebb városok, hanyatló vidéki térségek, központi régiók és egyéb régiók között.

Az előadás második része az NKFP-projekt eredményeire (elsősorban a területi egyenlőtlenségek statisztikai adatok segítségével történő értékelésére és a területi társadalmi egyenlőtlenségek reprezentatív lakossági kérdőíves vizsgálatának eredményeire) támaszkodva mutatta be a magyar várostérségek térbeli társadalmi egyenlőtlenségeinek jellemzőit. Legfontosabb megállapítása, hogy a várostérségi térbeli társadalmi szerkezet közelít a nyugat-európai modellhez. A magyar modell jellemzője a területi egyenlőtlenségek növekedése és az agglomerációs folyamat közötti egyértelmű összefüggés, a magasabb társadalmi státuszúak nagyvárosi koncentrációja, amellyel párhuzamosan városkörnyéki jelenlétük is számottevő. E sajátosság egy kettős struktúrájú centrum–periféria modellt, illetve térbeli társadalmi hierarchiát rajzol ki. Az egyik struktúra a hagyományosnak nevezett, magas státuszú centrum, és az alacsony státuszú periféria modell, a másik pedig az alacsony státuszú centrum, és a magas státuszú „periféria” modellje.

Nemes Nagy József, az MTA doktora, dékánhelyettes, az ELTE Regionális Földrajzi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára „Hazai egyenlőtlenségi trendek nemzetközi tükrében” című előadásából a hallgatóság megtudhatta, hogy ha a világ népességének eloszlását a jövedelemszint szerint vesszük szemügyre, hazánk (és a környező országok) „atipikusak”, vagyis a világ népességének nagy többsége vagy nálunk jóval szegényebb vagy jóval gazdagabb térségekben él. A regio-

nális tagoltság szempontjából az ország jellemzően átmeneti helyzetben van, az elmúlt másfél évtized folyamán magasra nőtt fejlettségi tagoltság (amelynek magja a fejlettebb főváros – elmaradottabb vidék), mára megmerevedett. Kérdés, vajon milyen hatásokra indulhat meg egy kiegyenlítődési folyamat, vagy marad az a fejlődési forgatókönyv, hogy az ország ugyan „átlagmutatóit” tekintve felzárkózik Európa fejlett térségeihez, de mindez egy nagyon erős társadalmi és területi egyenlőtlenség növekedésével párhuzamosan történik. Az előadás az említett lehetőségeket széleskörű nemzetközi területi statisztikai információk elemzésével igazolta, vetítette előre.

Novák Géza és Papdi Ákos, a KSH Debreceni Igazgatóság tanácsosainak tanulmánya „Gazdasági egyenlőtlenségek a kibővült Európai Unióban” címmel az Európai Unió területén az országok és a régiók között meglévő egyenlőtlenségeket érzékeltette a leggyakrabban használt gazdasági mutatók segítségével. Bemutatták, hogy a 2004-es és a 2007-es bővítéssel minden korábbinál nagyobbra nőttek a területi egyenlőtlenségek az EU-ban. A különbségek közösségi szintű mérsékelt csökkenése az új tagállamok esetében a belső differenciák növekedésével járt együtt az utóbbi években. Előadásuk végén kiemelték, hogy az EU regionális és kohéziós politikája jelentős pénzeszközöket biztosít a területi különbségek csökkentésére, melyekkel az új tagországoknak élniük kell.

Bálint Lajos, a KSH Pécsi Igazgatóság tanácsosa tanulmánya a középkorú népesség halandósági viszonyait taglalta 1980 és 2005 között a jelenleg érvényes hazai kistérségi lehatárolás szerint. A vizsgált időszak több szakaszra bontható. A nyolcvanas években a területi különbségek mérsékeltnek bizonyultak. A transformációs válság hatására azonban addig soha nem látott különbségek alakultak ki. A mortalitási krízis lezárulásával a területi különbsé-

gek is mérséklődtek. Néhány év javuló tendenciája után a kilencvenes évek végétől újra területi polarizálódás vette kezdetét, dacára annak, hogy a 30-64 éves népesség életkilátásai érdemben javultak ugyanezen időszak alatt. A területi egyenlőtlenségek növekedését a kistérségi standardizált halandósági ráták relatív szórása és a területi autokorreláció nagyságának növekedése is alátámasztja.

Az előadásokat követő kérdések között elsőként Novák Zoltán utalt a városossá nyilvánítás problémáira. Mikor tudunk objektív mércét felállítani? tette fel a költőinek szánt kérdést. Sára János válaszában a megoldást a városok egyes szintjeinek megkülönböztetésében látta. Szirmai Viktória problémaként vetette fel, hogy alig állnak rendelkezésünkre várostérségi adatok. Nemes-Nagy József szerint ez nem tudományos, hanem politikai kérdés. *Faluvégi Albert*, a KSH statisztikai tanácsadója felvetet-

te, hogy az Urban-Audit eredményeit fel lehetne használni a kutatásokhoz. *Szűcs Anna*, a KSH Szegedi Igazgatóság osztályvezetője a „Területi egyenlőtlenségek a régióban” c. kiadvány munkacsoportjának vezetője a kiadvánnyal kapcsolatban felmerült problémákról beszélt.

Végh Zoltán alelnök, a KSH Szegedi Igazgatóság igazgatója zárszavában kiemelte az elemző munka fontosságát, hiszen az nagy hozzáadott értéket képvisel, és lehetővé teszi, hogy ne csak egyszerűen adatokat közöljön a Hivatal. A fiatal munkatársak felkészültsége optimizmusra ad okot abban a tekintetben is, hogy továbbviszik *Kovács Tibor* életművét, mondta.

Kormos Zoltán

a KSH tanácsosa

E-mail: zoltan.kormos@ksh.hu

Hírek, események

Címadományozás. *Dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, kiemelkedő szakmai munkájuk elismeréseként 2007. július 1-jei hatállyal: *Barócsiné Paulin Máriának* a Vállalkozás-statisztikai főosztály vezető-főtanácsosának; *Édes Mariannának*, a Vállalkozás-statisztikai főosztály vezető-főtanácsosának; *Horváth Lajosnak* a Vállalkozás-statisztikai főosztály vezető-tanácsosának; valamint *Mikó Ildikónak* a Vállalkozás-statisztikai főosztály főtanácsosának *szakmai tanácsadói* címet adományozott.

Elnöki dicséret. *Dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Bány Anitát*, a Külkereskedelem-statisztikai főosztály Szolgáltatás-külkereskedelmi osztály osztályvezetőjét a szolgáltatás külkereskedelmi

statisztikai rendszer kialakításáért, a kompetenciaközponti működés megszervezéséért; *Biacsi Józsefnét*, a Szegedi Igazgatóság igazgató-helyettesét, a Szervezési és minőségellenőrzési osztály osztályvezetőjét a stratégiai fejlesztési terv végrehajtása érdekében végzett munkájáért; *Hegyi Csabát*, a Vállalkozás-statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesét, az Ipari adatgyűjtő osztály osztályvezetőjét a kompetenciaközponti átszervezés gyakorlati megvalósításában végzett munkájáért; *Mészáros Árpádot*, az Igazgatási és nemzetközi főosztály főosztályvezetőjét a Gyakorlati Kódexhez kapcsolódó átvilágítás megszervezésében végzett munkájáért; valamint *Tóth Szabolcsot*, a Gazdálkodási főosztály Költségvetési osztály osztályvezetőjét az új típusú költségvetési tervezés bevezetése és

megvalósítása érdekében végzett munkájáért *elnöki dicséretben* részesítette.

ENSZ- és OECD-konferenciák. A nemzeti statisztikai hivatalok vezetői részére szervezett két konferenciát 2007. július 11. és 14. között tartották Genfben. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága Európai Statisztikusok Értekezletének kiemelt témái a hatékonyság és a termelékenység növelése a statisztikai hivatalokban, valamint a tökéletesítésének tradicionális alkalmazásain kívüli lehetőségei voltak. A plenáris ülésen a résztvevők 50 országot és 18 nemzetközi szervezetet képviseltek. A konferencia elnöki tisztét az Egyesült Államok, alelnöki posztjait pedig Ausztrália, Olaszország, Lettország, Oroszország és Szlovénia képviselői töltötték be. A konferencia fő témáin belül az előadások első csoportja a statisztikai programok hatékonyságával foglalkozott. Az előadások második csoportja a statisztikai hivatalok hatékonyságát mutatta be. A Központi Statisztikai Hivatalnak lehetősége volt, hogy ebben a csoportban ismertesse a hivatal programtervezési gyakorlatát, valamint a tervezett teljesítménymérési rendszerét. A konferencián a szakértők a nemzetközi statisztikai munka koordinációjával kapcsolatos kérdéseket is megvitattak. A résztvevők megválasztották az új vezetőséget, melynek elnöke Finnország képviselője, alelnöki posztjait pedig az Egyesült Államok, Ausztrália, Ausztria, Brazília, Lettország, Németország és Oroszország képviselői töltik be.

Az OECD-konferencia napirendjén a kiemelt témák a tájékoztatási tevékenység, a mikroadatokhoz való hozzáférés, a külkereskedelmi statisztika minőségi felülvizsgálata, a társadalmi fejlődés mérése, az SDMX-fejlesztések és a nemzeti számlák rendszerének felülvizsgálata, valamint az OECD és más nemzetközi szervezetek közötti kapcsolatok voltak. A tanácskozáson 27 ország és 12 nem-

zetközi szervezet képviseltette magát. Az üléseken a Központi Statisztikai Hivatal képviselőjében *dr. Pukli Péter* elnök és *Mag Kornélia* osztályvezető vettek részt.

XIV. Nemzetközi IIOA konferencia. A Nemzetközi Input Output Társaság (International Input-Output Association – IIOA) 2007. július 2. és 6. között rendezte meg XIV. konferenciáját Isztambulban. A Társaság két évente rendez világkonferenciát. Az idei konferencia plenáris ülésén hét vitaindító előadás és a 6 (esetenként 7) párhuzamos szekció keretében száznál is több prezentáció hangzott el. A plenáris előadások nagyrészt az ÁKM-alapú elemzésekkel, illetve a hagyományos ÁKM-felhasználási területek kiterjesztésével (regionális elemzések, világmodellek, környezeti hatások, életciklus-elemzések) foglalkoztak. A konferencia fontosabb témakörei a következők voltak: a fenntartható fejlődés, az energia- és gazdasági szerkezet, a globális világmodellek, a tudományos kutatás és fejlesztés jelentősége, a regionális elemzések, az árelemzések, a társadalmi elszámolási mátrix, valamint a forrás- és felhasználás-táblák. A tanácskozáson *Ligeti Csák*, a KSH főosztályvezetője és *Liv Simpson*, a Norvég Statisztikai Hivatal ny. munkatársa „Forrás- és felhasználás-táblák” címmel 8 részből és 24 előadásból álló szekciósorozatot szerveztek. Az előadások a forrás- és felhasználás-táblák összeállítására, nemzeti számlákba történő integrálására, a változatlan áras számítás problémáira, valamint a szimmetrikus ÁKM-táblák készítésére összpontosítottak. A szekciósorozatban hangzott el *Forgon Mária*, a KSH főosztályvezető-helyettesének (Ligeti Csákkal közösen készített) előadása is, melynek témája a forrás- és felhasználás-táblák nemzeti számlákba integrálásának hazai tapasztalata volt. A konferencián, az elméleti és matematikai-közgazdasági modellezési kérdések mellett, idén is helyet

kaptak az ÁKM összeállítására és statisztikai háttérre vonatkozó témák, közöttük az EU-módszertani előírások is, továbbá az egyes országok módszertani fejlesztéseit ismertető előadások.

Az Eurostat Külkereskedelem-statisztikai Bizottsága 2007. június 13. és 14. között tartotta ülését. A tanácskozás résztvevői az Eurostat és a tagországok rendszeres együttműködésével kapcsolatos problémák és elvárások tisztázásával, a külkereskedelem-statisztikai jogszabályok változtatásának jelen kérdéseivel, valamint az Intrastat egyszerűsítési program megvalósításával kapcsolatos Külkereskedelmi Bizottsági álláspont formálásával foglalkoztak. Az ülésen a további ezzel kapcsolatos szervezési, együttműködési megoldások kérdéseiről tanácskoztak a szakemberek. A megbeszélésen *Kelecsényiné Gáspár Katalin*, a KSH főosztályvezetője képviselte a Hivatalt.

Közlegő DGNIS-tanácskozás. 2007. szeptember 20. és 21. között a Központi Statisztikai Hivatal szervezésében Budapesten kerül sor az európai statisztikai hivatalok elnökeinek 93. szakmai konferenciájára (DGINS – Conférence des Directeurs Généraux des Instituts Nationaux de la Statistique). A rendezvény fő témája: „Az Európai statisztikai rendszer válasza a globalizációra – elegendő-e az, amit tesszünk?”. E gondolat jegyében a konferencia a gazdaságra, a társadalomra és a környezetre egyaránt kiterjedő globalizációs folyamat statisztikai mérésének, követésének kérdéseit vitatja meg. A rendezvény célja, hogy a széles körű felhasználói igények kielégítése érdekében tisztázza e területen a statisztika további tennivalóit, megegyezést teremtsen az Európai Statisztikai Rendszeren belül a további fejlesztési feladatok meghatározásában. A

DGINS-konferencián részt vesz *Hervé Carré* úr, az Eurostat főigazgatója és az intézmény több magas rangú vezetője, az Európai Unió tagállamai, a tagjelölt és más európai országok statisztikai hivatalainak elnökei és vezető szakértői, valamint több nemzetközi szervezet vezető képviselője. A konferencia részletes programja (angol nyelven) megtalálható a www.ksh.hu/dgins honlapon. A tanácskozást megelőző napon, 2007. szeptember 19-én, szintén Budapest ad otthont a 63. SPC (– Statistical Programme Committee, az Európai Bizottság mellett működő Statisztikai Programbizottság) ülésnek. A konferenciák munkájáról, eredményeiről a *Statisztikai Szemle* a későbbiekben részletes beszámolót közöl.

Az MST Statisztikai Oktatási Szakosztálya 2007. június 21-én tartotta szakmai ülését a Budapesti Gazdasági Főiskola Felnőttképzési Központjában. A megbeszélésen *Horváth Zsolt*, a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatója: „A rangsorkészítés módszertani buktatói” címmel tartott vitaindító előadás a hazai felsőoktatási intézmények rangsorolásáról. Az ülésen *Töröcsvári Zsoltot*, a Károly Róbert Főiskola docensét a vezetőség új tagjává választották.

Halálozás. 2007. július 21-én hosszú betegség után, életének 82. évében elhunyt *Cseh-Szombathy László*, a Központi Statisztikai Hivatal egykori vezető munkatársa. A szociológus, egyetemi professzor 1975-től dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének munkatársaként, 1983 és 1988 között igazgatóként, 1988-tól pedig nyugdíjas igazgatóként vezette az intézetet. A Magyar Tudományos Akadémia 2001-ben választotta tagjává.

Sajtótájékoztató. A Népesedési Világnap alkalmából 2007. július 10-én, a KSH Keleti

Károly-termében a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete sajtótájékoztatót rendezett.

Számítások szerint kerekén húsz éve érte el a Föld lakóinak száma az 5 milliárdot, ezért 1990-ben az ENSZ július 11-ét Népesedési Világnappá nyilvánította. A KSH NKI tudományos főmunkatársai ebből az alkalomból demográfiai kérdéseket ismertettek. *Pongrácz Tiborné* „A világ termékenységének változása” címmel tartott előadást, *Őri Péter* pedig a termékenység jelenlegi kérdéseit tekintette át a hagyományos világban.

A Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület (MKE) 2007 tavaszán azzal a céllal alakult meg, hogy elősegítse a magyar közgazdasági kutatásokat, és a kutatási eredmények megvitatását. Az Egyesület az elméleti és alkalmazott közgazdasági témák szakmai vitája során törekszik a korszerű közgazdaságtudomány szemléletének és értékeinek közvetítésére, a gondolatok és érvek szabad kifejtésére. Főbb tevékenységei közé tartozik, hogy éves rendszerességgel, a kutatók széles körének részvételével tudományos konferenciát szervez; az előadók itt bemutathatják értékes

új eredményeiket, s rendszeres lehetőség nyílik a szakmai és személyes kapcsolatok kiépítésére, ápolására is. Olyan honlapot üzemeltet, amely hasznos információkkal segíti a magyar közgazdászokat, és megkönnyíti a kommunikációt a mindennapokban is (ideiglenes honlap: www.kozgazdasagtudomanyi.blog.hu). Elektronikus hírlevélben tájékoztatja tagjait a várható előadásokról, szemináriumokról, tudományos konferenciákról és kiadványokról, valamint álláslehetőségekről. Az Egyesület gondot fordít arra, hogy a fiatal kutatóknak teret adjon eredményeik bemutatására és megvitatására. További célja, hogy segítségével a külföldön tanuló és dolgozó magyar közgazdászok szakmai kapcsolatot tartsanak hazai kollégáikkal, a hazai kutatók pedig ösztönzést és támogatást kapjanak ahhoz, hogy nemzetközi mércével mérve is értékes eredményeket érjenek el. Az egyesületnek bárki tagja lehet, aki írásos jelentkezésében elfogadja az Egyesület alapszabályát és az éves tagdíjat befizeti. Az egyesület elnöke *Gács János* az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos főmunkatársa, titkára *Muraközy Balázs*, az MTA KTI tudományos segédmunkatársa.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute–ISI) fontosabb konferenciaajánlatai

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar> honlapon.)

Mikulov. Csehország. 2007. augusztus 16–20.

A Nemzetközi Environmetrikai Társaság (International Environmetrics Society – TIES) 18. éves találkozója. A Nemzetközi Statisztikai Intézet lisszaboni kétévenkénti konferenciájához csatlakozó rendezvény. (TIES 2007, 18th annual meeting of the International Environmetrics Society. Satellite Meeting to the ISI Biennial Session in Lisboa, Portugal.)

Információ: *Ivana Horová*
E-mail: horova@math.muni.cz
Honlap: <http://www.math.muni.cz/ties2007>

Lisszabon. Portugália. 2007. augusztus 22–29.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet 56. kétévenkénti konferenciája különböző statisztikai szervezetek részvételével. (International Statistical Institute, 56th Biennial Session: Includes meetings of the Bernoulli Society, the Interna-

tional Association for Statistical Computing, the International Association of Survey Statisticians, the International Association for Official Statistics, the International Association for Statistical Education, the International Society for Business and Industrial Statistics, the Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics.)

Információ: ISI Permanent Office, 428 Prinses Beatrixlaan, P.O. Box 950, 2270 AZ Voorburg, The Netherlands.

Telefon: +31-70-3375737

Fax: +31-70-3860025 E-mail: isi@cbs.nl

Honlap: <http://www.isi2007.com.pt/>

Aveiro. Portugália. 2007. augusztus 30.-tól szeptember 1.-ig.

A Nemzetközi Számítástechnikai Statisztikai Társaság (International Association for Statistical Computing – IASC) nemzetközi konferenciát szervez az adatbányászat, a tanulás és a tudás extrahálásának statisztikájáról a Nemzetközi Statisztikai Intézet lisszaboni két-évenkénti konferenciájához csatlakozó rendezvényként. (The IASC is organising an International Conference on Statistics for Data Mining, Learning and Knowledge Extraction, as a Satellite Conference to the ISI Biennial Session in Lisboa, Portugal.)

Honlap: <http://www.mat.ua.pt/iasc07/>

Southampton. Egyesült Királyság. 2007. augusztus 31-től szeptember 2-ig.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet, a Min-tavéiteli Statisztikusok Nemzetközi Egyesülete (International Association of Survey Statisticians – IASS) és a Hivatalos Statisztikával Foglalkozók Nemzetközi Szövetsége (International Association for Official Statistics – IAOS) „Innovatív módszerek cenzusokhoz az Új Milleniumban címmel” a Nemzetközi Statisztikai Intézet lisszaboni két-évenkénti konferenciájához csatlakozó rendezvényt szervez.

(ISI, IASS and IAOS are planning a Satellite Meeting to the ISI Biennial Session in Lisboa, Portugal, called „Innovative Methodologies for Censuses in the New Millennium”.)

E-mail: censusmeet@s3ri.soton.ac.uk

Honlap: <http://www.s3ri.soton.ac.uk/isi2007/>

Ribno (Bled). Szlovénia. 2007. szeptember 23–26.

Alkalmazott Statisztika 2007. című konferencia. (Applied Statistics 2007.)

Információ: *Andrej Blejec*

Telefon: +386 1 423-33-88

Fax: +386 1 257-33-90

E-mail: info.AS@nib.si

Honlap: <http://ablejec.nib.si/AS2007>

Folyóiratszemele

Nivorozhkin, A. – Nivorozhkin, E.:

Segíti-e az államilag támogatott szakmai képzési program a munkanélküliek elhelyezkedését?

(Do government sponsored vocational training programmes help the unemployed find jobs? Evidence from Russia.) – *Applied Economics Letters*. 2007. 1–3. sz. 5–10. old.

A cikk adalék ahhoz a kevés munkaügyi szakirodalomhoz, amely az aktív munkaerőpiaci politikák (Activ Labor Market Programmes – ALMP) hatását tanulmányozza az Orosz Köztársaságban.

Az ALMP hasznát igen gyakran megkérdőjelezik többek között a politikusok, a munkaadók, sőt még maguk a munkát keresők is. Ez, és a szűkös költségvetés teszik szükségessé a munkaerőpiaci program teljes körű vizsgálatát és értékelését. Az ALMP átvizsgálása megszokott gyakorlattá vált a közép- és kelet-európai, átmeneti gazdasággal rendelkező országokban. Oroszországban még nem értékelték a programot. A tanulmány megpróbálja ezt a hiányosságot pótolni. Mivel az országos adatbázis hozzáférhetetlen volt, így a tanulmány szerzői a Rostov-on-Doni (Rostov-on-Don a Dél-Orosz Közigazgatási kerület központja) Nyilvános Foglalkoztatási Iroda közgazdasági adatait használták fel. Ezeket kombinálták olyan véletlenszerűen kiválasztott munkanélküliek adataival, akiket nyomon követtek munkaügyi tekintetben, azután is, hogy

elhagyták az Állami Foglalkoztatási Hivatalt (Public Employment Office – PEO). A hajlandósági mutató (propensity score) alapuló párosítási módszer segítségével összehasonlították a programban részt vevők foglalkoztatási esélyeit egy olyan kontrollcsoporttal, amelynek tagjai nem vettek részt a képzésben.

A cikk második része bemutatja az adatgyűjtés módszerét, a minta kiválasztását, a harmadik fejezetben közlik az eredményeket, a negyedikben pedig a következtetésekről olvashatunk.

Mivel a szóban forgó képzési programban való részvétel előfeltétele a PEO-nál történő regisztráció, így az elsődleges adatok ebből a nyilvántartásból származnak. Végrehajtottak egy utólagos ellenőrzést, aminek segítségével felmérték, hogy milyen a foglalkoztatási státusa a kiválasztott egyéneknek a PEO elhagyása után. A vizsgált mintát abból a 2000 személyből választották ki véletlenszerűen, akik 2000-ben regisztrálták magukat a PEO-nál. Az előbb említett utólagos ellenőrzést 2002 szeptemberétől végezték. A teljes körű felmérés válaszadási rátája 77,3 százalék volt, ami közel azonos a programban résztvevők, és a nem-résztvevők válaszadási arányával. A végső minta 1547 személyt foglalt magába. A képzésben 406 személy vett részt, ezek közül 152 szakmunkás, 254 pedig szellemi képzést szerzett. A tanulmány csak a szakmai képzési program foglalkoztatásra gyakorolt hatására összpontosított, ezért az ALMP más tréningjeiben résztvevő egyének nem kerültek a mintá-

Megjegyzés. A Folyóiratszemelet a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltára (Rettich Béla) állítja össze.

ba, így kimaradtak a közalkalmazottak és a pályakezdő támogatásban részesülők is. Az utólagos ellenőrzés felmérte a képzési program rövid és hosszú távú hatását. Egyrészt vizsgálták, hogy a tagok találtak-e munkát közvetlenül a PEO elhagyása után, másrészt kíváncsiak voltak arra, hogy egy évvel a PEO után még munkaviszonyban álltak-e.

A tanulmány szerint a programban részt vevők általában nagyobb valószínűséggel találtak munkát, mint azok, akik nem voltak részesei a képzésnek. Utóbbiak közül 85 százaléka állt munkába, míg a szakmunkásképzést elvégzők közül 94 százaléknak, a szellemi képzésben részt vevők 88 százalékanak sikerült elhelyezkednie. Azonban 12 hónappal a PEO elhagyása után a foglalkoztatottsági arány minden csoportban csökkent. A nemrésztvevőknek 80 százaléka, a szakmunkás képzettségűeknek 82 százaléka, míg a szellemi végzettségűeknek csak 79 százaléka állt alkalmazásban.

A szerzők a tapasztalati minta becslésére a propensity score (hajlandósági mutató) módszerét alkalmazták. Ezt a módszert *Rosenbaum* és *Rubin* vezette be (1983, 1984). A propensity score nem más, mint a programban való részvétel megfigyelhető ismérvek alapján történt becslés valószínűsége. Az elmúlt években igen sokan, és igen nagy figyelmet fordítottak a párosítási módszerekre, többek között *Heckman* (1997, 1999) *Dehejia* és *Wahba* (1999), *Lechner* (2002), valamint *Smith* és *Todd* (2004). *Dehejia* és *Wahba* becslési módszerét alkalmazva a cikk írói olyan változókat vettek fel, ami az egyén demográfiai és képzettségi adatait tükrözi, valamint bemutatja az alkalmazási előzményeket (munkatapasztalat). A változókat és a hozzá rendelt pontértékeket táblázatban közlik. A változókhoz rendelt pontok kiértékeléséhez szintén *Dehejia* és *Wahba* algoritmusát használták, mely algoritmus lépései a következők.

1. Viszonylag egyszerű logitspecifikáció alapján a propensity score becslése.

2. Az adatok rendezése a becslés propensity score alapján.

3. Megvizsgálni, hogy a megfigyelhető változók (X) azonos eloszlásúak-e az egyes intervallumokon belül a kezelt és a kontrollcsoportban.

4. Ha azonos eloszlásúak, az eredmények összehasonlíthatóak, és a hatás becslése elvégezhető (kondicionálva a propensity score-ra, és átlagosan is).

5. Ha nem azonosak, két dolgot lehet tenni: finomítani az intervallumbeosztást, és flexibilisebbé tenni az első lépés logitspecifikációját. Ezeket addig kell módosítani, amíg azonos eloszláshoz nem jutunk. Akkor elvégezhető a hatás becslése (lásd az előző lépést).

Az értékelés eredményét táblázatban foglалhatók össze. Ennek alapján elmondható, hogy azok a személyek, akik szakmunkás szakképesítést szereztek, nagyobb valószínűséggel találtak munkát, mint azok, akik kimaradtak ebből a képzésből. Azonban hosszú távon nem mutatható ki jelentős hatás. A szellemi képzésben részt vevők esetében a következmény negatív eredményt mutat, bár ez statisztikailag nem szignifikáns. A felmérés egyetért másokkal abban a tekintetben, hogy a szakmunkás képesítést szerzők elhelyezkedési esélyei a foglalkoztatási hivatal elhagyása után pozitív irányba mutatnak, de egyéb más esetben ez a szám statisztikai szempontból jelentéktelen.

A vizsgálatból levonható végső következtetés, hogy a PEO által szervezett szakmai továbbképzési programnak összességében nincs negatív hatása a programban részt vevők elhelyezkedési esélyeire. A szakmunkás tréninget elvégzők esetében egy azonnali, látványos pozitív hatás érzékelhető, viszont ez nem mondható el a szellemi képzettségük tekintetében. Ezek az eredmények azonban óvatosságra intenek. A pozitív eredmény azzal is magyarázható, hogy

Rostov-on-Don egy nagy ipari város, ahol jelentős a szakmunkáshiány. Például, míg 1999-ben a feldolgozóiparban 9,3 százalékkal nőtt a foglalkoztatottság, addig a szolgáltató szektorban ez a szám stagnált. Ok lehet továbbá az is, hogy néhány képzési program az ottani üzemek speciális munkaerő-igényeinek a kielégítését célozza meg, bár a PEO nem jelezte, hogy léteznének ilyen hivatalos megegyezések.

Felmerül a kérdés, hogy vajon a közölt eredmények kiterjeszthetők-e Oroszország többi részére is. Tény, hogy a különböző orosz régiók fejlődésében egyenlőtlenségek mutatkoznak. Ennek ellenére a cikk írói szerint a vizsgálat eredményei a nagyobb ipari városokra is igazak. Egyrészt munkaügyi törvények egységes szabályozást biztosítanak. Másrészt, a nagy orosz városok hasonlítanak egymáshoz a szerteágazó ipari struktúrában, a fejlett oktatásban és a továbbképzési rendszer tekintetében. Végezetül, a népességnyilván-tartási-rendszer, és a még fejlődésben levő ingatlanpiac sem segíti elő a munkaerő vándorlását, ami stagnáló munkanélküli állományt eredményez a városokban, ezért érthető, hogy a munkaerőpiac hasonló irányba tart.

Kovács Rita

a KSH Könyvtár és Levéltára tájékoztató könyvtáros
E-mail: rita.kov@ksh.hu

Teodos, B. – Bednarzik, R.:

Kereseti mobilitás és alacsony bérű munkások az Egyesült Államokban

(Earnings mobility and low-wage workers in the United States.) – *Monthly Labor Review*. 2006. 6. sz. 34–47. old.

A tanulmány elérhető:
www.stats.bls.gov/opub/mlr/2006/07/ant4full.pdf

A jövedelmi dinamika panelvizsgálat (Panel Study of Income Dynamics – PSID) adatai jel-

zik, hogy azok az alacsony bérű munkások, akik teljes munkaidőben dolgoznak, jó egészségben vannak, és több szakképzésben részesülnek, javuló kereseti mobilitással rendelkeznek. Ez a kép azonban fordított azoknál, akik nem dolgoznak, vagy a jövedelmi skála legalacsonyabb szintjén helyezkednek el.

Kilábalási lehetőség-e az Egyesült Államokban a kereseti mobilitás a szegénységből? Sok minden történt a munkaerőpiacon, a szegénységtől való menekülés érdekében, de az alacsony bérűeknél a munkán keresztül vezető kiút a szegénységből kevésbé világos, mint amit az idevágó viták sugallnak. A szociológusok éveken át beszéltek egy gazdaságilag alsó szinten levő rétegről, amelyet a szegénység, az alacsony iskolai végzettség és kevés munkalehetőség jellemez. A közgazdászok ezzel szemben számos tanulmányt írtak arról, hogy lehetőség van a magasabb bérű munkán keresztül, kilépni a szegénységből. Melyik megközelítés a hihető? Az elemzések azt sugallják, hogy paradox módon mindkét nézet lehet helyes.

Ebben a cikkben az alacsony bérű kohorszhoz tartozó személyek éves foglalkoztatási és kereseti adatait vizsgálják a szerzők az 1995 és 2001 közötti időszakban a PSID alapján. Ugyanazon személyek foglalkoztatási és kereseti adatainak követése hozzájárul a viták megértéséhez. Kimutatható, hogy a mobilitás csoportonként változó. A keresetek felfelé mozgása egyértelmű a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkások esetében. Jelentősen magasabb keresetek mutathatók ki azoknál, akik jó egészségnek örvendenek és magasabb szakképzettséggel rendelkeznek. A kereseti mozgás majdnem teljesen hiányzik azoknál, akik munkanélküliek voltak vagy a jövedelmi skála legalacsonyabb szintjén álltak a vizsgálat kezdetekor. Az etnikai hovatartozás és a nemiség nem jelentős tényezője a mobilitásnak az alacsony bérű kohorszban.

Az alacsony bérű munkások alacsony bérű állásokban maradnak, mivel a magasabb fize-

tésű állások nem érhetők el számukra (kereseti kényszerfeltételek), létezik egyfajta megkülönböztetés (szociológiai és intézményi korlátok), vagy az érintettek nem keresnek munkát, és nem képezik tovább magukat. Az elmúlt évtizedek növekvő költségvetési nyomásával és a szabadpiaci ideológiájával szembenézve sok ipari ország felismerte, hogy a munkahelyteremtés a szegénység legjobb ellenszere. Néhány ország ebben a tekintetben sikeresebb mint az Egyesült Államok.

Az Egyesült Államok gazdasága jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedekben, mivel a munkaerő átirányult az ipari szektorból a szolgáltatási szektorba, továbbá a gazdaság globálissá vált, a megnövekedett kereskedelem tágította a munkaerőpiac mozgékonyt és bérnövekedést kényszerített ki.

Az 1980-as években a fejlett világban jelentősen növekedett a jövedelmi egyenlőtlenség. Az Egyesült Államok, az OECD más országaival szemben élenjárt az egyenlőtlenség növekedésében. További nehézséget jelent, hogy az amerikai munkásoknál a legsó ötödében a reálbérek az utolsó három évtizedben stagnáltak. A legfrissebb adatok szerint 2004-ben, miközben az amerikai gazdaság 1,4 millió új állást és lényeges társasági nyereséget generált, az átlagmunkás reálbére csökkent.

Ezek a körülmények okozták, hogy az Egyesült Államok alaposan átvizsgálta jóléti rendszerét az 1990-es évek második felében. A különböző tanulmányok, kutatások, de maga a törvényhozás is hangsúlyozta a foglalkoztatás jelentőségét a szegénység enyhítésében. 1996-ban elfogadtak egy törvényt, amely felkarolta azt az elvet, hogy a szegénység enyhítésének legjobb módja a munkára való buzdítás. A törvény előírta a munkakövetelményeket, határidőket szabott a közsegélyeket igénybe vevők számára. A munkát úgy tekintette, mint lehetőséget a gyakorlat, a tapasztalat és – az oktatáson keresztül – a tudás megszerzésére.

A reálbérek stagnálása és a szolgáltató szektorba való átáramlás, valamint a munkabérát kormányzat jelentették a szegénységből való kilábalás stratégiáját, és a keresetek emelkedése érezhető volt az alacsony bérű munkások számára is. A munkavállaló amerikai szegények létezése jól dokumentált, mégis hasznos áttekinteni az alacsonybérű munkások életkörülményeit.

Az alacsony bérű munka első említésre méltó jellemzője azok rendkívül nagy száma, akik a minimálbér körüli összegért dolgoznak. Az Egyesült Államok lakosságának 12 százaléka él a szegénységi küszöb alatt, és ez az arány nagyobb, mint más OECD-országokban. 2004-ben jelentős különbségek voltak az afro- és hispánamerikai származásúak, a fiatalok (különösen fiatal gyermekek) és a nők között. Ekkor például ötből egy afro- és hispánamerikai eredetű személy élt szegénységben. A bérmozgás világos megértéséhez figyelembe kell venni a társasági jövedelmezőséget és a termelékenységét. Ebben az összefüggésben az alacsony bérűek különösen hátrányos helyzetben vannak. A technológia és a humántőke javulásával nőtt a munkás termelékenysége, miközben a minimálbér reálértéke csökkent. Amint nőtt a munkatermelékenység, emelkedtek az átlagbérek és a társasági profitek, különösen az elmúlt években. Miközben az átlagbérek 1,4 százalékkal nőttek, a minimálbér változatlan maradt.

Az alacsony bérű állások bizonyos ágazatokra koncentrálnak. A legnagyobbak a mezőgazdaság, a kiskereskedelem, a magánháztartások, a személyi, a szórakoztató és rekreációs, valamint a szociális szolgáltatások területén. A kiskereskedelemben az ország órabéres alkalmazottainak több mint felét alkalmazzák minimálbérhez közeli fizetésért.

A foglalkoztatás, ezen belül az állás és kereseti mobilitás 1950 óta érdeklődésre számot tartó témák. Az első néhány évtizedben a kuta-

tások a generációk közötti kereseti mozgásra irányultak, azaz a gyermekek milyen mértékben örökölték szüleik gazdasági helyzetét. Különböző elemzési modellek születtek ebben az időszakban.

Az 1990-es években számos országban és bizonyos népességszociális csoportoknál nagyobb hangsúly helyeződött a kereseti mozgásra. A kereseti mobilitási felmérések időben konzisztensek, és meglehetősen kiterjedtek. Bizonyítékot találtak arra, hogy az OECD-országokban az összes munkás bérének fele mozgott felfelé vagy lefelé legalább egy kvintilis alatt.

Az alacsony bérű foglalkoztatás önmagában is csökkenti a keresetnövekedést, a kevesebb képzés és gyakorlat negatív jelet hordoz a jövőbeni munkáltatónak, a gyengébb munkaerő tartós piaci jelenlétét segíti. Néhány kutató megállapította, hogy a minimálbéren történő foglalkoztatás leszorítja a jövőbeni keresetet.

Különböző tanulmányok vizsgálták a kereseti mozgás hatásait a gazdasági szektorok között és az állás típusa szerint. A kutatók megállapították, hogy sokkal nagyobb a mobilitás a gyakorlatlaltal nem rendelkező munkások körében a szolgáltató szektorban, mint az ipari munkások között, sőt a mobilitás cégenként is változó ugyanazon a szektoron belül, az érdekképviselők erejétől és a szervezeti kultúrától függően.

Kétségtelen, hogy minden tanulmányban meg kell küzdeni a különböző definíciók meghatározásával. Az első definíciós probléma az alacsony bérű munkások meghatározása. Kezdetben a duális munkaerő-piaci vizsgálatokban a munkásokat foglalkozás, szektor, ágazat, a vállalat nagysága, valamint alkupozíció szerint határozták meg. A besorolás egyre növekvő mértékben a longitudinálisan gyűjtött kereseti adatok szerint történik. A második definíciós probléma az időkeret meghatározása. Az alacsony, közepes és magas bér közötti váltako-

zás miatt ez meglehetősen bonyolult. Továbbá kívánatos a vizsgálatokba bevonni mindazokat, akiknél a foglalkoztatás és a munkanélküliség váltakozik. Vannak, akik az elhelyezkedési nehézségek miatt válnak munkanélkülivé, de lehetnek olyanok is, akik például gyermekgondozáson vannak.

Az 1990-es évek kezdetétől a kereseti mobilitási vizsgálatok kiterjedtek az Egyesült Államok és más OECD-országok közötti összehasonlításra is. Az Egyesült Államok mellett több ország a szegénység megkönnyítésének lehetőségét a munkahelyben látja. Az erőfeszítések arra irányultak, hogy próbálják megérteni azokat a tényezőket, amelyek a mobilitást kiváltják. Közben a mobilitási arányok dokumentálása országok szerint sikeresnek bizonyult, kevés magyarázat született arra, hogy miért léteznek különbségek, vagy éppen miért nincsenek különbségek.

A cikk ehhez a vizsgálathoz a PSID-ből származó longitudinális adatokat használja fel az alacsony bérű keresőkre vonatkozóan az 1993 és 2001 közötti évekre. Az alacsony bérű kohorszt az 1993 és 1995 közötti években évi 18 ezer dollárnál határozták meg. Az abszolút mértéket két okból választották a legalacsonyabb kvintilis szerinti relatív mérték helyett. Egyrészt a vizsgálat a nem keresőket is magában foglalja, és ezek kereseti pozíciókba való besorolása problematikus. Másrészt az abszolút mérték közvetlenebb módon magyarázza meg, hogy hogyan függ össze a mobilitás a szegénységgel.

Aligha meglepő, hogy a foglalkoztatási státus erősen befolyásolja a béreket az alacsony bérű kohorszban. Akik nem dolgoznak, azoknak nincs munkából származó jövedelmük. A rész-munkaidősök éves átlagbére 8 856, míg a teljes munkaidősöké 18 896 dollár.

A keresetek mobilitásának vizsgálata bonyolultabb, mint a foglalkoztatási státusé a nem

keresők nagy száma miatt. (A bázisévben a nem dolgozók száma közel 60 százalék volt.) Azonban a nem keresőket nem lehet kihagyni, mert jelentős részét teszik ki a kohorsznak, másrészt a legkisebb keresetűeknek van a legnagyobb szükségük keresetnövekedésre. A kereseti mobilitás megértéséhez az alacsony keresetű kohorsz valamennyi tagjára vonatkozóan a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy az 1995-ben nem foglalkoztatottak közel 80 százaléka munkanélküli maradt az elemzés egymást követő hat évében.

Sánta József

a Központi Statisztikai Hivatal ny. osztályvezetője

Boyd, J.:

A természet nem piaci hasznossága – a „zöld GDP” tartalma

(Nonmarket benefits of nature: What should be counted in green GDP?) – *Ecological Economics*. 2007. 4. sz. 716–723. old.

Általánosan elfogadott makrogazdasági mutató a bruttó hazai termék (Gross Domestic Product – GDP), azonban ez a termelés és fogyasztás tényezőinek csak egy részét értékeli, piaci feltételek szerint. A természet „használatára” is szükség van termeléshez, fogyasztáshoz. A „zöld GDP” (green GDP) összevont mutatóval fejezi ki a természet felhasználásának jóléti hatásait, többnyire nem piaci viszonyok között. A GDP nem értékkel sokféle természeti erőforrást, kivéve a piaci viszonyoknak megfelelőket, például az erdőgazdálkodás termékeit, az öntözés vízfelhasználását, a tengeri halászatot stb.

A zöld GDP mérése a természet használatát számszerűsíti, azt tudatosítja, hogy a társadalom természeti közjavakat is felhasznál. A zöld GDP alapot ad a természet hasznosításának térbeli, időbeli összehasonlítására és az elszámolás

a valóságos hasznosságot mérheti. A nemzetközi összehasonlítás kellően kiegészített adatháttérrel végezhető. A tényezőhelyettesítés társadalmi jólét szempontjából legkedvezőbb változataiban a természet is szerepet kap.

A szerző a hivatkozott forrásmunka alapján nehéz, bonyolult feladatnak minősíti a zöld GDP konzisztens mérését. Nem tisztázott a természeti tényezők (mint szabad közjavak) közös értékelési egysége, a piaci értékelés hiányában. Több javaslat készült erre a mérésre, például a System of Integrated Economic Environmental and Accounting (SEEA – Gazdasági és Környezeti Számlák Integrált Rendszere) 1999-ben majd 2003-ban kiadott módszertani kézikönyveiben. A SEEA eltekint ilyen zöld GDP összeállításától. Tisztázást igényel a természeti erőforrások hasznosságának kifejezése.

A természethasználat sok szempontból létkérdés, így ezt a fontos tényezőcsoportot nem szabad kizárni a nemzeti számlák módszertanából. A GDP meghatározása a kibocsátás mennyiségeire, valamint a piaci értékekre épül, és a zöld GDP számításához is szükségese a minden szolgáltatási esetre érvényes („közös”) mértékek. A cikk szelekciót ajánl, mert csak bizonyos hasznosságok mértékegysége indokolt, olyan is előfordul, amelyek mérése nem reális, illetve nem célravezető. A komplex mérési feladat mélyebb vizsgálatát elsősorban az indokolja, hogy szinte felmérhetetlen a természet komplex társadalmi hasznossága. A feladat nehézsége nem ok arra, hogy ne történjenek kísérletek a zöld GDP módszertanának kialakítására.

A szerző kifejti, hogy a társadalom rendelkezésére álló javak „hasznosságát” a szükséglet jellemzi, amely kielégítésére a termék, szolgáltatás fogyasztása alkalmas. A természet tényezői kifejezhetők ilyen természetes mértékegységekkel. A zöld GDP esetén – a hasznosság kifejezésére alkalmas mennyiségi egységet választva – azt kell vizsgálni, hogy ezek miként érté-

kelhetők, hiszen a „piaci árak” nincsenek értelmezve például a szép kilátásra. A SEEA a mennyiségeket a közvetlenül megfigyelhető anyagáramlásokkal fejezi ki, mérleg veszi figyelembe a piacgazdaság és a természet kölcsönhatását. A természet bármely tényezőjének jelenlegi használata egyben az igénybe vett erőforrás megváltozását okozhatja, és emiatt a jövőben társadalmi többletráfordítások válnak szükségessé. A cikk megállapítja, hogy egységyeni jelenlegi anyagáramlás nem fejezi ki, hogy milyen kár, veszteség vagy más mennyiségi, valamint minőségi változás következhet be az ökoszisztéma távlati hasznosságában. A zöld GDP a „hasznosságot” tekinti meghatározónak. Az anyagmérleg áramlási folyamatában a mennyiségi egység nem szinonimája a természeti tényező hasznossága mértékegységének.

A zöld GDP-ben nem az élő szervezetek sokféle konkrét megjelenési formája szerinti számbevételt kell elvégezni, hanem az egészséges környezet társadalmi hasznosságának számszerűsítése a feladat. A szerző kifejti az ár szerepét a nemzeti számlákban. A jóléthez való hozzájárulás arányait azonban sok esetben nem a piaci árviszonyok fejezik ki, de (más alkalmas módszer hiányában) a pénzben általánosan összemérhető fizetési hajlandóság vált be a fogyasztás hasznossági rangsorának kifejezésére. A környezet szabad közjavai azonban jellemzően nem piaci termékek, ezért nem alakulhat ki a piaci áruk sem. A környezeti politika „értéke” rendszerint azzal mérhető, hogy mennyit fizetnek a programban meghatározott termékek, szolgáltatások adott mennyiségéért. A zöld GDP azt veszi figyelembe, hogy miként alakult a „hasznosság”. A szerző rámutat, hogy nincs még tisztázva a társadalmi hasznosság egysége. A valóságos hasznosságot meghatározza, hogy a társadalom az egyes közjavakból „mennyit” használ.

Nehezebb feladat a „látszólagos érték” mérése, az egyes természeti tényezők „árázása”.

Az árak sokféle, egymásnak ellentmondó szakpolitikai ismérvet vehetnek alapul. Minden árázashoz a megfelelő mennyiségi egységeket kell kialakítani. A cikk az árázás feltételeit áttekintve „eszmei érték” meghatározását javasolja, bár a bőség zavara is jelen van. Az egyes természeti tényezőket sok jellemző alapján lehet értékelni, ezekből kiválaszthatók azok az ismérvek, amelyek a védendő környezeti javak értékelésében a legfontosabbak. A természet használatának ökológiai, valamint gazdasági elmélet szerinti együttes értékelése célravezető.

A cikk utal a terminológiai zavarokra, másként értelmezik a vitázók a környezeti rendszer tényezőit, folyamatait, funkcióit, eszközállományát, szolgáltatásait, illetve a hozamot, hasznosságot stb. Többértelmű, hogy az említett kategóriák között milyenek a fennálló (valamint a jövőben elérendő) kapcsolatok. A zöld GDP meghatározásához a „természeti, környezeti rendszer összetevője” kategóriába sorolható például a felszíni víz, a növényzet, az állatvilág, a világóceán stb. Az ökológiai rendszer folyamatai, funkciói úgy azonosíthatók, mint például biológiai, kémiai, fizikai kölcsönhatások, és ezek törvényszerűségeit a szaktudományok (a biológia, a légköri viszonyok tudománya, a hidrológia stb.) tárják fel. A természeti folyamatok, funkciók megfigyeléseket igényelnek, de ezekre közvetlenül nincs szükség a zöld GDP számszerűsítéshez.

A szerző kulcsfogalomként kezeli a „környezeti szolgáltatást” (ecosystem services), a hasznosítási folyamat jellemzőjét. Ez a számítási egység a további vizsgálatokban. A zöld GDP számításai a környezettel kapcsolatos eszközállományt nem vehetik figyelembe mert a tulajdonost cserélő eszközökre (épület, erdő, olajmező stb.) kialakul az érték, de a szabad közjavak nem tárgyai ilyen adásvételnek és így nem alakulhat ki a piaci ár. A szolgáltatás (services) közhasználatú fogalma megfelel a természeti tényezőkből eredő hatásokra is. Ez

a speciális szolgáltatás az ökológiai tényezők széles körének hatására, azok állapotától függően határozható meg. A szolgáltatást használati értékére tekintettel igénylik az egyének.

Ebben a szolgáltatási viszonyban a társadalmi hasznosság megnyilvánulásai sajátosan mérhetők, értékelhetők. Példaként említhető a szabadidő eltöltése, a rekreáció lehetőségei, az egészség megőrzése, az esztétikai élmény, a környezet tönkretételét megelőző folyamat, az élővilág sokféleségének élvezete, a föld termőképességének megőrzése stb. A szerző a „természeti tényező szolgáltatása” fogalmi meghatározásaként említi, hogy a társadalom használhatja, fogyasztásában igénybe veheti, élvezheti a természeti közeget. A végső fogyasztásnak része az ilyen speciális szolgáltatás, és hozzájárul a társadalmi jóléthez.

Ez a speciális természeti szolgáltatás a végső fogyasztás részévé válhat, egyéni választásoktól függően. A cikk a hétvégi sporthorgászhoz tartozó választás tényezőit fejti ki példaként. Piaci viszonyok mellett minden egyéni választás bizonyos árjelzéssel függ össze, és ezek az önkéntes döntéshez hozzárendelik a folyamat összesített értékét is, hiszen a példaként említett „horgászat” tényezői nincsenek ingyen. Az viszont nem „árazható” ennek megfelelő piaci információkkal, hogy horgászat közben a „felszíni víz tisztasága”, a „táj szépsége”, vagy „a halfajták minősége, sokfélesége” a szabadidő eltöltésének elválaszthatatlan részei, ezek teszik valóban vonzóvá ezt a kedvelt (és költséges) sporttevékenységet. A természeti tényezők szolgáltatásaira nincs piaci értékelés. A javasolt értékelés egyik meghatározója, hogy az egyén (itt a hétvégi sporthorgász) milyen feltételekkel hajlandó az adott szolgáltatást választani, bár más is igénybe vehetne.

A cikk kifejti, ahogy a zöld GDP elszámolási egysége az egyéni, illetve a társadalmi választások szerint választható. A szolgáltatás folyó felhasználásai nem kapnak szerepet a java-

solt értékelésben. A módszertani döntés lényege, hogy bár a figyelmen kívül maradó részhatások lényegesek, a jólét szempontjából értékesek, ennek ellenére a „természeti tényező szolgáltatása” számításában nem vehetők figyelembe. A végső fogyasztásra korlátozott felmérés azért előnyös, mert csak a kibocsátást kell értékelni, anélkül, hogy a sokféle inputot meg kellene határozni. Meg kell választani tehát azokat a fogyasztási alapformákat, amikor jól meghatározott a végső kibocsátás helye és alanya.

A szerző indokolja, hogy a módszertani fejlesztés milyen mértékrendszert igényel az egyes szolgáltatások használati értékére, a közvetlen társadalmi hasznosság meghatározására. Jól ismertek a mértékadó hatások, ahogy az egyén, a háztartás, a vállalat közvetlen tapasztalatai szerinti (pozitív, illetve negatív) természeti szolgáltatások fogyasztásáról döntenek. Ilyen például a sporthorgász példájában említett természeti élmény, de ilyen a kockázat, az erőforrások elérhetősége, a víz minősége stb. A természeti hatások értékelése térben is időben végezhető. Lényeges a vizsgált természeti szolgáltatás helyszíne, az értékük nem azonos a védett természetvédelmi területen és a hulladéklerakók közvetlen közelében. A végső felhasználás ügyleteit ezért jól tagolt térbeli információkkal (és nem az ország vagy a földrész egészében) szükséges értékelni. Lényeges, hogy időben milyen változásokkal jellemezhető a szolgáltatás hasznossága, sikerült-e fenntartani például a konkrét felszíni víz (folyószakasz) élőhelyein a halállományt két vizsgálati időpont között.

A cikk bemutatja a helyi és időponti kereslet alakulásának vizsgálati szempontjait, ahogy a szolgáltatás helyi hasznosságai egymással összevethetők, mutatószámokkal értékelhetők. Vizsgálható a tényezőhelyettesítés hatása, több éves távlatban is. A környezeti programok létrehozhatnak olyan járulékos műtárgyakat, re-

kultivációs létesítményeket, amelyek új helyi feltételeket teremtenek a természeti tényezők szolgáltatásaihoz. A vadászat, erdőszűltség hasznosságának értékelésében szerepet kaphat az állomány várható természetes szaporulata, de az emberi tevékenységgel kiegészített helyi vadállomány, faállomány is. Különösen a vizes élőhelyeket fenyegeti a fajták sokféleségének csökkenése, a folyamszabályozás miatt megszűnő időközi áradások elmaradása következtében.

A zöld GDP a jól tagolt helyi szükségletekre építve határozza meg, hogy az egyének mennyire érdekeltek a természeti tényezők végső szolgáltatásában, milyen az összegzett „fogyasztási hajlandóságuk” térben és időben. A szerző szerint el kell választani egymástól a zöld GDP szempontjából hasznosításra beszámítható végső fogyasztást az adott természeti tényező „közbenső” felhasználásaitól.

A cikk utal arra, hogy a zöld GDP elemzési keret, amely alapot ad az ökoszisztéma szolgáltatási indexe (Ecosystem Services Index – ESI) számítására. A hagyományos GDP-számítás egyik inputtényezője ez a speciális végső fogyasztás. Az ESI-index a jólét alakulását jellemző kiegészítő mutató, a nem piaci hatások mérésével. Sokféle hatásvizsgálat, előrejelzés, elemzés hasznosíthatja a zöld GDP mértékeit, hiszen a természet alakulása szervesen kapcsolódik a gazdasági tevékenységekhez, valamint a környezeti politika hatásosságához.

A szerző szerint egyes elemzők leszűkítik a vizsgálati kört, a célvizsgálat egy vagy néhány környezeti hatásra összpontosul, például a levegő, a talaj, a víz, a földhasználat, biológiai sokféleség stb. minősítésére. A zöld GDP ennél szélesebb vizsgálati kört foghat át, és több időszakban azonos módszerrel határozza meg a természeti tényezők (nem piaci) szolgáltatásainak alakulását. Kimutatható, hogy az egyes kormányzati ciklusokra az index javulása vagy a romlása jellemző, kifejezhető a vál-

tozás mértéke a referencia-időszakhoz viszonyítva és ennek hatása a jóléti mutatókra.

A látszatra ingyenes szabad közjavakra sok esetben túlzott fogyasztás jellemző, és ez ronthatja a társadalom jólétének mutatóját. A zöld GDP alapján kialakíthatók olyan társadalmi programok, amelyek a szakpolitikák eszközeivel megállítják ezt a kedvezőtlen folyamatot, tudatosítják a természeti tényezők megóvásának gazdasági jelentőségét, főleg több nemzedék távlatában.

A cikk felhívja a figyelmet arra, hogy a nem megújuló erőforrások jelenlegi túlfogyasztása a jövőben rontja a jólétet. Indokolt olyan makrogazdasági mutató alkalmazása, amely láthatóvá teszi ezeket a reális veszélyeket. A GDP csak az egyes tárgyidőszakok gazdasági folyamataira vonatkozik, a jólét nem piaci tényezői előrejelzéseire nem. Bár kimutatták, hogy a víz, a levegő és más természeti tényezők minőségromlása milyen hatású az emberi egészségre, a GDP nem mutatja, hogy a természeti tényezők romló szolgáltatásai csökkentik a jólét kimutatott szintjét. Ha a víz- vagy veszélyeztetése, a földhasználat lehetőségeinek szűkülése stb. szintén megjelenne a zöld GDP-ben, és a jólét mutatóiban ezek is (csökkentő hatással) érvényesülnének.

A szerző lényegesnek minősíti, hogy a zöld GDP alkalmas a helyi vonatkozások vizsgálatára. A természetet károsító hatások nem „országos átlagként”, hanem az egyes veszélyeztetett körzetekben pusztítják a rendelkezésre álló természeti értékeket. A tájat elcsúfító létesítmény elsősorban az ott élők jólétét rontja (nem az átutazókéét), a kiszáradt felszíni víz a telektulajdonosoknak, és az ott pihenőknek okoz károkat stb. A modern ökológiai tudomány elemzéseit ezért kellően tagolt térbeli szerkezettel igénylik.

Nádudvari Zoltán

a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa
E-mail: zoltan.nadudvari@ksh.hu

Kiadók ajánlata

VONTA, F. ET AL. (szerk.) [2007]: *Statistical models and methods for biomedical and technical systems*. (Statisztikai modellek és módszerek biomedikus és technikai rendszerek számára.) Springer. New York. Megtekinthető: www.springer.com

A „Statisztikai modellek biomedikai és technikai rendszerek számára” (International Conference on Statistical Models for Biomedical and Technical Systems) c. nemzetközi konferencia előadásain alapuló könyvet ismert szakértők hozzászólásaiból állították össze. A munka bemutatja a kutatás jelenlegi állását a módszertan, az elmélet és a gyakorlati felhasználás területén. A fejezeteket, melyek elsősorban a túléléselemzés és megbízhatóság matematikai aspektusaival foglalkoznak, gondos válogatás eredményeképpen választották ki az előadások közül. Bemutatják a legújabb eredményeket a rák epidemiológiájából; a környezeti vagy a táplálkozási kockázati tényezőket; statisztikai modelleket és módszereket az epidemiológiában; kvázi-Markov folyamatokat a felhasználásokkal; a Cox-regressziós modell általánosításait; valószínűségi és statisztikai modelleket és módszereket a megbízhatóságra; szemiparametrikus következtetéseket a túléléselemzésben; modelleket és módszereket a túléléselemzésben, a hosszú élettartamra, az öregedésre és a degradációra; modelleket a biotudományokban és az orvostudományban; akkcelerált életmodelleket; valamint életminőség-elemzést. A könyv széles körű, interdiszciplináris olvasóközönséghez szól az alkalmazott valószínűség-számításól a statisztikáig, a biostatisztika, a biomedicina és az alkalmazott megbízhatóság területeiről.

ASHER, J.–BANKS, D. – SCHEUREN, F. J. (szerk.) [2007]: *Statistical methods for human*

rights. (Statisztikai módszerek az emberi jogokra). Springer. New York.

Az emberi jogi kérdések formálják a modern világot. Meghatározzák azokat az elvárásokat, melyek alapján a nemzeteket megítélik, és hatással vannak a kormányok, testületek és alapítványok munkájára. Ezek állítják össze az ügyészségek napirendjét a hágai Nemzetközi Bíróságon, a Nemzetközi Valutaalap támogató döntéseit és a közös többnemzetiségű programokat. A statisztika központi kérdés az emberi jogok modern megközelítésében. Lehetővé teszi a kutatók számára, hogy mérjék az egészségvédelmi politika hatását, az oktatási lehetőségek elterjedtségét, valamint a nemek közötti egyenlőség elérésének előrehaladását. A vállalati jótékonykodás új hulláma hatástanulmányokat és a fontosabb eredmények dokumentálását követeli meg. A nem kormányzati szervezeteknek szükségük van a statisztikára, hogy esettanulmányokat készítsenek, adatfelvételeket irányítsanak, és célt találjanak erőfeszítéseiknek. Ez a könyv bemutatja azt a statisztikát, mely az emberi jogok területén folyó társadalomtudományi kutatások háttérében áll. Bevezetésül szolgálhat az alkalmazott emberi jogi kutatásokhoz. A könyv szerkesztői között található elismert emberi jogi szakember éppen úgy, mint statisztikaprofesszor.

ESPOSITO VINZI, V ET AL. (szerk.) [2008]: *Handbook of Partial Least Squares. Concepts, methods and applications in marketing and related fields*. (Részleges legkisebb négyzetek kézikönyve. Fogalmak, módszerek és felhasználások a marketingben és a kapcsolódó területeken). Springer. New York.

A kézikönyv teljes körű áttekintést kínál a részleges legkisebb négyzetek (Partial Least Squares – PLS) módszeréről, különös tekintet-

tel felhasználására a marketing területén és a jelenlegi kutatási irányok és perspektívák megvitatását. Lefedi a PLS-módszer széles területét a regressziótól a strukturális egyenletmodellek alkalmazásáig, a szoftver-készítés és az eredmények értelmezéséig. Bemutat lehetőségeket a látens változók és indikátorok felhasználására és elemzésére a PLS-útmodellező megközelítés átlagainak segítségével, az alkalmi hálózattól a modellbecslésig és – fejlesztésig. A PLS keretén belül maradva a kézikönyv bonyolultabb témákat is felölel, mint a multiblokk-, multicsoportos és multistrukturális adatok, a kategorikus indikátorok használata, valamint az interakciós hatások vizsgálata, az osztályozási kérdések integrálása, a validálási szempontok, továbbá a PLS-megközelítés és a kovariancián alapuló strukturális egyenletmodellezés összehasonlítása. A fejezetek többsége alaposan megvitatja a módszer marketingben való felhasználását és a kapcsolódó területeket, míg néhány rész didaktikus megközelítésben foglalkozik a PLS-elemzés kulcspontjaival.

BALAKRISHNAN, N. – CARONI, CH. [2008]: *An introduction to lifetime data analysis. Applications to the health sciences and industrial processes.* (Bevezetés az élettartam-adatelemzésbe. Felhasználások az egészségügyben és az ipari folyamatokban). Springer. New York.

A könyv olyan statisztikát hallgató diákok számára íródott, akik még nem specializálódtak valamilyen területre. Más tankönyvektől eltérő módon a munka egyforma hangsúlyt fektet a túléléselemzésre és a megbízhatóságra. Sokféle gyakorlatot tartalmaz az egészen egyszerűektől a bonyolultabbakig, olyan jól ismert számítógépes csomagok alkalmazásával, mint a SAS és a SYSTAT. A gyakorlati munka ihlette alkalmazásokat közöl az egészségügyben, valamint gyártási és ipari folya-

matokban. A módszerek és a tesztek teljes körű leírása különbözteti meg a tankönyvek általában használt „konyhanyelvi” magyarázataitól. Az oktatók számára megoldások kézikönyve segíti a munkát a könyv tankönyvként való felhasználásához. A könyv ismert egy sor olyan témát, melyek nem találhatók meg ilyen szinten más tankönyvekben: jelenlegi állapotadatok, többlépcsős terheléses vizsgálat és küszöbregresszió. A tankönyv bevezeti az élettartam-elemzésbe azokat a diákokat, akiknek szükségük van a tárgy főbb témáinak ismeretére, de még nem specializálódtak az orvostudományra vagy a mérnöki tudományokra. Más, hasonló munkáktól eltérően a könyv egyenlő mértékben foglalkozik a megbízhatósággal, amely magában foglalja az adatelemzést a géptanból és fizikából, illetve a túléléselemzéssel, amely általában a biomedikai tudományok adatelemzéseivel van összefüggésben. A két terület – a megbízhatóság és túléléselemzés – , amely csak a hangsúly és a terminológia kérdésében tér el egymástól, ugyanolyan statisztikai témakörrel rendelkezik: olyan nemnegatív valószínűségi változók elemzése, amelyek között lehetséges a kovariancia. A megbízhatóság nagyobb hangsúlyt fektet a parametrikus modellekre, melyekről a 6. fejezetben szól, és az akkcelerált életmodellekre, mint a részleges hazard regresszióra. A túléléselemzéshez nagyrészt szemiparametrikus modelleket használ, különös tekintettel a Cox-féle propocionális hazardmodellekre, melyekről a 7. fejezet szól. A könyv használható tankönyvként kezdő statisztikus diákok számára. Előfeltételként szükséges az eloszlás-elmélet és a maximum likelihood alapú statisztikai levezetés, valamint a standard alapmódszerek, az elemzések ismerete a regresszióig. A könyv kiváló referenciamunka diákok, kutatók és gyakorlati szakemberek számára az alkalmazott statisztikában.

HYNDMAN, R. ET AL. [2008]: *Forecasting with exponential smoothing. The state space approach.* (Előrejelzések exponenciális simítással. Az állapot-tér megközelítés.) Springer. New York.

Az exponenciális simítások módszere az 1950-es évek óta ismert és még mindig a legnépszerűbb előrejelzési módszer, melyet az üzleti életben és az iparban használnak, bár a modellkeretet, mely tartalmazza a sztochasztikus modelleket, a likelihood számításokat, a predikciós intervallumokat és a modellválasztási eljárásokat, csak mostanában fejlesztették ki. Ez a könyv összefoglalva mutatja be az ex-

ponenciális simításokra vonatkozó összes fontos új eredményt az állapot-tér keretben. A módszer érdekes lehet bárki számára, aki a saját területén akarja alkalmazni azt, éppúgy, mint a kutatóknak, akik új irányt keresnek elképzeléseiknek. Az első rész bevezetés az exponenciális simítás módszerébe és az almodullekbe. A szükséges részleteket a második rész mutatja be, amely fontos szakirodalmi hivatkozásokat is közöl. A harmadik rész tartalmazza a bonyolultabb témákat, többek között a modellek matematikai tulajdonságait, a modellek kiterjesztését speciális problémákra és felhasználásukat sajátos területeken.

Társfolyóiratok

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 1. SZÁM

Rychtariková, J.: Az egyedüli anyaság húsz éve Csehországban (1986–2005).

Langhamrová, J. – Fiala, T.: A népesség öregedése – fenyegetés az állami egészség-gondozási rendszerre?

Bartonová, D.: Az iskolai végzettségi szint emelkedése az 1961 és 2001 közötti cseh népszámlálások szerint.

Hůlle, D.: A „Romákért” politikai irányelvek szegregációs szempontjai.

Skrabal, J.: A következő népszámlálás előkészítésének állása.

2007. ÉVI 2. SZÁM

Rabusic, L. – Manea Chromková, B. E.: Hakim preferenciaelmélete cseh összefüggésben.

Svobodová, K.: Az öregedés szociopszichológiai szempontjai.

Mareswová, J. – Drbohlav, D.: A határon keresztül ingázás jelensége – a Cheb régióból Bajorországban és vissza.

Bauer, M. – Chytilová, J. – Streblov, P.: A gyermekek kívánt számának meghatározói Ugandában: egy mikrogazdasági felvétel eredményei.

Patta, I.: Komplex megoldások a demográfiai problémákra.

Sanda, R.: A 2000-es census nemzetközi eredményei.

AZ MTA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGA
ÉS A KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 1. SZÁM

Hablicsek L.: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére.

Janky B.: A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében.

Durst J.: Több a kára, mint a haszna: születésszabályozás a „gettóban”.

Gödri I.: A bevándorlókkal szembeni attitűd és az egyéni értékbeállítódás összefüggései.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 1. SZÁM

Anderson, M. – Seltzer, W.: Az amerikai szövetségi statisztikák adatvédelmi kihívásai, 1910–1965.

Fabrizi, E. – Rivisiano, C.: Nemparaméteres regressziós módszereken alapuló hatékony rétegzések.

Schouten, B.: Egy kiválasztási stratégia súlyozási változókra nem véletlenszerűen hiányzó adatok feltételezése mellett.

Copeland, K. R. – Valliant, R.: Kései válasszadás imputálása az amerikai folyó foglalkoztatás statisztikai felvételben.

Curtin, R.-R. – Singer, E. – Presser, S.: Ösztönzők a véletlen számos telefonhívásos felvételekhez: válasz és kiterjesztés.

Lynn, P. et al.: Módszerek egyenértékű minták eléréséhez országos felvételekben: az európai társadalmi felvétel tapasztalatai.

Smith, T. M. F. – Staetsky, L.: A statisztika tanítása az angol egyetemeken.

Brown, G. et al.: Az oktatási teljesítmények nemzetközi felvételei: mennyire robusztusak a megállapítások.

Callegaro, M. et al.: Hajlamossági kódok beillesztése a telefonos felvételekbe: finn, szlovén és amerikai vizsgálatok tapasztalatai.

Lennert-Cody, C. E. – Berk, R. A.: Statisztikai tanulási folyamatok a regulációs alkalmazkodás megfigyeléséhez: egy alkalmazás halászati adatokra.

Ferguson, C. A. et al.: Modellösszehasonlítás egy komplex ökológiai rendszer esetén.

Pont, M.: Lefedettségi és nemválaszolási hibák az angol új keresetfelvételben.

Bokov, B.: Elméleti és empirikus adatokat magukban foglaló folyamat jellemzése.

Boys, R. J. – Dolton, P. J. – Walker, N. R.: Optimális álláskereső modell adaptálása az aktív munkaerő-piaci politikához.

Steele, F. – Vignoles, A. – Jenkins, A.: Az iskolai erőforrások hatása a tanulók teljesítményére: egy többszintes szimultán egyenletet alkalmazó modellezési módszer.

Goudie, I. B. J. – Goudie, M.: Ki rögzíti a jeleket a Petersen-féle becsléshez?

Abakuks, A.: A Honoré-féle háromszoros kapcsolati modell egy módosítása a szinoptikus problémában.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 6. SZÁM

Foglalkoztatás és munkanélküliség körzetek szerint 2007. január végén.

Lakásbérletek, 2006.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
(A SOROZAT)

2007. ÉVI 3. SZÁM

Zeger, S. L.: Információból származó tudás.

Szállítási mérleg a 2005/2006-ban betakarított terményekre.

Környezetvédelmi kiadások Ausztriában 2004-ben.

2006-os rövidtávú statisztikák az iparban és építőiparban: előzetes eredmények.

Az Osztrák Statisztikai Hivatal által a vállalatokra nehezedő teher az adatszolgáltatási kötelezettség miatt 2001 és 2006 között: a változó teher barométerének eredményei.

2004-es forgalmiadó-statisztikák.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 3. SZÁM

Hörcher F.-né: Tudunk-e olvasni a számokból?

Dr. Varga I.: Regionális társulási kísérlet Dél-Dunántúlon.

Kovács A. – Krucsay E. – Pálfalvi Zs.-né: A mezőgazdasági foglalkoztatottság alakulása Dél-Alföldön.

Borsos Á.: Megyei jogú városaink kulturális vonzereje.

AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 4. SZÁM

Sokolin, V. L.: Az állami statisztikai hivatalok fő feladatai 2007-ben.

Epikhina, A. V.: A 2006-os oroszországi mezőgazdasági cenzus eredményeinek összeállításáról.

Masakova, I. D.: A bruttó regionális termék számításának gyakorlatáról.

Frolova, E. B.: A háztartási költségvetési felvétel eredményeinek minőségjavítása.

Kravchuk, T. A. – Tamashevich, V. N. – Filippova, O. V.: A szociális szolgáltatások elérhetőségének statisztikai felmérése a lakosságnál.

Ermolitskaya, E. V.: A statisztikai területi elemzés módszertana.

Oktyabrskiy, T.A.: Oroszország ma: demográfiai problémák.

Shaikin, D. N.: Oroszország lakosságának perspektivikus becslése középtávú időszakokra.

Gromyko, G. L. – Smagina, I. V.: A demográfiai fejlődés néhány szempontjának elemzése az oreli régióban.

Dibirdeev, V. I.: Oroszország keleti régiójának vándorlási folyamatai és információs bázisa.

Telyatnikov, N. B.: Szaratov lakosságának modern demográfiája a volgai régió mentén.

Kuznetsova, V. E.: A városok és körzetek szociális helyzetének becslésére vonatkozó módszertan az orenburgi régióban.

Gadzhiev, Yu. A. et al.: A települések differenciálódása az ipar fejlettség szintje szerint a Komi Köztársaságban.

Dmitriev, A. L.: Vita az oktatási szabványokról a harmadik generációs statisztikában és a könyvvitelben.

Valentey, S. D.: Új kézikönyv a regionális statisztikáról.

Golubtsova, O. A.: Az erdészeti-ipari komplex fejlesztés tendenciái a volgai föderációs körzetben.

Aksenov, A. P.: Költségtényezők a vállalati tulajdon stratégiai vezetésében.

2007. ÉVI 5. SZÁM

Raiskaya, N. N. – Sergienko, Ya. V. – Frenkel, A. A.: Az orosz régiók klaszterelemzése a beruházási potenciál segítségével.

Litvintseva, G. P.: A szibériai föderációs körzet: a gazdasági növekedés tényezői.

Kurkiev, I. B.: A gazdaság strukturális átalakulásának néhány információszolgáltatási szempontja a fejletlen régiókra.

Alekseeva, N. V. – Il'ina, E. V. – Berezovskaya, S. I.: A felsőoktatási intézmények oktatási tarifáinak vizsgálata az „Oktatás” országos projekt megvalósításának keretében.

Ovsyannikova, I. I. – Trojanovskaya, E. B.: Az irkutszki régió lakossági fogyasztói elvárásainak dinamikája.

Belousov, O. A. – Zherebin, V. M.: Az orosz fiatal családok többszempontú osztályozása.

Esenin, M. A.: A központi föderációs körzet régióinak besorolási felmérése a kisvállalkozások fejlődési szintje szerint.

Sosnina, T. P. – Karpova, T. N.: A kisvállalkozási és tudományos-technikai potenciál az uljanovszki régióban.

Miroedov, A. A. – Lapygin, D. Yu.: Információ biztosítása a vezetési döntésekhez egy régióban.

Yuzbashev, M. M. – Kordovich, V. I.: Valószínűségi kockázatok számítása a gabona betakarításhoz az Orosz Föderációban.

Avrov, A. P.: Az egy főre jutó GDP differenciálindexének számítása: a humán fejlesztési index egyik összetevője.

Ponomarev, D. V.: A statisztika és az információ szerepe a biztosítási díjszabások számításában.

2007. ÉVI 6. SZÁM

Sedova, E. I. et al.: Módszertani megközelítések az orosz föderációs export rekonstrukciójához – import idősorok a fő árucsoportok szerint 1990 és 1994 között.

Közös alapelvek gazdasági cenzusok végrehajtásához a FÁK országaiban.

Ivanov, Yu. N. – Khomenko, T. A.: Néhány szempont a nemzeti elszámolásokhoz a FÁK országaiban a 2000–2005-ös évekre.

Sablina, E. A.: A nemzeti számlák rendszerének felhasználási kérdéséről Oroszország pénzügyi elemzésére.

Abryutina, M. S.: Gazdasági egyensúly mikroszinten a nemzeti számlák alapelveinek használatával.

Plyshevskiy, B. P.: Oroszország az európai-ázsiai régió világában.

Komkov, V. N.: A felgyorsított monetarizálás gazdasági következményei.

Zakazhikova, N. A.: A papírgyártó vállalatok tevékenységeinek többdimenziós statisztikai elemzése.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 4. SZÁM

Drapella, A. – Motyka, R.: A frakciók egyenlőségére vonatkozó hipotézis tesztelése két sokaságban.

Sikora, D. – Kulczycki, A.: Bankfiókok pénzügyi hatékonyságának értékelése.

Szukalski, P.: Az idős nők magas halálozása: tény vagy fikció?

Matusik, S.: A társadalmi-gazdasági fejlődési szint mértéke, mint a települések divergenciájának mutatója a malopolskie vajdaságban.

Dolata, M. – Lira, J.: A települések csoportosítása a wielkopolskie vajdaságban a gazdasági infrastrukturális szint szerint.

Niewiadomski, K.: Elnéptelenedési folyamatok mint a mezőgazdasági területek fejlődésének kiemelt tényezői a podlaskie vajdaság példája alapján.

Mongialo, D.: Az OECD-országok a nemzetközi kereskedelmi szolgáltatásokban.

2007. ÉVI 5. SZÁM

Walczak, T.: Az Európai Statisztikai Rendszer működési hatékonysága.

Mlodak, A.: Többtulajdonságú objektumok osztályozása maximum likelihood becsléssel.

Czempas, J. – Palica, Z.: A nyílt befektetésű alapok nettó vagyonának koncentrációja.

Szukalski, P.: A halálozási szint különbsége családi állapot szerint.

Zych, A.: A vállalatcsoportok megfigyelése.

Kotowski, J. – Zagodzinska, I.: Vállalatcsoportok statisztikai megfigyelésekben.

Danska-Borsiak, B.: A lakosság vajdaságok közötti vándorlása a vajdaságok kutatás-fejlesztési tevékenysége szerint.

Sobieszak, A. – Szaltys, D.: Adminisztratív nyilvántartások felhasználása a népesség és lakosságösszeírásban néhány országban.

Wilk, A.: Lengyelország útja az információs társadalomhoz.